

ՀՈ՞ ԵՐԹԱՍ, ՀԱՅԱՍՏԱՆ...

Իշխանության գահին
բազմած
քաղաքական այրերը
պարտավոր են
գիտակցել, որ
իրավունք չունեն,
անհեռատես
քաղաքականություն
որդեգրելով,
խաթարել
մեր ազգի
ներկան և ապագան...

**«Մեկ շաբաթ արագ սեյսմոլմ ենթ Հայաստանի մասնակցությունն
Իրաֆում կոալիցիոն ուժերի շարքում»:**

**Ջոն Օրդուեյ
ՀՀ-ում ԱՄՆ նախկին դեսպան**

Մեր Սահմանադրությունը «համապատասխանեցնում» ենք արդի աշխարհի «չափանիշներին» սեփական ձեռքով վտանգի տակ դնելով մեր ինքնուրույնությունը: Եվրոպայի ճնշմամբ Եհովայի սուտ վկաների գործունեությունն օրինականացնում ենք մեր երկրում՝ վտանգելով մեր ապագա սերնդի ազգային դիմագիծը: Պատրաստվում ենք զինուժ ուղարկել Իրաք՝ հարցականի տակ դնելով հայ-արաբական հարաբերություններն ու իրաքահայ համայնքի ֆիզիկական գոյությունը... Աշխարհի «նոր տիրակալներն» այդպես են ցանկանում: Իսկ թե ո՞վ ենք մենք և ո՞ր ենք գնում, չի հետաքրքրում ո՛չ Ամերիկային, ո՛չ Եվրոպային, միայն թե իրենց կամքով ու ճշգրտած ուղով ընթանանք...

կայն միևնույն ժամանակ պնդում են՝ «կուզենայինք մեր ներդրումն ունենալ հումանիտար ոլորտում»՝ առանց հաշվի առնելու այն կարևոր հանգամանքը, որ իր արժանապատվությունը խաթարված տեսնող որևէ ազգ չի կարող իր թշնամու շարքերը լրացնող ուժերի մեջ բարեկամներ փնտրել:

Յուրաքանչյուր պետություն, երբ որևէ երկրում իր քաղաքացիների նկատմամբ բացասական վերաբերմունք կամ տրամադրություն է նախագգում, նրանց շուտափույթ հեռացնում է այդ երկրից: Սակայն մեր պարագայում այլ է. մենք ունենք Սփյուռք, որին անտեսելու իրավունքը չունենք: Ուստի ՀՀ-ն պարտավոր է այս կամ այն երկիր զինուժ ուղարկելուց առաջ անպայման մտածել հայ համայնքների անվտանգության մասին, նամանավանդ եթե հարձակման ենթակա երկիրը չունի ազդընտիր պատասխանատու՝ կառավարություն:

Ամերիկյան կոալիցիայի ուժերը «հակահարբեկչական պայքարի» պատրվակով ահաբեկում են մի ողջ ժողովրդի, «զանգվածային ոչնչացման զենքեր» փնտրելու պատրվակով ջարդ կազմակերպում: Իսկ մենք (մեր ռազմավարական բարեկամներին հակառակ), խոսելով Իրաք հայկական ստորաբաժանում ուղարկելու մասին, պատրաստվում ենք թեև թույլ, բայց և այս օրերին ԱՄՆ-ի համար կարևոր նշանակություն ունեցող մի քայլ անել, որը բացարձակապես չի համապատասխանում մեր ազգային շահերին:

Հետևություն

ՀՀ իշխանությունները պարտավոր են որևէ որոշում ընդունելուց առաջ մտածել դրա հետևանքների մասին և ազգային շահերից բխող համապատասխան իրավական արգելակներ նախանշել՝ ապագային գործունեությունները կանխելու կամ սանձելու համար:

Պարզից էլ պարզ է, որ ԱՄՆ-ն, արդարացնելու համար իր ներխուժումը Իրաք, ցանկանում է հնարավորինս շատ երկրներ ներգրավել կոալիցիայի կազմում, անգամ եթե դրանք փոքր լինեն, ինչպես ՀՀ-ն:

«Իրաքում տեղակայված բազմազգ ուժերը բավական դժվարություններ ունեն, և Հայաստանի աջակցությունն այս հարցում չափազանց գնահատելի է: Միջազգային հանրության (ինձ՝ ԱՄՆ-ի - խմբ.) ջանքերին Հայաստանի ներդրումը մենք շատ ենք կարևորում», - ասել է ՀՀ-ում ԱՄՆ դեսպան Ջոն Եվանսը:

Համահայկական նշանակություն կամ հետևանքներ ունեցող խնդիրներում, ինչպիսիք են՝ հողային պահանջատիրության հարցը և սփյուռքահայության անվտանգությունը, դիրքորոշում ընդունելու ժամանակ ՀՀ իշխանությունները պարտավոր են նկատի ունենալ հայոց ազգային ընդհանուր շահերը և ոչ թե մնալ ՀՀ նեղ սահմաններում:

Իսկ մեր իշխանավորները թեև հավաստում են, որ «Հայաստանն առաջին օրվանից էլ ասել է, որ համաձայն չէ զինված ներկայություն ունենալ Իրաքում», սա-

Իշխանության գահին բազմած քաղաքական այրերը պարտավոր են գիտակցել, որ իրավունք չունեն, անհեռատես քաղաքականություն որդեգրելով, խաթարել մեր ազգի ներկան և ապագան Հայաստանի Հանրապետությունում, Արցախում, Ջավախքում և Սփյուռքում:

ԵՎՐՈՊԱՅԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

ԵՎՐԱԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆՈՒՄ ԲԱՑՎԵՑ
«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ
ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ» ՑՈՒՑԱՐԱՆԴԵՍԸ

ՄԱՍՈՒԼԻ ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Բրյուսել, 03.10.2004

Սեպտեմբերի 25-26-ը Բրյուսելում տեղի ունեցավ Եվրոպայի հայկական համագումարի տարեկան ընդհանուր ժողովը: Քննարկվեցին հայությանը հուզող բազմաթիվ հարցեր:

Ժողովը բացեց ԵՀՀ նախագահ Կարո Հակոբյանը: Բարի գալուստի և շնորհակալական խոսքերից հետո նա ներկայացրեց կազմակերպության տեսակետները ազգային հարցի վերաբերյալ՝ արդի փուլում:

Ընթերցվեց ՀՀ ԱԺ ղեկավարության՝ ժողովին հղած նամակը, որում մեծապես կարևորվում էր «Եվրոպական հաստատություններին Հարավային Կովկասի տարածաշրջանի, մասնավորապես՝ Հայաստանի պատմությանը, մշակույթին, ինչպես նաև մշակույթի ոլորտում տարվող քաղաքականությանը ծանոթացնելու գործընթացը, առավել ևս այս ժամանակահատվածում, երբ Եվրոպական Միության (ԵՄ) հետ բացվելու են համագործակցության նոր հեռանկարներ...»:

Ընթերցվեց Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնից Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գարեգին Երկրորդի՝ ցուցահանդեսի կապակցությամբ հղած «գնահատանքի ու օրհնության» խոսքը: Ողջունելով ժողովը՝ Բենե-լուքս երկրներում ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան Վիգեն Չիթեչյանը կարևորեց Սփյուռքի հայության դերն ու գործունեությունը՝ ի նպաստ հայության ու Հայաստանի Հանրապետության հզորացման: «Մարդու իրավունքներ՝ առանց սահմանի» կազմակերպության նախագահ Վիլլի Ֆոթրեի ելույթը նվիրված էր Հայոց ցեղասպանությունը և ԵՄ-ին թուրքիայի անդամակցությունը՝ թեմային: Նա նշեց, որ առանց Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, առանց ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները հարգելու և Կոպենհագենի չափանիշները ճանաչելու թուրքիան չի կարող իր տեղն ունենալ Եվրոպական ընտանիքում:

Ներկայացվեց ԵՄ-թուրքիա անդամակցության վերաբերյալ մեմորանդումը (հուլիսի 20 - խմբ.), որը պատրաստել էին Հայաստան-Շվեյցարիա միությունը (Բեռն) և Ցեղասպանության դեմ և միջազգային ճանաչման աշխատանքային խումբը (Բեռլին): Փաստաթուղթն ստորագրել են մարդու իրավունքների, միջազգային, հայկական, հունական և ասորական ավելի քան 40 կազմակերպություններ:

Համայնքների ներկայացուցիչները ծանոթացրին իրենց համայնքներում կատարված աշխատանքներին: Հատկապես ուշագրավ էր Յուսսի Ֆլեմինգ Բյորնի զեկույցը՝ Նորվեգիայի հայկական փոքրաթիվ գաղթօջախում վերջերս ծավալված գործունեության մասին:

Աշխատանքային օրվա ավարտին ցուցադրվեց Սերժ Հովսեփյանի «Լեռնային Ղարաբաղ. հայկական մշակութային հուշարձանները» կինոնկարը:

Սեպտեմբերի 26-ի նիստն սկսվեց վաղ առավոտյան: Առաջինը ելույթ ունեցավ Վազգեն Մանուկյանը (ՀՀ): Բազմաթիվ հարցեր ուղղվեցին բանասացին: Ժողովին մասնակցում էր նաև «Հայերի համաշխարհային կոնգրես» կազմակերպությունը (ՀՀԿԿ)՝ հանձին Անդրանիկ Միրանյանի: Վերջինս ներկայացրեց ՀՀԿԿ ընդհանուր տեսակետներն ու նպատակները:

Օրվա երկրորդ կեսն ամբողջությամբ նվիրված էր կազմակերպչական ու ներքին հարցերին, հետագա ծրագրերի մշակմանը և աշխատանքների կոորդինացմանը:

Ընդհանուր ժողովն իր քննարկումներն ավարտեց սեպտեմբերի 27-ին՝ Եվրախորհրդարանի նիստերի դահլիճում տեղի ունեցած կոնֆերանսով: «Ցարական և սովետական իշխանությունների ներքո Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության տվյալները և ազգաբնակչության նկատմամբ կիրառվող քաղաքականությունը» թեմայով իր ելույթում շահեկան և նոր տվյալներ հրապարակեց գերմանացի պատմաբան Դանիել Սյուլերը: Բանասացը պատասխանեց բազմաթիվ հարցերի, այնուհետև անցան նաև «Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի հնարավոր լուծումները» հիմնահարցի քննարկմանը:

Կոնֆերանսի ավարտին Մարգարիտ Չախնազարյանը ներկայացրեց «Հայկական ճարտարապետական հուշարձանները Հարավային Կովկասում և Միջին Արևելքում» ցուցահանդեսի կազմակերպման դժվարությունները՝ հատկապես Արևմտահայաստանում:

Նույն օրը երեկոյան Եվրախորհրդարանում բազմաթիվ հրավիրյալների, ԵՄ պատգամավորների, Եվրահանձնաժողովի, դիվանագիտական անձնակազմի, Բելգիայի դաշնային և տեղական կառավարության անդամների, համալսարանի դասախոսների և այլոց ներկայությամբ կատարվեց ցուցահանդեսի հանդիսավոր բացման արարողությունը:

Բացման խոսքում Յոնաս Շյուստերը ներկաներին ծանոթացրեց հայ ժողովրդի՝ որպես առաջին քրիստոնյա ազգի պատմությանը, ազգ, որ ստեղծել է հոյակապ մշակույթ և ճարտարապետություն, որի մի զգալի մասին այսօր էլ սպառնում է մշակութային ցեղասպանությունը, իսկ մշակութային այդ ժառանգությունը պատկանում է ոչ միայն հայությանը, այլ ողջ մարդկությանը:

Նա անդրադարձավ նաև թուրքիայում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների և ազատությունների ոտնահարմանը և հայտարարեց, որ առանց այդ մարդկային իրավունքները հարգելու, առանց Հայոց ցեղասպանության ճանաչման, առանց կատարելու առաջադրված նախապայմանները թուրքիան չի կարող Եվրամիության մաս կազմել:

Research on Armenian Architecture կազմակերպության անունից ցուցահանդեսի նախապատմությունը ներկայացրեց Ջիորջիո Բավայր՝ տեղեկացնելով՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում պետականորեն ինչպիսի հոգածությամբ են պահպանվում հայկական եկեղեցիներն ու ճարտարապետական կոթողները, իսկ թուրքիայում և Ադրբեջանում ոչնչացվում և ավերվում է այն ամենը, ինչը հայկական է:

Ցուցահանդեսին մասնակցելու համար ներկաներին շնորհակալության խոսք ասաց ԵՀՀ նախագահ Կարո Չակոբյանը:

Ցուցահանդեսը (սեպտեմբերի 27-ից հոկտեմբերի 1-ը) կազմակերպվել էր ԵՀՀ-ն՝ Եվրախորհրդարանի շվեդ պատգամավոր Յոնաս Շյուստերի հովանավորությամբ:

Ցուցահանդեսը պատրաստել էր Research on Armenian Architecture կազմակերպությունը:

ԵՅՅ ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ

ԲԱՑՄԱՆ ԽՈՍՔ

Այսօր աշխարհը փոթորիկների հորձանուտում է և կանգնած է մեծ փորձությունների առջև: Այդ խառնարանում են գտնվում նաև մեր հայրենիքը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, նրա ժողովուրդը և ողջ սփյուռքահայությունը: Մեծ ու հզոր պետություններն ու ազգերը, իրենց հսկայական հնարավորությունները և ներուժը գործի դնելով, ձգտում են հաղթական ու առավելագույն շահով դուրս գալ այս պայքարից և, մեծ հավանականությամբ, այդպես էլ կլինի, իսկ փոքր ու սահմանափակ հնարավորություններ ունեցող երկրներն ու ազգերը, ինչպիսիք են՝ ՀՀ-ն ու հայությունը, իրենց գոյությունը ապահովելու, իրենց շահերն ու իրավունքները պաշտպանելու և կամ ձեռք բերելու համար առավել ճիգեր պիտի գործադրեն, առավել արթուն ու խելամիտ պիտի գտնվեն և առավել զոհողությունների պիտի գնան, որպեսզի չջախջախվեն, ինչպես հին լեգենդն է ասում, *արիբ-դայի* ու *Սցիլլայի* արանքում:

**Այսօր հայ ժողովրդից,
մանավանդ նրա ղեկավար
մարմիններից ու
կազմակերպություններից
գերագույն ճիգեր են
պահանջվում՝ խելամտորեն,
ամեն ինչ մտածված, ազգային
շահերն ամեն ինչից վեր
դասելու գիտակցությամբ,
անձնագոհության հասնող
նվիրվածությամբ
առաջնորդելու այս նավը:**

ՀՀ-ն այսօր կանգնած է ներքին ու արտաքին բազմաթիվ վտանգների ու խնդիրների առջև, Սփյուռքը դեռևս ղեգերունների մեջ է, արտագաղթն ու տեղաշարժերը դեռ շարունակվում են, գոյության պայքար ենք մղում, մեզ դեռ հուզում են հայապահպանության խնդիրները, ազգովի դեռ չենք հասել ապահով ու անվտանգ ապրելու և զարգանալու փուլին:

Այսօր առավել ևս վտանգավոր ու անկանխատեսելի իրականության առջև ենք կանգնած, անկանխատեսելի փորձությունների իրականության առջև՝ նոր մարտահրավերներ, հին ու նոր չլուծված խնդիրներ, թշնամաբար տրամադրված ու նույնիսկ մեր գոյությունն անգամ չհանդուրժող ուժերով և հարևաններով շրջապատված...

Այսօր հայ ժողովրդից, մանավանդ նրա ղեկավար մարմիններից ու կազմակերպություններից գերագույն ճիգեր են պահանջվում՝ խելամտորեն, ամեն ինչ մտածված, ազգային շահերն ամեն ինչից վեր դասելու գիտակցությամբ, անձնագոհության հասնող նվիրվածությամբ առաջնորդելու այս նավը: Մեր ժողովուրդը պատմության ընթացքում, արհավիրքներից ու հարվածներից կոփվելով, ձեռք է բերել առանձնակի հատկություններ, ապրելու ու գոյատևելու ուրույն հատկանիշներ: Սակայն այսօրվա

բարդ աշխարհում հարկ է ձեռք բերել նաև այլ անհրաժեշտ հատկանիշներ, որոնք մեզ պակասում են, պիտի կարողանանք ավելացնել ուրիշ առաջադեմ ազգերի կյանքի դրական այն փորձը և ձեռքբերումները, որոնց պտուղներն են քաղում այսօր հենց իրենք:

Մի քանի օր առաջ մենք տոնեցինք մեր պատմական հայրենիքի մի փոքրիկ մասում վերածնված Հայաստանի Հանրապետության անկախության տարեդարձը: Այդ անկախությանն արժանի ապագա գործունեությունն ծավալելու գիտակցությունը պիտի սփռել հայության տարբեր հատվածների մեջ, հատկապես նրանց միջավայրում, ովքեր ինչ-ինչ պատճառներով այսօր անտարբերությամբ են վերաբերվում հայկական խնդիրներին:

Այսօր տեսնում ենք, թե ինչպես է հզորանում ու միավորվում Եվրոպան, ինչպես են երկրները մեկը մյուսի ետևից մաս կազմում Եվրոպական այս ընտանիքի, ինչպես է Թուրքիան Եվրոպայի դռները դողդողում բախում և օր առաջ Եվրամիության անդամ դառնալու մարմաջով աշխատում...

Այսօր ՀՀ-ն և Կովկասի մյուս հանրապետություններն ընդգրկվել են «Եվրոպա՝ նոր հարևանություն» ծրագրում: Ծավալվել է ուժեղ մրցակցություն այս հանրապետությունների միջև՝ ով է առավել արժանի Եվրոպական այս ընտանիքի մասը կազմելու համար: Այս մրցույթում մենք՝ հայերս, ունենք որոշակի առավելություններ: Դրանցից մեկը հայկական Սփյուռքն է, ավելի ճիշտ՝ Եվրոպայի հայությունը, բայց դա բավարար չի լինի, եթե ՀՀ-ում լրջությամբ չմոտենան այս հարցին, հպանցիկ ու մակերեսային մոտեցումներով ու քաղաքականությամբ բաց թողնեն հարմար առիթները, քանի որ ՀՀ-ի խաղաղ ու ապահով զարգանալու, ինչպես նաև ազատ, ժողովրդավարական հասարակարգ կառուցելու ուղին անցնում է Եվրոպայով: Մենք ոչ թե ձևականորեն, այլ խոր համոզմունքով պիտի ընտրենք այս ուղին ու լինենք հետևողական: Հայությունը, այսպիսով, ոչ թե կդադարի հայ մնալուց, այլ կգոյատևի որպես կատարյալ ազգ՝ իր անկախությամբ, իր մշակույթով, իր ազգային հատկանիշներով: Տեղին է հիշել Ֆրանսիայի նախկին արտգործնախարարի խոսքը: Անգլիայում մի կարևոր դասախոսության ժամանակ, իր խոսքն ուղղելով անգլիացի լսարանին, ասել է՝ Եվրամիության մեջ ֆրանսիացիները միշտ էլ կմնան ֆրանսիացի, անգլիացիները՝ անգլիացի,

բայց մենք պիտի նաև աշխատենք, որ միասին լինենք նաև լավ Եվրոպացիներ: Նույնը կարելի է ասել նաև ամեն մի այլ Եվրոպական ընտանիքի մաս կազմող և նման ցանկություն ունեցող ազգի մասին:

Մի քանի օր առաջ մենք տոնեցինք մեր պատմական հայրենիքի մի փոքրիկ մասում վերածնված Հայաստանի Հանրապետության անկախության տարեդարձը: Այդ անկախությանն արժանի ապագա գործունեությունն ծավալելու գիտակցությունը պիտի սփռել հայության տարբեր հատվածների մեջ, հատկապես նրանց միջավայրում, ովքեր ինչ-ինչ պատճառներով այսօր անտարբերությամբ են վերաբերվում հայկական խնդիրներին:

Եվրոպահայերի համագումարը, որպես հայկական բազմաթիվ կազմակերպություններից մեկը, հատկապես որպես համաեվրոպական կազմակերպություն, գիտակցում է այն հսկայական դերը, որ այսօր ունի կամ կարող է ունենալ Եվրոպայում գործող հայկական որևէ կազմակերպություն: Մեր համայնքներն ու կազմակերպությունները, հինգ-վեց տարվա համատեղ փորձառությունից հետո, անցյալ տարի ԵՀՀ-ի ստեղծմամբ նոր թափով ու եռանդով լծվեցին աշխատանքի՝ Եվրոպական մայր ցամաքում գործելու՝ ի խնդիր Հայաստանի Հանրապետության հզորացման, Արցախի հիմնահարցի արդարացի լուծման, Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման և մեր ազգային ու մարդկային իրավունքների պաշտպանության հաստատակամությամբ:

Այս կարճ ժամանակահատվածում մենք կարողացել ենք, մի շարք դժվարություններ հաղթահարելով, մեր ձայնը լսելի դարձնել միջազգային ատյաններում և արձանագրել որոշակի հաջողություններ:

Շնորհակալություն

(կրճատումներով)

ԴԺԳՈՅՈՒՄ, ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒՄ ԵՆ

ՀՀ իշխանությունների՝ Իրաք զինուժ ուղարկելու մտադրությունը հակազդեցությունների է արժանանում...

ԻՐԱՔԱՀԱՅԵՐԻ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իրաքահայերի բարեգործական մշակութային միությունն իր մտահոգությունն է հայտնում Իրաք 50 հոգուց բաղկարած խումբ ուղարկելու Հայաստանի իշխանությունների մտադրության կապակցությամբ եւ համարում է.

ա. Այս նախաձեռնությունը ուշացած է, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այսօր շատ երկրներ շահագրգռված են իրենց զորքերը դուրս բերելու Իրաքից:

բ. Ջորախումբ ուղարկելու մտադրությունը կարող է խոչընդոտել վերջերս ՀՀ արտաքին գործերի նախարարի նախաձեռնությամբ՝ Արաբական լիգայում հատուկ դիտորդի կարգավիճակ ունենալու հարցում, ի դեպ հայտնի է, որ Արաբական լիգան դեմ է արտահայտվել Իրաք զորք ուղարկելուն:

գ. Այս նախաձեռնությունը կվնասի Ղարաբաղի հարցում որոշ արաբական երկրների հայանպաստ դիրքորոշմանը:

դ. Հայկական զորախմբի ներկայությունն Իրաքում լրջորեն կվնասի արաբական աշխարհում բնակվող հայերի անվտանգությանը ընդհանրապես եւ իրաքահայերին՝ մասնավորապես:

ե. Մտահոգողն այն է, որ չեն բացառվում հայերի նկատմամբ ահաբեկումներ, առեւանգումներ եւ այլ անկանխատեսելի գործողություններ:

Ելնելով այս ամենից, ԻԲՄՍ-ն հույս է հայտնում, որ Հայաստանի իշխանությունները կվերանայեն Իրաք խումբ ուղարկելու իրենց մտադրությունը եւ կհաղթանակի բանականությունը:

ԻԲՄՍ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՖՈՐՈՒՄԻ 8-ՐԴ ՀԱՎԱՔԻ ՈՒՂԵՐՁԸ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՆԵՐԻՆ և ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

ՀՀ մտավորականների ֆորումի 8-րդ հավաքը, քննարկելով հակաիրաքյան կռիվներն ուժերին միանալու Հայաստանի Հանրապետության առանձին պաշտոնատար անձանց պատրաստակամությունը, նշում է՝

1. Հայ ժողովրդի մի ստվար զանգված տևական ժամանակ ապրում է Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներում՝ պահպանելով իր ազգային ինքնությունը և մշակույթը: Երախտապարտ հայ ժողովուրդը երբեք չի՝ մոռանա, որ արաբական շատ երկրներ պետական մակարդակով ապահովել են տեղի հայ բնակչության չեզոքությունը՝ ներքին կամ միջպետական այս կամ այն խնդիրները լուծելիս և պետության հայազգի քաղաքացիների լիիրավ իրավունքները:

2. Ստեղծված միջազգային բարդ իրավիճակում, երբ ՄԱԿ ղեկավարությունն Իրաքի դեմ սանձազերծված պատերազմը համարում է միջազգային նորմերի կոպիտ խախտում, երբ կռիվների երկրներում առաջացել են հակապատերազմական տրամադրություններ, երբ աշխարհի շատ երկրներ կտրականապես պահանջում են դադարեցնել պատերազմը, ՀՀ-ի որոշ իշխանավորների այս նախաձեռնությունը այլ կերպ չի կարելի որակել, քան դավադրություն՝ մեր քաղաքակրթությունների միջև ձևավորված արժեքների և դարավոր բարեկամության հանդեպ: Սա մի սադրանք է, որը կայացվել է հայ ժողովրդի թիկունքում և բացարձակ անհարիր է նրա էությանը:

ՀՀ մտավորականների ֆորումի 8-րդ հավաքը վստահեցնում է արաբ ժողովրդին, որ հայ ժողովուրդը միշտ էլ բարձր է գնահատել մեր դարավոր բարեկամությունը և այսուհետև ևս ամեն ինչ կանի՝ պահպանելու և պաշտպանելու այն: Մեր բարեկամությունը շատ ավելի զորեղ է, քան այսօրինակ սադրանքի յուրաքանչյուր դրսևորում:

ՀՀ մտավորականները ոտքի կհանեն ողջ ժողովրդին և թույլ չեն տա որևէ հայ զինվորի մուտքը Իրաք:

ՀՀ մտավորականների ֆորումի 8-րդ հավաքի նախագահություն՝

Օհան Դուրյան, դիրիժոր
Լենսեր Աղալովյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Սարգիս Մուրադյան, նկարիչ, ակադեմիկոս
Էդուարդ Սիմոնյանց, գեներալ-մայոր
Դմիտրի Ատբաշյան, ավիացիայի գեներալ
Սիլվա Կապուտիկյան, բանաստեղծուհի
Խորեն Պալյան, աստվածաբան
Դավիթ Սեդրակյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Ռաֆայել Ղազարյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Աննա Բոյաջյան, դոկտոր, պրոֆեսոր
Երվանդ Մանարյան, դերասան

22. 10. 2004թ., ք. Երևան

ԱՄՐԱՊՆԴՎՈՒՄ ԵՆ ԹԵՂՐԱՆ – ԵՐԵՎԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Սեպտեմբերի 8-9-ը ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի հրավերով երևանում էր Իրանի Իսլամական Հանրապետության (ԻԻՀ) նախագահ Մոհամեդ Խաթամին: Սա նրա առաջին պաշտոնական այցն էր ՀՀ: Խաթամի-Քոչարյան հանդիպման ժամանակ կողմերը քննարկել են երկկողմ փոխհարաբերությունների զարգացման, տարածաշրջանային և միջազգային հարցեր: Նախագահներն ստորագրել են «Հայաստանի Հանրապետության և Իրանի Իսլամական Հանրապետության միջև համագործակցության սկզբունքների և հիմունքների մասին» պայմանագիր, իսկ համապատասխան պաշտոնատար անձինք վավերացրել են յոթ համաձայնագիր՝ տնտեսության ու մշակույթի ոլորտների վերաբերյալ:

Ինչպես նշվում է այցի առթիվ հրապարակված համատեղ հայտարարության մեջ, ՀՀ նախագահն այցը գնահատել է իբրև «երկկողմ համագործակցության ընդլայնման նոր փուլ», իսկ հայ քաղաքական գործիչներից շատերն այն համարել են պատմական: Խոսելով հայ-իրանական փոխհարաբերությունների մասին՝ հարկ է նշել, որ եթե 1998-99թթ. դրանցում նշմարելի էր հետընթացը, ապա 2000 թվականից ի վեր երևան-Թեհրան կապերը տարբեր, մասնավորապես տնտեսության ոլորտում, նկատելիորեն աշխուժացել են և ընթանում են երեք հիմնական ուղղություններով՝

ա) արտադրական համատեղ նախագծերի իրականացում. դեռևս 2001թ. կողմերը հայտարարեցին, թե բանակցում են 400 միլիոն դոլար ընդհանուր արժողությամբ 10 նախագծի շուրջ,

բ) առևտրական կապերի ընդլայնում,

գ) երկու երկրների առանձին մարզերի միջև (իրանական օստան) տնտեսական համագործակցություն:

2001թ. դեկտեմբերի 25-27-ը ԻԻՀ պաշտոնական այցի ընթացքում Ռ. Քոչարյանն իր պաշտոնակցի և բարձրաստիճան այլ անձանց հետ քննարկել էր միջազգային, տարածաշրջանային և երկկողմ փոխհարաբերությունների հարցեր: Երկու երկրների փոխհարաբերությունների առումով դիվանագիտական շրջանակներն այցը գնահատեցին իբրև շրջադարձային: Դա նշանակում է՝

Թեհրան-երևան կապերը տարբեր ոլորտներում 2002 թվականից զարգանալու են ավելի բարձր տեմպերով: Թեհրանյան բանակցություններում, ըստ միջազգային ՋԼՄ-ների հաղորդագրությունների, կարևորվել էր Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման խնդիրը, ինչը վերջիններիս հավաստմամբ ձգձգվում է լոկ այն պատճառով, որ դրան դեմ էր Ռուսաստանի Դաշնությունը (ՌԴ): Թեև բացառված է, որ ռուսական, ինչպես նաև ամերիկյան գործոնն արգելակող դեր ունենար վերոնշյալ գազատարի նախագծի իրականացման առնչությամբ. ընդհանրապես Միջին Ասիայի և Անդրկովկասի էներգակիրների արտահանման և այդ նպատակով խողովակաշարերի կառուցման խնդիրն ակնհայտորեն իր վրա քաղաքական կնիք է կրում: Այսուհանդերձ, այստեղ թերևս մեծ նշանակություն ունեն կողմերի ոչ վճռական տրամադրվածությունը: Դրա վառ օրինակը Իրան-Թուրքիա խողովակաշարի գործարկումն է, որը տեղի ունեցավ լոկ այն բանից հետո, երբ Թեհրանն ի վերջո վճռականու-

թյուն դրսևորեց: Մինչդեռ Վաշինգտոնը լուրջ ճնշումներ էր գործադրում Անկարայի վրա՝ պահանջելով հրաժարվել այդ պայմանագրից: Բացի այդ, ԻԻՀ-ն խնդրո առարկա գազամուղի գործարկմամբ դառնում էր ՌԴ մրցակիցը, որն ապահովում է Թուրքիայի գազի պահանջարկի 70 տոկոսը, հետևաբար դա ցանկալի չէր լինի նաև ՌԴ-ի համար: Այդ հարցում Թեհրանի վճռականությունը, քաղաքական նկատառումներից գատ, թերևս պետք է պատճառաբանել նաև այն բանով, որ այդ նախագիծը տնտեսական տեսանկյունից խոշոր և կարևոր գործարք էր, բացի այդ, ԻԻՀ գազը Եվրոպա արտահանելու առումով առավել նպատակահարմար տարբերակ:

Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման դեպքում, Թեհրանի տնտեսական շահն անհամեմատ փոքր է, ուստի ԻԻՀ-ն, ՌԴ-ին դեմ չգնալու նպատակով, կարող էր հրաժարվել դրանից, վճռականություն դրսևորել, քանզի վերջինիս հետ բնականոն փոխհարաբերությունները խիստ կարևոր են ԻԻՀ-ի համար: Մյուս կողմից՝ ՀՀ-ում էներգետիկայի ոլորտում մենաշնորհային դիրք ունեցող ՌԴ-ն, որ միաժամանակ նաև ՀՀ-ի ռազմավարական

գործընկերն է տարածաշրջանում, թերևս չէր ցանկանում կորցրնել այդ արտոնությունը և արգելակում էր նախագծի իրագործմանը: Ահա թե ինչու 1992 թվականից գազատարի կառուցման վերաբերյալ կողմերի միջև համաձայնագրի կնքվելուց ի վեր, այդ հարցը դարձել է հայ-իրանական գրեթե բոլոր բանակցությունների օրակարգի անբաժան մասը: Բացառություն չեն նաև Քոչարյան-Խաթամի երևանյան բանակցությունները:

Ինչպես նշվում է նաև համատեղ հայտարարության մեջ՝ երևանյան բանակցություններում խիստ կարևորվել է Իրան-Հայաստան գազատարի կառուցման, Քաջարանի թունելի և Արաքսի վրա ՅԷԿ կառուցելու նախագծերի իրականացումը: Այլ կերպ ասած՝ կողմերը կարևորել են համագործակցությունն էներգետիկայի, տրանսպորտի և հաղորդակցման ոլորտներում: Հավելենք, որ երևանում ստորագրված համաձայնագրերից մեկը վերաբերում է գազատարի Մեղրի-Քաջարան հատվածի ֆինանսավորմանը, որն ստանձնել է իրանական կողմը: Սա այն դեպքում, երբ թվում էր, թե կողմերի միջև ընթացիկ տարվա բանակցությունների արդյունքում հարցը վերջնականապես լուծվել է, և 2007 թվականից իրանական գազը ներհոսելու է ՀՀ: Գազատարի կառուցման նախագծի իրականացմանն, անշուշտ, նպաստել է ռուս-վրացական փոխհարաբերություններում վերջին մեկ-երկու տարվա լարվածությունը, որն ի սկզբանե կանխատեսելի էր: Ուստի, եթե Մոսկվան իր անդրկովկասյան քաղաքականության մեջ հեռատես լիներ, այսօր արդեն Իրան-Հայաստան գազատարն իրողություն կլիներ, որի կարևոր նշանակությունը, ներկա դրությամբ, ՌԴ-ի համար չի կարելի թերագնահատել: Նշենք նաև, որ ընդհանրապես հայ-իրանական համատեղ խոշոր այլ ծրագրեր կյանքի կոչելու առնչությամբ գործնական լուրջ քայլեր առ այսօր չեն արձանագրվել, թեև որոշ դրական տեղաշարժեր նկատելի են:

Ինչպես նշվեց՝ Խաթամի-Քոչարյան բանակցություններում կարևորվել են նաև տարածաշրջանային հարցերը, մասնավորապես՝ Ղարաբաղի հիմնախնդիրը: Այս առնչությամբ հայաստանյան ՁԼՄ-ներն ու քաղաքական գործիչները կրկին անդրադարձան Բաքվում Խաթամիի հայտնած տեսակետին (պաշտոնական այցով այնտեղ էր ընթացիկ տարվա օգոստոսի 4-6-ը)՝ խնդրո առարկայի վերաբերյալ, որը համապատասխանում է ի սկզբանե պաշտոնական թեհրանի որդեգրած դիրքորոշմանը՝ Իրանը ճանաչում է Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականությունը: ԻԻՀ-ում ՀՀ ղեսպան Գեղամ Ղարիբջանյանը սեպտեմբերի 8-ին այդ հարցի առթիվ լրագրողներին հայտնեց, թե դա պարզապես Խաթամիի խոսքերի ոչ ճիշտ թարգմանական հետևանք էր: Իսկ սեպտեմբերի 9-ին Ազգային ժողովի արտաքին հարցերի հանձնաժողովի նախագահ Արմեն Ռուստամյանը հայտարարեց. «Դա ադրբեջանական քարոզչական գործունեության արդյունք է»:

Սակայն հարկ է նշել, որ իրականում Թեհրանի քաղաքականությունն այս հարցում ի սկզբանե որակվել է իբրև բարդ, քանզի վերջինս շեշտը դրել է Ադրբեջանի՝ որպես իսլամական երկրի, տարածքային ամբողջականության վրա, մյուս կողմից՝ ՀՀ-ի հետ առավել սերտ փոխհարաբերություններ է հաստատել, որը բխում է ԻԻՀ-ի ազգային անվտանգության անհրաժեշտությունից, հանգամանք, որի բերումով Բաքուն երբեք չահագրգռություն չի դրսևորել Իրանի միջնորդության հարցում:

Էմմա ԲեգիզԱՆՅԱՆ
15. 09. 04

Ծ՞ Ը՞

ԱՄ՝ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞ Ծ՞

- Արփինա Մանկասարյան, «Պուրճ Համնուղը չի կարող ավելիին դիմանալ» (արաբ.), «ԱԼ-Նահար» օրաթերթ, Բեյրութ, 14. 01. 2004 (Լիբանանի Բուրջ Համնուղ հայաշատ թաղամասի քաղաքապետարանի ճարտարագիտական բաժնի վարիչը՝ շրջանի բնապահպանական վատթար վիճակի մասին):

- Ահմեդ Ունալ, «Աղթամարի կղզին՝ ավերակներում» (թուրք.), «Չաման» օրաթերթ, Թուրքիա, 14. 05. 2004 (Ս. Խաչ եկեղեցու անմխիթար վիճակի մասին):

- Հուսեյնի Էոզթյուրք, «Էորովիզիոնի մրցույթը հայկական գորակցություն էր» (թուրք.), «Վաքթըք» շաբաթաթերթ, Ստամբուլ, 20. 05. 2004 (հակահայկական թշնամանքով հողված է, որտեղ հայերն «ամբաստանվում» են՝ թուրքերին սարսափելի տանջանքներ պատճառելու համար):

- Թարըկ Ըշըկ, «1915 թվականի մասին մտածել տարբեր տեսանկյունից» (թուրք.), «Ռադիքալ» օրաթերթ, Թուրքիա, 27. 04. 2004 (հարցազրույց պրոֆ. Հալիլ Բերքթայի հետ՝ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման մասին):

- Ֆաթիհ Ալթայլը, «Հայ խորհրդականի ազդակը ֆրանսիական քաղաքականության մեջ» (թուրք.), «Հուրիյեթ» օրաթերթ, Թուրքիա, 14. 06. 2004 (Պատրիկ Դևեջյանի քաղաքական ազդեցության մասին):

- Դեյվիդ Ֆիլիպս, «Հաջորդը՝ Կովկասում. անհրաժեշտ է օժանդակել Հայաստանին» (անգլ.), «Ուոլ սթրիթ Ջըրնալ», Նյու Յորք, 14. 04. 2004 (ՀՀ վերջին տարիների իրավիճակի վերլուծությունը):

- Ալեքսանդր Մարգիե, «Իմ լավատեսությունն ինձ երիտասարդ է պահում» (գերմ.), «Ֆրանկֆուրտեր ալգեմայնե ցայթունգ», Գերմանիա, 14. 03. 2004 (հարցազրույց Շարլ Ագնավուրի հետ):

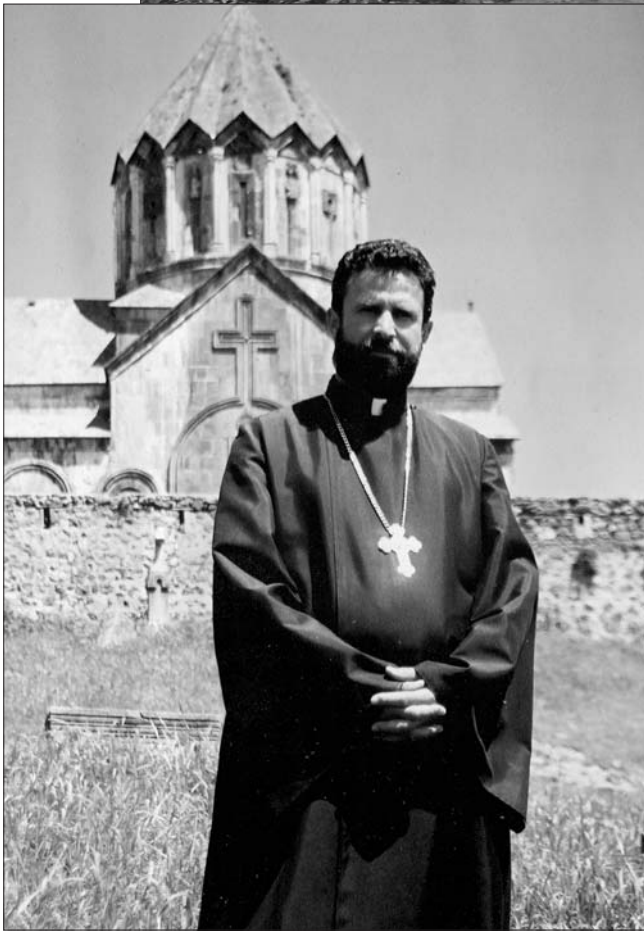
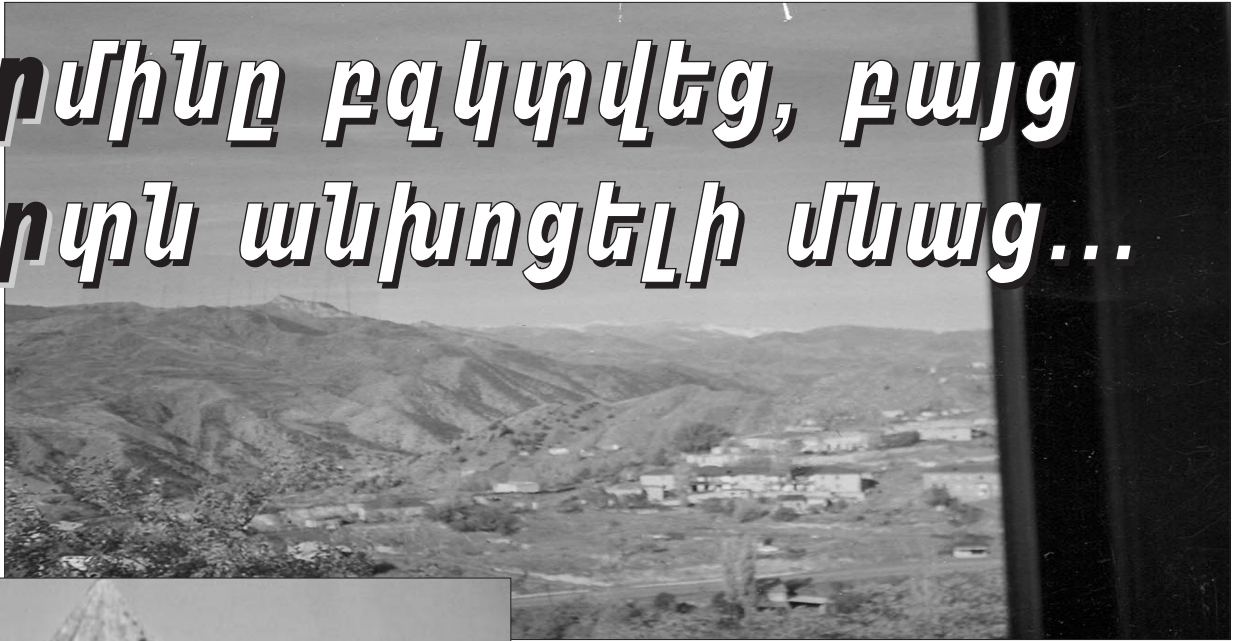
- Ֆերայի Թընչ, «Հայկական ցեղասպանության պնդումներն ու Բենեշի դեպքը» (թուրք.), «Հուրիյեթ» օրաթերթ, Թուրքիա, 11. 06. 2004 (Թուրքիայի՝ Եվրամիությանն անդամակցության հարցում Հայոց ցեղասպանության գործոնի շահարկման մասին):

- Ալմի Օզգյուրել, «Ուղիներ՝ իրականությունը պատմելու վերաբերյալ» (թուրք.), «Ռադիքալ» օրաթերթ (Ստամբուլ), 30. 05. 2004 (Հայոց ցեղասպանության փաստը ճանաչել-չճանաչելու մասին):

- Իսմայիլ Յաղջի, «Հայկական հարցը և Արևմուտքի վերաբերմունքը» (թուրք.), «Թուրքիյե» օրաթերթ, Թուրքիա, 23. 06. 2004:

- Ֆարուկ Հաջի Մուստաֆա, «Ի՞նչ կարելի է ասել հայ-թուրքական հարաբերությունների մասին Հայոց կոտորածների մասին խոսելիս» (արաբ.), «ԱԼ-Սաֆիր» օրաթերթ, Բեյրութ, 10. 05. 2004 (քրդական հարցերի մասնագետը գրում է Հայոց ցեղասպանության և հայ-թուրքական հարաբերությունների մասին):

Մարմինը բզկտվեց, բայց սիրտն անխոցելի մնաց...

Երբ սկսվեց արցախյան շարժումը, Ադրբեջանի «սև ցուցակում» էր նաև Քանձասարը: Այն առաջին հերթին պատկերացնում էին իբրև զինանոց և փորձում գրավել: 1991թ. հուլիսին էր, երբ ադրբեջանական հրոսակները, զենք փնտրելու նպատակով շրջապատում են Քանձասարը, ձերբակալում սարկավագին Յայր Սուրբ Յովհաննեսին, պահակին, վարորդին և ստիպում ասել զենքի ու զինամթերքի տեղը: Մեկ օր պահելուց հետո նրանց բաց են թողնում, փոխարենը գյուղից մի քանի պատանդ տանում: Եթե «սիրտը» նվաճվի, ապա «մարմինն» անդամալուծ դարձնելն այնքան էլ դժվար գործ չէր:

1992թ. սեպտեմբերին, երբ թշնամուն հաջողվել էր Մարտակերտի գրեթե կեսը խոցելի դարձնել, Քանձասարի վիճակն օրհասական էր: Թշնամին արդեն Վաղուհասուն էր, Քանձասարի փեշերին, գյուղ, որ Քանձասարից հեռու էր ընդամենը 3 կմ: Այդ օրհասական պահին էր, երբ Վազգեն Սարգսյանն աննախադեպ շփոթված, այլալված հայտնվեց հեռուստատեկրանին և ժողովրդին ոչ թե իշխանական հրաման, այլ ամենաթեժ կետում կռվելու կոչ արեց: Յաջորդ օրն իսկ հավաքվեցին 500 կտրիճներ, սակայն նրանցից 360-ը մեկնեց առաջին գծում կռվելու...

«Տղաներ, չի բացառվում, որ վաղը մեզանից շատերը մարտից չվերադառնան, բայց լավ իմացեք, նահանջելու տեղ չունենք, հետևում Քանձասարն է, առջևում՝ հայ ժողովրդի փրկությունը», - կռվից առաջ 120 մարտիկների մկրտելով՝ գոտեպնդել է Քանձասարի առաջնորդը: Մկրտել է, Աստծո օրհնությունը տվել և սուրբ մյուռոնը կաթեցրել երդվյալների վրա, որ Աստծո աջը պահապան լինի կտրիճներին:

Ու լուսաբացին կենաց-մահու կռիվ տվին տղերքը. զոհեր էլ եղան, բայց կարողացան Քանձասարն անառիկ պահել: Ոստիսի համար այդքան բաղձալի 1,5 կմ ճանապարհը (թշնամին դիրքավորվել էր Քանձասարից այդչափ հեռավորությամբ գտնվող Կիրատավի՝ Գրոց տափ կոչվող բարձունքի վրա), ոչ միայն անհաղթահարելի, այլև դժոխային դարձավ:

Թեև թշնամու ոտքը Քանձասար, Վանք չի մտել, բայց ինչպես Քանձասարը, այնպես էլ գյուղը բազմաթիվ անգամներ ռմբահարվել է: Առաջին ռմբակոծությունը 1991թ. հոկտեմբերի 28-ին էր, երբ հակառակորդի ինք-

Արցախի պատմաճարտարապետական հուշարձանների գոհարը՝ Քանձասարի վանքը (այստեղից էլ գյուղի Վանք անվանումը) գտնվում է շրջկենտրոնից 50 կմ հարավ-արևմուտք՝ Խաչեն գետի ձախ ափին՝ Արցախի ամենահին, պատմական հարուստ անցյալ ունեցող Վանք գյուղի հարևանությամբ: Քանձասարի կառուցումն սկսվել է 1216 թվականին և տևել մինչև 1238 թվականը: Այն կառուցել է Խաչենի մեծ իշխան Յասան Ջալալյանը: Շուրջ 300 տարի առաջ հենց Արցախի մելիքներն են Քանձասարում գրել պարսկա-թուրքական լծից երկրամասն ազատագրելու նամակներ, խնդրագրեր և հատուկ պատվիրակների հետ ուղարկել ռուսական ցարին՝ երկրամասը Ռուսաստանին միացնելու առաջարկությամբ:

նաթիռից «ՆՈՒՐԱ» տիպի հրթիռներ արձակվեցին Գանձասարի վրա: Երկուսը վանքի տանիքի վրա ընկան, մի քանիսն էլ՝ միաբանության շենքի վրա, և այն ամբողջությամբ այրվեց, փլատակվեց: Այդ ռմբակոծության ժամանակ զոհվեց 1, վիրավորվեց 2 հոգի: Գյուղն էլ շատ է ռմբահարվել ու ավերվել: Միայն ռմբակոծությունների հետևանքով 16 խաղաղ բնակիչ է զոհվել, իսկ պատերազմում՝ 36 ազատամարտիկ:

Վանք գյուղն այսօր ունի 1400 բնակիչ և, ըստ համայնքի ղեկավար Ֆեդյա Օհանյանի, առաջնահերթ խնդիրը նոր դպրոցի կառուցումն է, քանի որ այն աճող բնակավայր է և ունի 250 աշակերտ, նախկին դպրոցն էլ փոքրություն է անում: Վանքն այսօր բազում չլուծված խնդիրներ ունի, այդ թվում նաև խմելու ջրի կարիք: Թեև վանքեցու հիմնական զբաղմունքն անասնապահությունն է, բայց նրա երեսը պարզ է անում նաև փայտամշակման կոմբինատը, որտեղ այսօր 150 հոգի է աշխատում: Արցախի բարեկարգ գյուղերից է, ճանապարհներն էլ բարվոք են, իսկ վերջերս գյուղի 36 զոհված ազատամարտիկների հիշատակը հավերժացնող հուշակոթողի կառուցումը վանքեցիների հոգալը մեկով պակասեցրեց:

Մարդու համար ամենամեծ բեռը, որն իր հետ միշտ տանում է, զրջումի և դրանից ծնված ցավի զգացումն է: Փառք Աստծո, որ կարողացանք ոչ միայն Արցախի սիրտը՝ Գանձասարն անխոցելի դարձնել, այլև ամենամեծ բեռը թոթափել. ազատագրվեցին Մարտակերտի գերյալ գյուղերը՝ բացառությամբ յոթի...

Այսօր շրջանում կա 41 համայնք, 43 գյուղ: Հիմնական զբաղմունքը գյուղատնտեսությունն ու անասնապահությունն են:

Մարտակերտի ազատագրումից անցել է 12 տարի: Ինչպե՞ս է շրջանը ավերակներից շեն ու քաղաք կառուցում, հող ու սահման պահում: Այդ և մի քանի այլ հարցերի պատասխանեց շրջանի վարչակազմի ղեկավար **Սլավա Յովսեփյանը**.

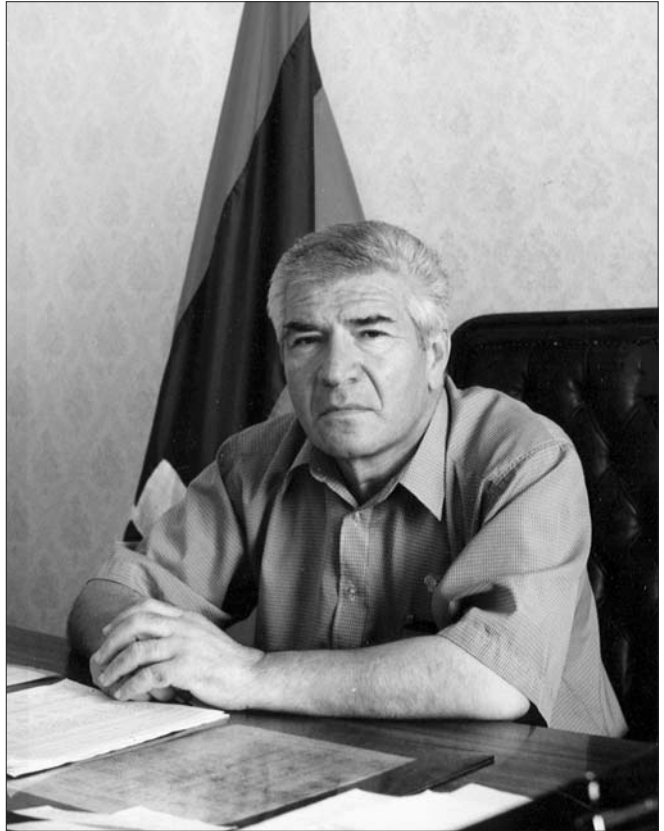
- Ո՞րն է այսօրվա Ձեր առաջնահերթ խնդիրը:

- Առաջինը՝ բնակֆոնդն է, որ պատերազմում այրվել, ավերվել է: Մարդիկ այսօր տանիքը մի կերպ ծածկել ու ապրում են, ուժ ու հնարավորություն չունեն ամբողջությամբ վերականգնելու: Այդ բնակարանների կառուցման, հարդարման աշխատանքների համար չկա համապատասխան ծրագիր: Ձուոված ազատամարտիկների ընտանիքներ կան, որոնք նույնպես ապահովված չեն բնակարաններով: Արդյունաբերական օբյեկտներ գրեթե չկան, բացառություն են հացի գործարանը, ալրաղացը և Վանք գյուղի փայտամշակման կոմբինատը: Բնակչությունը հիմնականում աշխատում է սեփականաշնորհված հողահանդակներում, իսկ վարձակալված հողերում հիմնականում հացահատիկ ենք աճեցնում: Ստադիո ենք պահածոների կամ հյութերի արտադրություն հիմնել:

- Իսկ «Հայաստան» հիմնադրամի օգնությունը Մարտակերտ չի՞ հասնում...

- Իհարկե, հասնում է: Վաղուհասը հիմնովին ավերվել էր, հողին հավասարեցվել. ոչ մի կանգուն տուն չէր մնացել: Գյուղի վերականգնումն ստանձնեց արգենտինահայ համայնքը: Մյուսը Յյուսիս-հարավ մայրուղին է, որն անցնում է Մարտակերտով: Դրմբոն տանող ճանապարհով:

- Ձեր կարծիքով՝ առաջնայինը ճանապարհի՞, թե՞

բնակարանի կառուցումն է...

- Ինչպես հասկացա, Դուք ուզում եք, որ հիմնադրամի միջոցները տրամադրվեն բնակարանների վերականգնմանը, այլ ոչ թե ճանապարհներին...

- Այո, կարծում եմ՝ առաջին հերթին պետք է վերականգնեն, բնակեցնեն գյուղը: Ո՞ւմ է պետք դատարկ շեն բերող ճանապարհը...

- Ես կասեի, որ դա էլ անհրաժեշտ է, բայց ճանապարհն էլ շատ կարևոր է: Երբ սկսվեց դարաբաղյան պատերազմը, մենք ճանապարհներ չունեինք, և մարդիկ փախչում էին տարբեր արահետներով: Հիմնականում ներքին ճանապարհների բացակայության պատճառով էր, որ մարտական գործողությունների սկզբում գաղթի ճանապարհներին խաղաղ բնակչությունից մեծ կորուստներ, զոհեր ունեցանք:

- Իսկ շրջանի սահմանների պաշտպանությունը հուսալի՞ ձեռքերում է:

- Մարտակերտի սահմանները հուսալի ձեռքերում են. Դարաբաղի բանակը ուժեղներից է, և իզուր չէ, որ այդ մասին խոսում են շատերը: Սահմանային գոտում ապրում ու աշխատում ենք առանց վախի ու մտահոգության, համոզված, որ բնակչության անդորրը պաշտպանվում է...

- Վերբնակեցման համար արտոնություններ կա՞ն:

- Իհարկե, կան ծրագրեր, արտոնություններ, որոնք նոր հիմնվող գյուղերին են վերաբերում: Այսօր ունենք Նոր Կարմիրավան, Նոր Մարաղա, Հայկաջուր, Հայկաշեն, Նոր Այգեստան, որտեղ բնակարանների թիվն անցնում է երեսունից, և բոլորն առանձին գյուղերի կարգավիճակ ունեն: Կառուցվել են նոր դպրոցներ: Ստահոգված ենք նաև Թալիշի հոգսերով: Մեծ գյուղ է, 120 ընտանիք վերադարձել է: Որպեսզի նպաստենք ներգաղթին, պետք է բնակարանային շինարարության մեծ ծրագրեր իրականացվեն:

Ամայա Եղիգարյան

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ՈՒՂԻ՞Ղ ՃԱՆԱՊԱՐՀ

Մեր քաղաքական բառապաշարի պարտադիր բաղադրիչը դարձած «եվրոպական չափանիշներով ապրելու» ձգտումն այսօր հնչում է որպես ԶԶ քաղաքական վերնախավի (երկրի նախագահից մինչև վերջին չինովնիկը), ամենատարածված կարգախոս: Այդ դատարկաբանությունն առավել հաճախ հընչեցնում են «եվրոպական քաղաքակրթությամբ» հիպոսացված նրա շատախոս երկրպագուները ԶԶ Աժ ամբիոնից: Եվրախնտեգրացումը թյուրիմացաբար համարվում է ազգային-պետական բոլոր հարցերը լուծելու, հատկապես ժողովրդավարություն հաստատելու, կոռուպցիայի և կաշառակերության դեմ պայքարի համադարձան: Ըստ որում, ոչ ոք ըմբռնելիորեն չի բացատրում, թե որն է այդ չարչրկված «եվրաչափանիշը», որին մենք պետք է համապատասխանենք և հասկանալի չէ՝ ինչ պահանջներ են պետք «եվրոպական ստանդարտներին» համապատասխանելու համար: Բայց չէ՞ որ Եվրոպան պատմական արձատներ և ընդհանուր մշակույթ, քաղաքական կազմակերպման մակարդակ ունեցող ժողովուրդներից բաղկացած մեկ «ռասայական ընտանիք» չէ...

Դրսեկ արտահայտություններով զարմացնելու հակում ունեցող մեր «եվրաառաջամարտիկներից» շատերն էլ, ինքնաերևակայելով որպես քաղաքական պառնասի հեղինակություններ, քաղաքագիտական իրենց տկար պատրաստականության պատճառով խճողվել են լավ չմարսած հասկացությունների բավիղներում, եվրոպական հանգով ազատականություն ու ժողովրդավարություն, գունարած՝ «մարդու իրավունքներ» են բարբաջում, իրենք իսկ չպատկերացնելով, թե դա ինչ բան է: Այդ դեպքում, արժե՞ գլուխներս կտրելով հևհև ու անվերապահ դեպի մեռելոտեղական երկրների ու ազգերի խառնարան նետվենք:

ՄԵՐ ԻՆՉԻՆ Է ՊԵՏՔ ԵՎՐՈՊԱՆ

«Ձիմված» քաղաքական անգիտությամբ, անպագոռոգո խոստումներով ուղեկցվող քաղաքագիտական մեր տկար երևակայությամբ ու տհաս պատկերացումներով, թալանված, նվազագույնի հասցված տնտեսական վտիտ կարողությամբ, գավառական մոդեռնիզմի հանգով շուկայական հարաբերություններ ենք կառուցում և ազատականանում, փանջունիաբար խոնարհվում վարկ ու «ծրագիր» առած եկողների առջև:

Ամենազավեշտականը, իհարկե, անճոռնի կոկետությամբ «եվրաչափանիշներով» ապրելու փորձերն են, ինչպես Զակոբ Պարոնյանը կասեր՝ «ալաֆրանկա» խաղալը: Փայտե ձի «հեծած»՝ Եվրոպա ենք արշավում ու խելակորույս փորձում «իմտեգրվել» եվրոպական կառույցների մեջ: Ընդ որում, այդ իմտեգրումը հայաստանյան որոշ շրջանակներում հնչում է որպես անպայման ԱՊԶ-ից հրաժարվելու հրամայական: Այդ նպատակով գավառային մեր եվրախնտեգրատորներն ավելի քան մեկ տասնամյակ է՝ կապկելով «ընթացակարգ» ու «ծրագիր» են մշակում, «համակարգում» ու «կանոնակարգում», ամեն մի անընչան բան «գործընթաց» սեպում, ինչի ձեռք են տալիս

«ռազմավարական» է դուրս գալիս... «Թափառող սյուծենրով» հնայված սեթևեթելով ձգտում ենք «եվրոպական չափանիշներով» ապրելու կերպի: Օպրետային հանգով «ժողովրդավարանում» ենք և հտափտի փիլոն վրաներս քաշած ու «տրտիմզ» տալով մեխանիկորեն ժամանակակից բարեկեցիկ, քաղաքակիրթ երկրի դիմակահանդեսային նմանակում խաղում:

Եվրոպական արժեքների համար ճանապարհ բացելու նպատակով մեր տեղական ջանացողները նախօրոք սեփական ազգային արժեքները թքակծեցին: Երկրի գործերն իրենց իսկ «գործուն» մասնակցությամբ ձախողելու համար գռեհիկ սուբյեկտիվության հանգով ինչ-որ «բնածին» ու «բնականոն» պատճառաբանություններ են հերյուրում: Անձի արժեքային յուրովսանն կողմնորոշումներով ու բարոյաքաղաքական դաստիարակության չափանիշներով մեզ ուզում են «համապատասխանեցնել» քաղաքակրթության չափանիշներին:

Տեսանելի արդյունքն առայժմ «եվրանորոգված» «օֆիսներն» են, չինովնիկների «եվրոպական» միստուկացն ու կենցաղային գերճոխությունը...

Կյանքը նաև ցույց տվեց, թե մերովի «արևմտանալուց», «եվրոպականանալուց», «դեմոկրատանալուց» ու «ազատշուկայականալուց» և այս գործում անդրօվկիանոսյան խորհրդականներին համբալի պես հետևելուց ինչ դուրս եկավ: Սա ասում ենք ոչ թե նրա համար, որ դեմոկրատիայի ու ազատության գաղափարները ԶԶ-ին պետք չեն, այլ որ գլխավորը ոչ թե ինչն է, այլ ինչպեսը, այսինքն՝ ինչը վերցնել Արևմուտքի օրինակելի-ցուցադրականից և ինչպես օգտագործել բոլորովին այլ կերպ կառուցված դեմոկրատական մոդելները: Եվ քանի որ խոտոր ուղով ընթացանք, արդյունքում մեզ բաժին հասան նորագո, գողաբարո, բյուրոկրատիզմ, թերուս ու դատարկախոս պառլամենտարիզմ, աննախադեպ ապականված բարբեր:

Ցուցադրվում է մեկ այլ զավեշտախաղ: Արդեն իսկ իրեն «եվրաընտանիքի» անդամ երևակայող նորընծա մեր քաղքենու պահվածքն ու նորաբառերով լեցուն խոսելաոճը հագեցած են ընտրախավային ընդգծված բացառիկությամբ, ինքնավստահ մեծամտությամբ: Եվ, ընդհանրապես, մեր չինովնիկական բառապաշարն իսկական զավեշտ է. զզվեցնելու աստիճան խոսում են «իրավական դաշտից», ընդհանրապես, հասարակական կենսագործունեության բոլոր ոլորտները խորհրդանշող «դաշտերից» (քաղաքական, ֆինանսական և հարկային դաշտեր, մնում են մագնիսական ու էլեկտրական դաշտերը)՝ առանց անհրաժեշտության օգտագործելով անհեթեթեգրաբանական այս մաստակը: Ավելին՝ ձանձրացնելու չափ հղովվում է այլ հորիզոններում քաղաքական-կառավարչական միանգամայն այլ իմաստ ունեցող, իսկ մեզանում գողալեզու-կորպորատիվ երանգներով շղարշված օտարամուտ «թիմ» արտահայտությունը: «Յամամարդկային-տիեզերական» մտածողության այս ցույցը, իրականում, սեփական երկրի որոշակի սոցիալ-քաղաքական պատասխանատվությունից խուսափելու ամբո-

խավարական միջոց է: Արևմտամետ ինտելեկտուալ երևալու կեցվածքն ավելի շուտ սեփական անճարակութունը հաղթահարելու ինքնամոռաց պատրանք է: Այդ ամենը նման է քամանչայով Բեթհովեն նվագելուն կամ էլ խուլ ծայրամասի թատրոնում Շեքսպիր բեմադրելուն...

Գավառացու չտեսությանը այնքան են բարբաջում «քաղաքակրթվելու», «համամարդկային» քաղաքակիրթ խաղի կանոններով ապրելու մասին, որ պետք է ենթադրել, թե հայերս մինչ օրս ապրել ենք հեռավոր, անգամ քաղաքակրթություն չհիշեցնող մի կյանքով: Մեր «ազգային» «եվրաքաղաքակրթիչները» կամ երկնքից են իջել, կամ էլ՝ Օքսֆորդի ու Սորբոնի լսարանից նոր են դուրս եկել...

ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԻՆՉԻՒՆ Ե ՊԵՏՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Համառորեն չկորցնելով Հայաստանն ու հայերին քաղաքակրթելու-եվրոպականացնելու հույսը, դրամաշնորհների ու «ծրագրերի» տեսքով վճարելով, որ շարժվելու տեղ չունենանք, շարունակում են մեզ «մոնիտորինգել»... Ոմանք գալիս ուտում-խմում, մակերեսայնորեն տպավորվում են «ՀՀ-ում ընթացող ժողովրդավարական բարեփոխումներից»: Մենք էլ հյուրընկալ տանտիրոջ սեղանի շուրջ որպես զուտ քաղաքավարական նրբավարության դրսևորում հնչած հավուր պատշաճի գովեստները հուզախեղ ընդունում ենք հալած յուրի տեղ: Մինչդեռ ով ով, բայց ՀՀ-ն ողողած և մեր վտիտ թաթիկից բռնած դեպի «կապիտալիստական դրախտ» ուղեկցող նեոմիսիոներները պետք է խորհուրդ տային, որ այլոց կենսափորձի արդյունքը, սեփական իրականության մեջ պետական կառավարման կուրորեն ընդօրինակված օտարը, երբեմն պարտադրվածը, մեխանիկորեն կրկնելով-պատճենահանելով ու անմտորեն տեղահարմարել փորձելով ճգնաժամ չեն հաղթահարում և ոչ էլ բարեփոխումներ իրականացնում, առավել ևս՝ քաղաքակիրթ զարգացման մայրուղի դուրս գալիս:

Ամեն մի իսկական քաղաքագետ լավ գիտե, որ բազում հնարավորություններից ամենանպատակահարմարն այն է, որն արտացոլում է իրական վիճակը կամ համահունչ է դրան: Այլ կերպ ասած՝ ամեն մի ժողովրդի պետական-հասարակական կառուցվածքն անպայման պետք է բավարարի որոշակի պահանջներ. այն պետք է լինի հասարակության կազմակերպման լավագույն տարբերակը, մերձակից լինի նրա ինքնատիպությանը և սեփական ժողովրդի համար ստեղծի նույնականացման լավագույն պայմաններ:

Հասարակական զարգացման օբյեկտիվ օրենքներից ու առաջընթացի միտումներից զատ ամեն մի երկիր կարող է լուծել միայն այնպիսի հարցեր, որոնք թույլ են տալիս նրա պատմամշակութային կենսափորձն ու ազգային ավանդույթները: Այսինքն՝ երկրի հավակնությունները պետք է համապատասխանեն իր ժողովրդի հոգեկերտվածքին, ազգային ոգուն, կենսակերպին, պետականաստեղծ էությանը, աշխարհընկալման ու մտածողության համակարգին: Խիստ կարևոր են սեփականատիրման և բաշխման հարաբերությունները, արժեհամակարգային ու սոցիալական պահանջները, հոգևոր-մշակութային բնութագիրը, նյութական ու մշակութա-կենցաղային պահանջմունքները, հողի և բնական պաշարների օգտագործման պատմամշակութային, էթնոժառանգական, էթնոտնտեսական առանձնահատկությունները, չափորոշիչ այլ գործոններ: Հայ «բարեփոխիչների» խնկարկած և անհեթեթության հասցրած, քարոզները եվրացենտրիզմի գաղափարները, եվրաչափանիշներով ապրելու պատկերացումներից շատերը գիտականորեն հիմնազուրկ են:

Ավելին՝ երբեմն այդ ամենն իրավիճակային, փոփոխական առասպելների ու ծայրահեղական գաղափարների բառախաղ է: Ամեն ինչ իրար է խառնվել... Շուրջ մեկ և կես տասնամյակ մեր ժամանակը կանգ է առել:

Ազգային գաղափարախոսության և արժեքային համակարգից բխող, երկրի դարավոր կերպի ներդաշնակությունը չխախտող ներմուծված լավ ու փորձված ծրագրերով կարելի է անվտանգ առաջընթաց ապահովել: Եթե եվրահիմնադրումը ընկալվում է որպես երկիրը ոտքի կանգնեցնելու պայման, ողջունելի է: Բնական է ձգտումը համուն ժողովրդավարության, քաղաքացիական հասարակության, շուկայական հարաբերությունների, ավելի բարձր քաղաքակրթության: Սակայն պետք է իրատես լինենք և ավելորդ հույսերով չսնվենք: Եվրոպայից մենք զգալի հետ ենք մնում նախ և առաջ տնտեսությամբ և կենսամակարդակով, իսկ հավասարվելու համար մեկ տասնամյակը չի բավականացնի: Բացի այդ, անմրցունակ լինելու և մի շարք այլ պատճառներով մենք դեռևս ի վիճակի չենք լինի օգտագործելու այն բոլոր հնարավորությունները, որոնք կարող է տրամադրել Եվրոպան: Մենք ունենք նաև տարածաշրջանում չլուծված խնդիրներ: Եվրոպայի առաջարկած «նոր հարևանություն» ծրագրի մեջ մտնելուց առաջ պետք է կարգավորենք հարաբերությունները մեր վաղեմի, անմիջական հարևանների հետ: Եվ հետո՝ միմյանցից խոր վիհով բաժանված, նորագո մեկ բռաչափ գերհարուստների և ունեզուրկ մի ամբողջ ժողովրդի կենսավիճակով գրեթե անհնար կլինի սոցիալական հոծ ու թանձր միջին շերտ ունեցող արևմտյան ընտանիք մտնել: Պարզապես կհայտնվենք աղքատ բրեկամի կամ թելադրանք կատարողի վիճակում:

Այնպիսի տպավորություն է ստեղծվել, որ մեզանում ամեն ինչ, այդ թվում՝ ընտրությունները, արտասահմանցի դիտորդներին և նրանց առաքողներին բավարարում տալու համար են: Ինքնաստորացման աստիճան վկայակոչում են, ինքնակոչ եվրահիտորդների, և ոչ թե՛ սեփական հասարակության կարծիքը: Երբեմն էլ առանց ազգային շահի և արժանապատվության հաշվառման՝ աշակերտի պես բարոյաքաղաքական պարտավորություններ են ստանձնում դիտորդ-խորհրդականների առջև: Իրոք ողբերգություն է, ազգային խայտառակություն, երբ անկար իր միջից ղեկավարողներ ընտրելու, սեփական տանը արդարություն հաստատելու համար մի ժողովուրդ դիմում է օտարի միջամտությանը. թող որ իր լինի ամենադեմոկրատական ու բարձրակիրք եվրոպացի: Ել ավելի մեծ խայտառակություն է, երբ երկրի իշխանությունները, ժողովրդի կամարտահայտումն ու վճիռը հարգելու փոխարեն, Արևմուտքի առաջ ավելի շատ հաշվետու են համարում... օտար դիտորդներին: Մինչդեռ վերջիններիս կարծիքը երբեմն անցնում է քաղաքական պարկեշտության սահմանները: Բանը հասնում է «պարտավորությունները» չկատարելու համար եվրակառույցներից վըռընդելու ինքնադատաստանի, հատուկ մոնիտորինգի սպառնալիքների:

Այսուհանդերձ, որքան էլ զայթակղիչ ու անամպ լինի Եվրոպայի հետ մեր փոխհարաբերությունների ներկան և հեռանկարը, դրա իրական ծավալն ու բովանդակությունն առայժմ խորհրդանշական են: Այսինքն՝ Եվրոպայի հանդեպ մեր անվերապահ սերը փոխադարձ չէ: Նախ՝ Եվրոպան դեռևս չի հստակեցրել մեր իր «նոր հարևանի» հետ փոխհարաբերությունների հայեցակարգային չափորոշիչները: Այդ է վկայում առևտրական հաշվեկշռի մեծ անհամաչափությունը: Եվրոպայից մեր բարեփոխումների համար սպասվող տնտեսական օգնությունը մնում է չնյութականացված: Ավելին՝ ՀՀ-ի հետ կնքված Գործըն-

կերության և համագործակցության պայմանագրի հիմնարար արտոնությունների ոչ մի կետ գրեթե չի գործում: Ավելին՝ ՀՀ-ի հետ վերոբերյալ համաձայնագրի կարգավիճակն ավելի ցածր է, քան Աֆրիկայի և Լատինական Ամերիկայի մի շարք երկրներինը:

Եվրոպայի մեջ ինտեգրման նպատակով, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, Բրյուսելի և Եվրոպական այլ մայրաքաղաքների բարեհաճությանն արժանանալու համար առայսօր արված մեր զիջումներն արժանացել են ոչ միայն նրանց հանդիպակաց քայլերին, այլ սրանց գործակալներին՝ մեզ անթաքույց ներկայացվող նորանոր պահանջների աստիճանական ծավալմանը, համոզված, որ վաղ թե ուշ ՀՀ-ն տեղի կտա Եվրոպայի յուրաքանչյուր պահանջին: Որպես ՀՀ-ի և ընկերակցության միջև տնտեսական կապերի հաստատման առաջնային պայման՝ պահանջվում է օրենսդրությունների նույնականացում, այսինքն՝ Եվրոպականի հետ մեր օրենսդրության համատեղելիություն: ՀՀ-ին պարտավորեցնում են հրաժարվել ինքնուրույնությունից, ազգային անվտանգության այնպիսի կարևոր ոլորտում, ինչպիսին տնտեսական իրավունքն է: Դա աննախադեպ երևույթ է պետությունների հարաբերությունների պատմության մեջ, երբ միջազգային հարաբերությունների մեկ սուբյեկտ պահանջի մյուսից այս կամ այն հարաբերությունների ոլորտում, որպես նմուշ, ընդօրինակել իր օրենսդրությունը:

Ես «Եվրասկեպտիկ» չեմ: Այսօր առավել ևս ինտեգրվել է պետք: Դա պարտադիր քայլ է ինտեգրացիոն ներդրումների աճի, գիտելիքների ու տեխնոլոգիաների ձեռք բերման, զարգացած երկրներին յուրահատուկ արժեքների՝ բիզնեսի կազմակերպման և իրականացման ձևերի յուրացման, ներդրումների, նորարարությունների և իրավական նորմերի պակասը լրացնելու, ներքին շուկայի սահմանների ընդլայնման գործում: Պարզապես հարկավոր է մեր մշակույթը յուրովի համադրել Եվրոպականի հետ և այդ կերպ մտնել Եվրոպական ազգերի համաշխարհ: Ընդունելով այլածին գաղափարներ՝ հայը միանգամից չի փարվել դրանց. որպես ինքնության կարևոր հայտանշան՝ նա ստեղծագործաբար մարսել, ազգայնացրել է դրանք, հետո միայն կիրարկել: Արդյունքում հրմտորեն զուգակցվել են համամարդկայինն ու ազգայինը: Այդ հատկանիշն էլ դարձել է հայոց հարատևման, արտաքին մարտահրավերներին դիմակայելու հիմնական գործոններից մեկը:

Անկախությունն ու ազատությունը զարդարելով «Եվրոպականանալու», «Եվրաքաղաքակրթության» մեջ մտնելու և նման այլ որոշիչներով, հասցվում է անհետեթության: Ոմանց համար աղանդավորության անարգել տարածումը, անսանձ սեքսի, համասեռականների ու միասեռականների ամուսնությունների ազատության, մարմնավաճառության օրինականացման, **բոյֆրենդին** օրինական ամուսնուց գերապատվություն տալն էլ հենց ազատության ու անկախության դրսևորում է և «քաղաքակրթական դեմոկրատիայի» գագաթ:

Կոմպլեմենտարիզմից բխող մեր իշխանությունների քաղաքականության տրամաբանությունը, հավանաբար, կարելի է ընկալել հետևյալ կերպ. Եվրոպական կառույցին փութանցիկ ինտեգրումը կնպաստի ռազմավարական այլընտրանքների հետագա հստակեցմանը և Մոսկվայի ու Վաշինգտոնի քաղաքականության զիզագներից ՀՀ կախման նվազեցմանը: Այս հաշվարկը սխալ է առնչված երկու պատճառով. նախ՝ ինչպես ասվել է, մի շարք չափորոշիչներով ՀՀ-ի անպատրաստ լինելը, և երկրորդ՝ մեր շահերի ու պահանջների հետ Եվրախորհրդի ղեկավարների հաշվի նստելու կայուն երաշխիքների բացակա-

յությունը: Չպետք է մոռանալ, որ տարածաշրջանում աշխարհաքաղաքական շահերի թելադրանքով զորացող Եվրամիության (ինձ՝ ԱՄՆ-ի) ազդեցությունը, մեղմ ասած՝ մեծապես հակասում է ՀՀ-ի ազգային շահերին: Առաջին հերթին այն պատճառով, որ գերտերությունները մեծ տեղ են հատկացնում Թուրքիային՝ որպես տարածաշրջանային առաջատարի: Ներկա պահին սա ներքին սպառնալիք է Արցախյան հիմնախնդրի լուծման տեսակետից, ազգային անվտանգության բարդ խնդիրներ հարուցող սպառնալիք:

Հիշենք՝ ինչպես Եվրախորհուրդը թուրքերի ճնշմամբ դատապարտեց ԼՂՀ-ում նախագահական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների վերջին ընտրությունները: Տեսանելի է նաև Եվրոպական կառույցներում ՀՀ ինտեգրացման կեղծ նախադրյալների վրա հենված քաղաքականության արդյունքը: Հիշենք թեկուզ դրսի վերաբերմունքն աղանդավորների նկատմամբ մեր մոտեցումներում, զինծառայության, մահապատժի վերացման և այլ օրենքների քննարկումներում: Մեր օրենքները պետք է ընդունվեն երևանում և ոչ թե՛ Բրյուսելում: ՀՀ-ն պետք է առաջնորդվի սեփական և ոչ թե՛ Լիխտենշտեյնի օրենքներով: Արդեն սովորություն է դառնում առանց մեզ հետ հաշվի նստելու մեզ պարտադրել ոչ միայն բոլոր հնարավոր հիմնախնդիրների լուծման՝ Եվրոպայում փորձված համընդհանուր որոշումներ, այլ նաև հարցեր, որոնք մենք պետք է լուծենք՝ մեկուսացման մեջ չհայտնվելու և «բանադրանքի» չարժանանալու համար...

Ձուգադրելով մեր երկրի ներկա վիճակը և ինտելեկտուալ ներուժի առկայությունը, մեր ժողովուրդն իրավունք ունի ակնկալել ղեկավարության ամենաբարձր մակարդակով սեփական երկրի գործերը սեփական խելքով վարելու հնարավորություն: Մի՞թե մեզ դաս չէղան արտասահմանի անամոթ հուշարարությամբ համակարգափոխության, ավելի ճիշտ՝ սոցիալիզմից կապիտալիզմի կերպափոխման ավերածություններն ու ձախավեր բարենորոգչությունը, հատկապես ապապետականացումն ու հասարակական գործերի կառավարման հարցում պետության դերի անհեռատես զրոյականացումն ու նրա անտրամաբանական ինքնաբացարկը, սեփականատիրման և բաշխման հարաբերությունների շարունակվող, աղետաբեր քաոսը: Հնարադրիմս արագ մեղմել է պետք «միջազգային չափանիշներից» չհամապատասխանող «ազգային նախապաշարունակներից» ազատվելու, մշակութային հարձակման և «սեքսուալ հեղավոխության» ներդրման աղետալի հետևանքները:

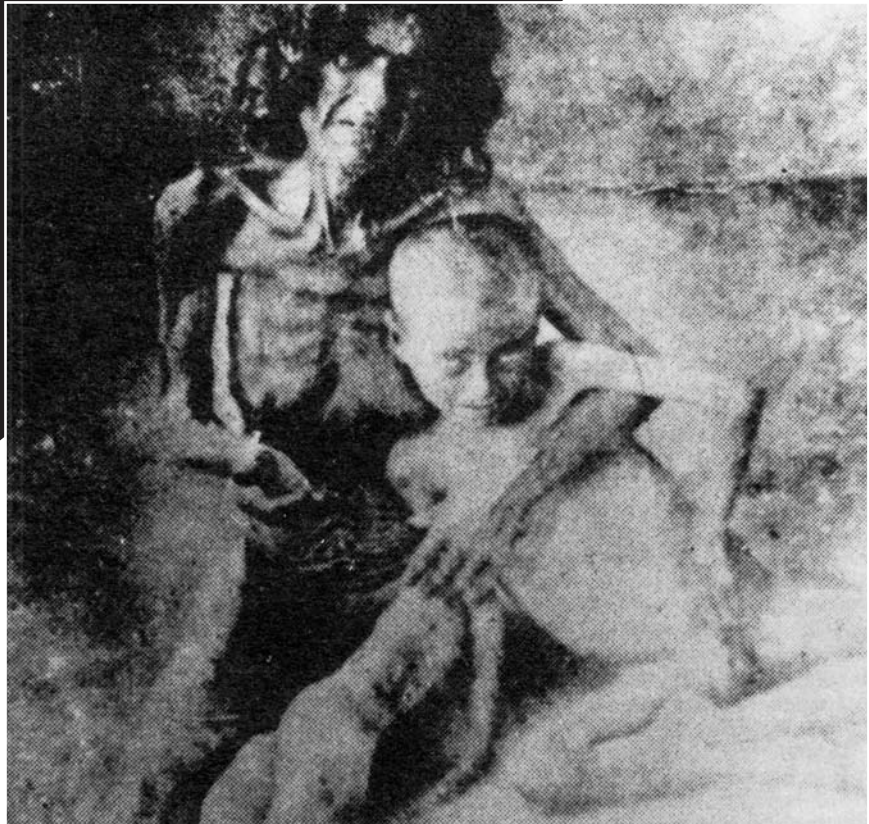
Հետխորհրդային երկրների մեծ մասը, վաղ թե ուշ, թոթափեց աջազատչուկայական ռոմանտիզմը, հաղթահարեց հարկադիր փոխակերպման դժվարությունները և նվազագույն կորուստներով զարգացման մայրուղի դուրս եկավ: Մի՞նչդեռ, ունենալով շատերից զորեղ տնտեսական-մտավոր նախահիմք, մենք տեղապտույտ ենք տալիս՝ շարունակելով ինչ-որ անհասկանալի ու մշուշապատ «անցումային» փուլի եռուբորը: Լիարժեք անկախության և բարենորոգման պայմաններում ապրելու մեր ձգտումը ճամարտակություն է: Մենք ծախողեցինք մեր ներկան և դեռ շատ երկար ճաշակելու ենք դրա դառը պտուղները: Անցած տարիները ցույց տվեցին, որ մեր նացիոնալ-ռեֆորմատորների ընտրած ուղին խոտոր է ու անհեռանկար և միտված է ոչ վաղ անցյալի մեր հարուստ ներուժի խսպառ ոչնչացմանը, ապապետականացման քողի տակ սոցիալ-տնտեսական ծավալուն վնասարարության հավասարազոր «մեծ կողոպուտի» իրագործմանը:

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎԱՅԵՓՅԱՆ

ԹԱՆԷՐ ԱՔՉԱՄ ԿՐԿԻՆ ԿԸ ԽՕՍԻ ՀԱՅ-ԹՈՒՐՔ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ԼՈՒԾՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՈՒՆ ԵՎԱՄԻՆ

«Սանսիրսիւզ» լրատու կայքէջը 23 Յունիս Չորեքշաբթիի իր լուրերուն առընթեր հրատարակած է Էրթան Կիւնի կողմէ Թորոնթոյի մէջ պատմաբան Թանէր Աքչամի հետ կատարուած հարցազրոյց մը, որու ընթացքին Աքչամ կը պատասխանէ «հայկական ցեղասպանութեան» առընչութեամբ հարցումներու: Ինչպէս ինք ալ կը յայտնէ, Թանէր Աքչամ առաջին թուրք պատմաբանն է, որ ընդունած է, թէ հայկական ցեղասպանութիւն մը տեղի ունեցած է Օսմանեան շրջանին: «Սանսիրսիւզ» լրատու կայքէջը դիտել կուտայ, որ Թանէր Աքչամի հետ կատարուած հարցազրոյցը կը հրատարակէ առանց ստորակէտի մը իսկ դիպչելու: Հարցազրոյցը շատ երկար է, բայց է՛ նաեւ շատ հետաքրքրական: Թարգմանաբար արծագանք կը հանդիսանանք՝ շատ փոքր հապաւումներով:

- Մոնրէալի եւ Թորոնթոյի մէջ Մայիսին պաշտպանեցիք այն տեսակէտը, թէ հայկական ցեղասպանութիւն կատարուած է: Հիմա դարձեալ Թորոնթօ պիտի երթաք: Ինչո՞ւ:

- Օգոստոսին պիտի դասախօսեմ Մինետօթա համալսարանի եւ Ջօրեան հիմնարկի կողմէ կազմակերպուած ամառնային դպրոցի մը մէջ:

- Այս բանախօսութիւններու ընթացքին, բացի ակադեմականի ձեր ինքնութենէն, ուրիշ որեւէ կուսակցութեան կամ կազմակերպութեան մը բանբերի պարտականութիւն ալ կը կատարէ՞ք:

- Ես 1986ին վերջ տուի քաղաքական գործօն աշխատանքիս: Այդ շրջանին ՓՔՔի հետ արկածախնդրական կապեր ունեցայ: Կը ջանայի ձախակողմեան շարժումի մէջ ժողովրդավար համակարգ մը ստեղծել, սակայն ՓՔՔի թիրախը դարձայ: Բազմաթիւ բարեկամ գործակիցներս սպանուեցան: Ես ալ վերջ տուի քաղաքական գործունէութեան: 1988 էն ի վեր կ'աշխատիմ միայն որպէս ակադեմական:

- Այս աշխատաժողովներուն ընդհանրապէս հայկական կազմակերպութիւններն են, որ ձեզ կը հրաւիրեն, այո՞:

- Ամերիկայի մէջ՝ այո, բայց Եւրոպայի մէջ այդպէս չէ: Գերմանիոյ թուրք միութիւններն ալ հրաւիրներ կ'ուղղեն: Նպատակս Թուրքիոյ «մէսաժ» մը տալ չէ: Այդպիսի գործունէութիւն մը չունիմ: Եթէ վերջերս յաճախակի կերպով հրաւիրներ ստացայ, պատճառն այն է, որ առաջին անգլերէն գիրքիս հրատարակիչը գիրքը ծանօթացնելու հա-

մար զանազան հաւաքոյթներ կազմակերպեց իմ ալ մասնակցութեամբ: Հոն օրէնքը այդպէս է:

- Դուք, երբ սկսաք զբաղիլ պատմութեամբ, ուղղակի հայկական պատմութիւնն էր, որ ուսումնասիրեցիք:

- 1988ին սկսայ աշխատիլ Օսմանեան պետութեան մէջ գործադրուած տանջանքներու վրայ: Այս մասին գիրք մը հրատարակեցի, կանգ առած էի Ապտիլհամիտի շրջանին վրայ: Երբ կ'աշխատէի այդ ժամանակաշրջանի վրայ, տեսայ որ 1894-1896 թուականներուն սպանդներ կատարուած էին: Այս երկու տարիներու ընթացքին 12-13 մահանգներու մէջ, Ապտիլհամիտի կազմակերպումով, սպանուեր են աւելի քան 100 հազար հայեր: Այս կարդալով՝ սկսայ հետաքրքրուիլ: Արդէն բոլոր թուրք մտաւորականներուն մտքին մէջ այս հետաքրքրութիւնը կայ: Ամէն մարդ այս խնդրին կը նայի որպէս «բարդ եւ մութ հարց»: Ես ալ շատերու նման կ'ըսէի. «Կ'երեւի թէ բաներ մը պատահեր էին»: «Բաներ մը պատահեր են, բայց կ'երեւի, թէ երկու կողմերն ալ յանցաւոր են», «Հայերն ալ քիչ բան չեն ըրեր»: Քանի հետաքրքրութիւնս գորացաւ, այդքան նոր բան ձեռք բերի: 1991էն ի վեր կ'աշխատիմ այս նիւթի վրայ:

- Ձեր էթնիք ծագումին մասին բացատրութիւն կուտա՞ք: Ձեր էթնիք ծագումը դեր մը կը կատարէ՞:

- Այս հարցումն ալ հիմա նորածեւութիւն դարձաւ: Վերջին 10-15 տարիներու ընթացքին էթնիք ծագում կը հարցնեն: Իրաւ, որ ես հարիւր տոկոս թրքական արիւն ունիմ: Մեզի Կարսի մէջ Աղըսքացի թուրքեր կ'ըսեն: Բայց ասոնք կարելոր կէտեր չեն: Ես ակադեմական մըն եմ,

այդքան:

- **Դուք առաջին թուրք պատմաբանն եք, որ կ'ըստ, թե «Անատոլուի մէջ հայկական ցեղասպանութիւն եղած է»:**

- Որքան որ գիտեմ՝ այո: Բայց պէտք է ուշադիր ըլլալ: Մէկը կրնայ ելլել եւ ըսել, որ այսինչ անձը, աւելի առաջ ալ այսինչ տեղը ակադեմական աշխատանք տարած է: Կրնաք վստահ ըլլալ, որ այս միւթի շուրջ առաջին թրքերէն հրատարակողը ես եմ, այս միւթի շուրջ յստակ կերպով թրքերէն խօսողն ալ ես եմ:

- **Թուրքիա ի՞նչ կը շահի կամ կը կորսնցնէ, եթէ ցեղասպանութիւնը ընդունի:**

- Չեմ կարծեր, որ կորուստ մը ունենայ: Ընդհակառակը, կը շահի: Միջազգային բեմահարթակի վրայ բարձր վարկ կը ստանայ: Օրինակ, ո՛չ մէկը Գերմանիան կ'ամբաստանէ, երբ Գերմանիա կը խօսի իր պատմութեան մասին: Ընդհակառակը, Գերմանիան իբր օրինակ ցոյց կը տրուի: Ցեղասպանութիւնը ճանչնալ շատ կարելոր է Թուրքիոյ ժողովրդավարացման տեսակետ: Ժողովրդավարութիւնը լայնախոհութեան, եղբայրութեան եւ հաւասարութեան մշակոյթ մըն է: Այս ալ կ'իրագործուի անցեալի մէջ գործուած անիրաւութիւններուն մասին բաց ի բաց խօսելով: Եթէ դուն սխալներդ ծածկես, չես յաջողիր լաւ մարդ մը ըլլալ: Թուրքիոյ երկրորդ շահը պիտի ըլլայ Անատոլուի մէջ հայկական մշակոյթի հետքերը օգտագործել: Օրինակ, եթէ Անի երթաք, հոն հայոց մասին մէկ բառ անգամ չէք կրնար տեսնել: Մինչդեռ եթէ Անի վերանորոգենք եւ բանանք, ամէն տարի միլիոնաւոր տուլարներ կը ստանանք:

- **Լաւ, հայկական կազմակերպութիւնները ի՞նչ կը շահին, երբ զիտակից կամ անզիտակից մղումով կ'ըսեն, թէ «հայկական ցեղասպանութիւն» պատահած է:**

- Անոնք բան մը շահելու համար չէ, որ այդպէս կը խօսին: Շատ պարզ հարց մը ունին: Ի վերջոյ անոնք մեծցեր են առանց հօրեղբայր մը, մօրեղբայր մը, մօրաքոյր մը ունենալու: Իրենց ծնողներուն կամ վերապրող ազգականներուն լացը տեսնելով մեծցեր են: Ուստի եթէ անոնց պատմութիւնը լսէք, հարցը աւելի հասկնալի կը դառնայ: Սա պահուն ամենամեծ հարցն այն է, թէ Թուրքիա չ'ընդունիր, թէ անիրաւութիւն մը եղած է հայերուն: Կնոջական բռնաբարումներու դէպքերէն, զիտենք, բռնաբարուած կիներու ամենամեծ հարցն այն է, թէ ուրիշներ չեն ընդունիր այդ կիներուն դէմ գործուած անիրաւութիւնը: «Դուն ալ բնաւ յանցանք չունի՞ս» կը հարցնեն: Չանգուածային հոգեբանութիւնը այսպէս է: Ուստի այդ հաւաքականութիւնը պէտք է բուժել իր ենթարկուած անիրաւութիւնը ընդունելով:

- **Երբ պատմութիւնը կը կարդանք, կը տեսնենք որ պատմաբանները ցեղասպանութեան համար կուտան զանազան թուականներ: Ոմանք՝ 1915-1917, ուրիշներ 1915-1923: Կրնա՞նք հասկնալ, թէ որը ճիշդ է:**

- Չէք կրնար: Որովհետեւ ամէն մարդ տարբեր պատասխան մը կուտայ: Ես կ'ընդունիմ 1915-1917 թուականները: Շատ ճիշդ չեմ նկատեր ցեղասպանութեան շարունակութիւնը որակել 1918-1922 թուականներուն պատահածները:

- **Ուրիշ վիճաբանութիւն մըն ալ կը կատարուի սպանուած հայերու թիւին վրայ: Ոմանք 1.5 միլիոն կ'ըսեն, ոմանք՝ 800 հազար, ոմանք ալ՝ 1 միլիոն 100 հազար:**

- Այս ալ կարելոր չէ: Ակադեմականները շատ կը խընդան, երբ թիւի վրայ բանավէճ կը կատարուի: Եթէ սպանուածներուն թիւը 1 միլիոն չէ, 800 հազար է, պիտի ըսենք, որ ցեղասպանութիւն չէ՞ պատահած: 600 հազար

հոգի ալ ըլլայ ցեղասպանութիւն չէ՞ պիտի ըսենք: Այստեղ ստեղծողին եւ վարունգի մասին չէ, որ կը խօսինք: 600 հազար հոգի: Ալի Սամի Եէն մարգադաշտը 20 հազար հոգի կ'առնէ: Այս մարգադաշտը 30 անգամ պիտի լեցնես եւ պիտի պարպես, ամէն անգամ պարպած մարդիկ սպաննելով: Երեւակայեցէք անգամ մը: Դրուն, սեխ կամ սմբուկ չէ, որ կը ջարդես: 1948ի «Ցեղասպանութեան Ուխտը» որեւէ թիւի մասին չի խօսիր: Եուկոսլաւիոյ մէջ 7 հազար մահմետական պօշնաքներու դէմ գործուած սպանդի պատճառաւ սերպ գօրաւար մը ցեղասպանութեն պատիժ ստացաւ:

- **ՍԱԿի «Ցեղասպանութեան Ուխտ»ին մէջ 1948էն վերջ պատահած դէպքերուն է, որ ցեղասպանութիւն անունը կը տրուի, թէ՞ ոչ անկէ առաջուան դէպքերն ալ այս բացատրութեան մէջ կը մտնեն:**

- Այս հարցը երկու երեսակ ունի: Արդարեւ, «Թուրքիայ հաշտութեան յանձնաժողով»ը անցեալ ամիսներու ընթացքին դիմած էր միջազգային իրաւական էնսփիթի մը: Հայերը իրականութեան մէջ դէմ էին այդ դիմումին, բայց թուրքերը պնդեցին, եւ դիմումը կատարուեցաւ: Կիւնտիւզ Աքթան կը պնդէր, թէ ցեղասպանութիւնը իրաւական տարազ մըն է եւ չի կրնար գործածուիլ 1948ին նախորդող դէպքերու պարագային: Ըստ իրեն՝ կարելի չէր «ցեղասպանութիւն» որակել 1915ին պատահածները: Բայց միջազգային իրաւական էնսփիթին անակնկալ պատասխան մը տուաւ: «Անշուշտ որ ցեղասպանութիւն բացատրութիւնը 1948էն առաջ պատահած պատահարներու համար ալ կրնաք գործածել, եւ 1915ին պատահածները կը յարմարին ցեղասպանութեան տարագին»: Այստեղ շատ պարզ տրամաբանութիւն մը կայ: Եթէ քաղցկեղի անունը այսօր որոշուեցաւ, հինգ-տասը տարի առաջ քաղցկեղէ մեռած մարդոց համար պիտի չկարեւորեմա՞նք ըսել, թէ անոնք մեռած են քաղցկեղի հետեւանքով:

- **Միջազգային իրաւագիտութեան սկզբունքներուն համաձայն՝ օրէնքը աւելի առաջուան թուականներուն գործուած յանցանքներուն համար չի գործադրուիր: Այսպիսի սկզբունք մը չկա՞յ:**

- Ճիշդ է: Եւ ասիկա կարելոր առարկութիւն մըն է: Դրական իրաւագիտութեան ընդհանուր կանոնն է. օրէնքը անցեալի դէպքերուն համար ի գօրու չէ: Ուստի, ոմանք կրնան պնդել, թէ 1948ի ցեղասպանութեան տարազը իրաւական տեսակետէ չի կրնար գործադրուիլ 1915ի մասին: Բայց ասոր դիմաց նոյնքան գօրաւոր ուրիշ առարկութիւն մը կայ: Օրինակ, Նիւրնպերկի դատավարութեան ընթացքին, երբ նացիները կը դատուէին, անոնք կ'ամբաստանուէին ցեղասպանութեան տարազէն աւելի առաջ հրեաներու դէմ իրենց գործադրած ոճիրներով: Այսինքն, հոն օրէնքը գործադրուեցաւ անցեալի դէպքերուն համար:

- **Բանավէճի ընթացքին յաճախ իրարու հետ կը շփոթուին «ցեղասպանութիւն», «ներքին պատերազմ», «տեղահանութիւն» կամ «պատամբութեան զսպում» բառերը: Դուք ի՞նչ կը խորհիք այս մասին:**

- Այս բոլորը իրարմէ շատ տարբեր իմաստներ ունին: Միջոց մը ներքին պատերազմի թէզը ստեղծուեցաւ, բայց Թուրքիա անմիջապէս մէկդի ըրաւ այդ պնդումը: Որքան որ գիտեմ՝ ճասթիւ Մաք Քարթին էր, որ հնարած էր «ներքին պատերազմ» բացատրութիւնը: Այս բացատրութիւնը ստեղծուեցաւ պատահած դէպքերուն գիտական բացատրութիւն մը գտնելու նպատակով: Բայց թըրքական կողմը շուտով հրաժարեցաւ այս բառը գործա-

«ԱՂԹԱՄԱՐ» ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՔԱՆԴԱԿՆԵՐԸ ՅՐԱԶԳՈՒԹՅԱՆ ԹԻՐԱԽ ԵՆ ԴԱՐՁԵԼ

ծել: Արդարեւ, կարելի չէ խօսիլ ներքին պատերազմի մը մասին, քանի որ ներքին պատերազմը կ'ենթադրէ իրարու հետ մարտնչող երկու կողմեր: Մինչդեռ այսպիսի բան մը չկայ: Եթէ հայերը մարտնչող կողմը ըլլային, տեղահանուած կարաւաններուն վրայ չէի՞ն յարձակեր, իրենց ցեղակիցները փրկել չէի՞ն փորձեր: Տեղահանութեան ընթացքին մինչեւ 1917ը շարունակ հայ մարդիկ սպաննուեցան եւ կառաւարութիւնն ալ, լսելով հանդերձ այս բոլորին մասին, որեւէ փորձ չըրաւ՝ զանոնք արգիլելու համար: Նախապէս կը պնդուէր, որ միայն պատերազմական հողատարածքի վրայ է, որ հայերը աքսորուեցան: Մինչդեռ Օսմանեան փաստաթուղթերը ցոյց տուին, որ Ետիրնէն մինչեւ Արտահան, Սուղլաէն մինչեւ Տրապիզոն, Պօլուէն մինչեւ Գասթանոնու, ուր որ հայ կայ, բոլորն ալ տեղահանուեցան: Արդէն 1919-1922 թուականներուն Իթթահատականներու դատաւարութեան ընթացքին ստուգուեցաւ, որ տեղահանութեան նպատակը բնաջնջում էր: Այս մասին խոստովանութիւններ ունէին բանակի հրամանատարներ, նախարարներ, կուսակալներ եւ ականատես մարդիկ:

- Ի՞նչպէս պիտի հասկնանք, որ պատասխանատուներուն բուն նպատակը սպաննել էր: Այսպիսի փաստաթուղթ մը կա՞յ:

- Ո՞ր ապուշը այդպիսի փաստաթուղթ մը կը թողու: Հիթլերն իսկ չէ ըսած, որ իր բուն նպատակն էր հրեաները սպաննել: Բայց միջազգային օրէնքները կը նային արդիւնքին, ոչ թէ փաստաթուղթի գոյութեան կամ բացակայութեան:

- Շատ լաւ, պատասխանատուն ո՞վ է:

- Մեր ունեցած աղբիւրներուն համաձայն՝ պատասխանատուն ամբողջովին Իթթիհատ եւ Թէրաքքի կուսակցութիւնն է: Կառավարութիւնը բնաւ կապ չունի: Կառավարութիւնը վերջն է, որ լսեց, թէ ի՞նչեր պատահած էին:

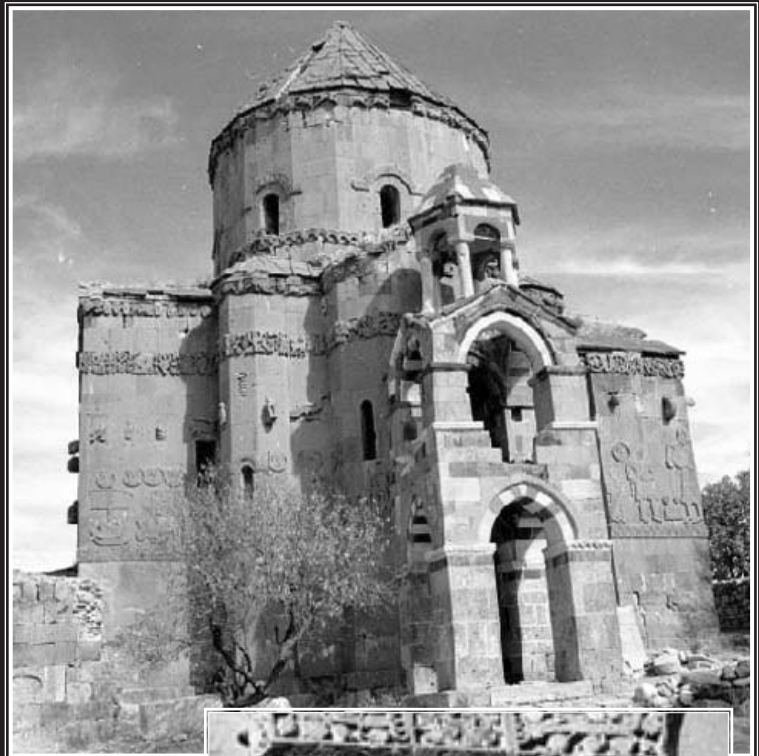
- Իսկ ո՞ր դահիճներուն ձեռքով է, որ իրականացաւ ցեղասպանութիւնը:

- Դահիճները «Թէշքիլաթը Մահսուէ» կոչուած միաւորներն էին, որոնց թիւը կը հասներ 30 հազարի, նաեւ քիւրտ ցեղախումբեր ու բանտերէն արձակուած ոճրագործներ: Ասոնցմէ դուրս, Պիթլիսի, Մարտինի, Սղերդի ու Վանի շրջաններուն մէջ բանակն ալ հայերը բնաջնջած է՝ առանց զանոնք տեղահանութեան ենթարկելու:

- Եթէ Թորոնթոյի մէջ թուրք հաւաքականութիւնը աշխատածողով մը սարքէ, հոն ալ կը խօսի՞ք այս միւթերուն մասին:

- Պայմանաւ, որ դիմացս գտնուին մարդիկ, որոնք ունկնդրել ու խօսիլ գիտեն: Ես այսպիսի հասունութիւն մը չեմ տեսներ մեր մօտ: Մեր հաւաքականութիւնը տարօրինակ է: Շատեր մտածումի քանի մը փշրանքներ լսած են, անոնց վրայ հիմնուելով դիմացիներուն վրայ կը յարձակին ու ատիկա ալ ճարպիկութիւն կը նկատեն:

«Մարմարա»
24. 06. 2004

«Միլլիյէթ»-ի թղթակից Շյուքրան Բաքթան Վանից տեղեկացնում է, որ «Աղթամար» եկեղեցու հրաշալի քանդակները թիրախ են դարձել հրաձգության փորձեր կատարող այցելուների համար: Թերթը հրատարակել է նաեւ մի լուսանկար, որտեղ պատկերված է ծակծկված քանդակների մի սրտաճնլիկ տեսարան: Հողվածագիրը մշում է նաեւ, որ միայն ամռանը եւ այն էլ միայն աշխատանքային ժամերին է, որ պահակ է հսկում «Աղթամար» եկեղեցին: Իսկ մնացած ժամերին բազմաթիվ այցելուներ, հրաձգության փորձեր անելու նպատակով, կրակում են քանդակների վրա, ոմանք էլ այնտեղ հողի տակ թաղված գանձեր են փնտրում:

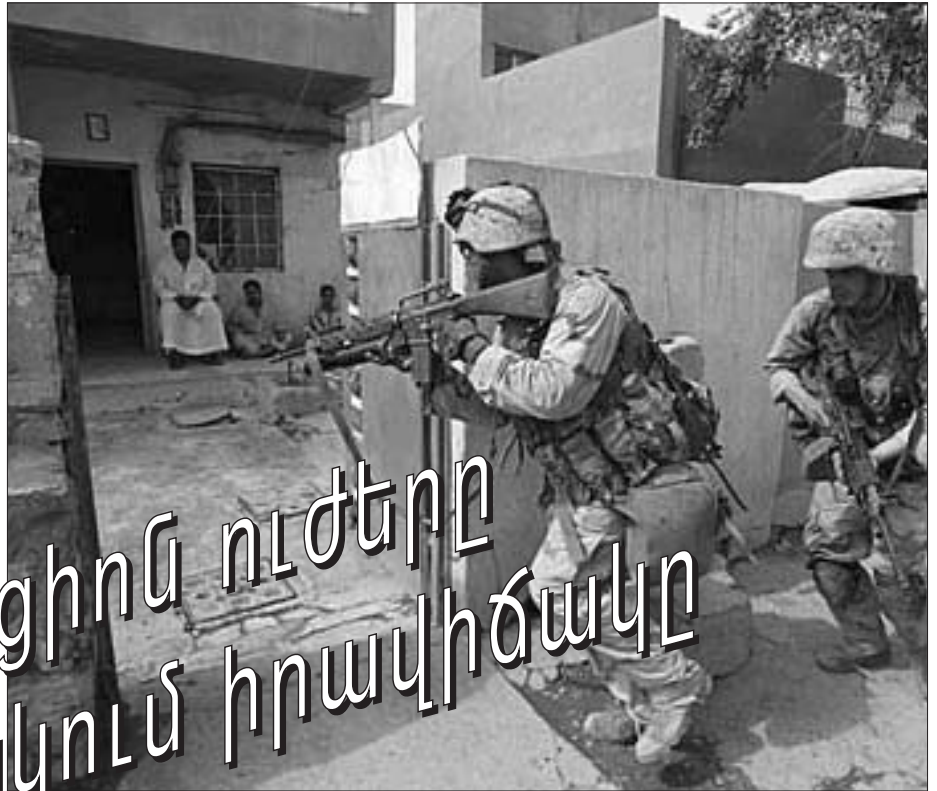
Վանի համալսարանի Հնագիտության բաժնի պրոֆ. Վելի Սեչքին ասում է, թէ անգամ ժողովուրդը հավատացած է, որ կըրզում գանձեր են թաղված: Անշուշտ, սա չի համապատասխանում ճշմարտությանը, սակայն մի անգամ էլ, գանձ փնտրելու ժամանակ, ձերբակալվել է «Աղթամարի» թանգարանի պահակը:

«Միլլիյէթ»-ում տպագրված այս լուրի հողվածագիրը գրում է, որ «Աղթամար» եկեղեցին 1000 տարի ի վեր սրբավայր է դիտվում քրիստոնյաների եւ հրեաների կողմից՝ հրաշալիորեն ներկայացնելով իր անգրագիտությունը:

Մեզ այլեւս ասելիք չի մնում...

«ՄԱՐՄԱՐԱ», 08. 11. 04

Իրաքից ստացվող հաղորդագրությունները վկայում են այստեղ անհիշխանության ու բռնարարքների (դրանք երբեք էլ չէին դադարել), կտրուկ աճի մասին: Անգամ ծայրահեղական ուժեր են մտավախություն հայտնում ներքին պատերազմի հնարավոր բռնկման առնչությամբ: Պատերազմի ավարտից 2-3 ամիս անց՝ հունիսի 27-ին Իրաք ժամանած ամերիկացի երեք սենատորները վերադառնալիս հայտարարել էին, թե պատերազմն այնտեղ շարունակվում է, ժամանակն է բնակչությանը հայտնել ճշմարտությունը, մարդիկ պետք է տեղյակ լինեն երկարաժամկետ ֆինանսական պարտավորությունների մասին: Ավելի ուշ Վաշինգտոնը խոստովանեց, որ ԱՄՆ-ն Իրաքում ներքաշվել

Կրակից հոն ուժերը չեն վերահսկում իրավիճակը

է պարտիզանական պատերազմի մեջ (RFI ռադիոկայան, 17-ը հուլիսի, 2003թ.): Պատերազմից մեկ տարի անց պաշտպանության նախարար Դոնալդ Ռամսֆելդը, ընդունելով, որ Իրաքում ամերիկյան ուժերը լուրջ խնդիրներ ունեն, դրանք հաղթահարելի էր համարել («Ֆարդա» ռադիոկայան, 8-ը ապրիլի, 2004թ.): Իրաքում ամերիկյան ուժերի գլխավոր հրամանատար գեներալ Մեյերսը, Սենատի արտաքին հարցերի կոմիտեում հայտնել էր, թե Միացյալ Նահանգներն Իրաքում երբեք ռազմական պարտություն չի կրելու, բայց այստեղ անհիմաստ է նաև ռազմական հաղթանակը (RFI ռադիոկայան, 14-ը մայիսի, 2004թ.):

Այսօր արդեն, ըստ միջազգային ՁԼՍ-ների հաղորդագրությունների, կրակից հոն ուժերն այլևս գրեթե չեն վերահսկում իրավիճակը, «Իրաքի իսլամական բանակը» (ԻԻԲ), որը համաձայն արևմտյան ռադիոլուրների, ներառում է հակազավթողական կողմնորոշմամբ շուրջ 60 շարժում ու կազմակերպություն, պատանդ է վերցնում և ահաբեկում օտարերկրյա քաղաքացիներին: Տարբեր դրդապատճառներով ԻԻԲ-ի այդօրինակ գործողությունների զոհ են դարձել իրանցի դիվանագետ Ֆրեյդուն Ջահանին (պատանդ) և իտալացի մի լրագրող, որին ազատելու համար Իտալիայից պահանջվում էր գործերը դուրս բերել Իրաքից: ԻԻԲ-ն չի խնայում անգամ այն երկրներ-

ուր քաղաքացիներին, ովքեր դեռ էին Իրաքի գրավմանը (օրինակ՝ ֆրանսիացի երկու լրագրողների առևանգումը, չնայած այս դեպքի համար ֆրանսիական մամուլը հաճախ մեղադրում է երկրի ժամանակավոր կառավարությանը) և բարեգործական հասարակական կազմակերպությունների (ՀԿ) ներկայացուցիչներին (իտալական բարեգործականներից մեկի երկու անդամների): Վերոհիշյալի պատճառով սեպտեմբերի 9-ի դրությամբ այդ երկիրը լքել են տարբեր երկրների ՀԿ-ները, ամերիկյան «Մարդու իրավունքները դիտարկող» («Յունեն ռայթս վոչ») կազմակերպության ներկայացուցիչն այդ քայլը պատճառաբանել է Իրաքում անվտանգության բացակայությամբ և այն բանով, որ այդ կազմակերպություններն իրենց անդամների անվտանգությունը գերադասում են կատարած գործից (RFI-ի ռադիոկայան, 9-ը սեպտեմբերի, 2004թ.): Հավելենք, որ դեռևս ապրիլի սկզբին ընդդեմ կրակից հոն ուժերի շիաբնակ քաղաքներում ապստամբության և սունիաբնակ եռանկյան («մահվան եռանկյունի») մեջ մղտնող Ֆալուջա քաղաքում սունի գրոհայինների ու կրակից հոն ուժերի միջև ընդհարումների հետևանքով, փաստորեն, նշյալ շրջանները դուրս էին եկել Միացյալ Նահանգների վերահսկողությունից. վերջինիս համար Իրաքում ստեղծվել էր գերծանր վիճակ, որը հաճախ բնութագրվում է իբրև երկրող Վիետնամ: Այսօր կրակից հոն ու կառավարական ուժերը ոչ միայն նշյալ շրջաններում են ընդհարվում ապստամբների հետ, այլև ռազմական գոր-

ծողություններ են իրականացնում նաև երկրի հյուսիսում գտնվող Թալաֆար քաղաքում, որի շուրջ 150 հազար բնակչությունը շիա թուրքմեններ են: Այլ կերպ ասած՝ Միացյալ Նահանգների՝ Իրաքում իրավիճակի բնականոնացմանն ուղղված միջոցառումները գործնականում շոշափելի արդյունք չեն արձանագրել: Ավելին՝ ակնհայտ է իրադրության վատթարացման միտումը: Միջինարևելյան վերլուծաբանները, նշելով, որ Միացյալ Նահանգներին չի հաջողվել Իրաքում իրագործել նախատեսված ծրագրերը՝ այնտեղ անվտանգություն ապահովել և կայունություն հաստատել, ընդգծել և ընդգծում են, թե իրականում Վաշինգտոնը պարտություն է կրել այդ երկրում, պարտություն, որը գլխավորապես բացատրվում է նախ այն բանով, որ ԱՄՆ-ն Իրաքում, հանձին Կառավարման խորհրդի (ԿԽ) անդամների, հովանավորել է այն ուժերին, որոնք Իրաքի հասարակության մեջ դիրք և հեղինակություն չունեն (երկիրը չեն ճանաչում, մեծացել են արևմտյան արժեքներով), հենվել է այդ ուժերի (արտերկրյա ընդդիմության)՝ Իրաքի իրականության վերաբերյալ ներկայացրած թյուր պատկերացումների վրա:

Ըստ որոշ տեղեկությունների՝ ԿԽ-ն այժմ Ազգային խորհրդի անդամ (Իրաքի ժամանակավոր օրենսդիր մարմինը) Ահմեդ Չալաբիի և Վաշինգտոնի միջև ծագած լուրջ տարաձայնությունները բացատրում է հենց այդ հանգամանքով: Նա մեղադրվում է ԿՀԿ-ին Իրաքի վերաբերյալ ոչ ճիշտ տեղեկություններ ներկայացնելու համար: Ի դեպ, Իրաքի բնակչության շուրջ 40

Իրաքից ստացվող հաղորդագրությունները վկայում են այստեղ անիշխանության ու բռնարարքների կտրուկ աճի մասին:

տոկոսն անգրագետ է, և այնտեղ քաղաքացիական հասարակության, անհատի իրավունքների մասին խոսք անգամ չի կարող լինել: Սադամյան բռնապետության 35 տարվա ընթացքում բնակչությունը, կրելով տարբեր զրկանքներ, առավելապես մղվել է դեպի հոգևորականությունը, ազգակցական և ցեղակցական կապերի ամրապնդումը: Բացի այդ, առ այսօր այնտեղ գործում են տոհմատիրական փոխհարաբերություններ: Թերևս դրանով է պայմանավորված Իրաքում Կազի ալ-Յավարին նախագահ նշանակելը, քանզի նա արաբական հեղինակավոր տոհմերից մեկի ցեղապետից է, որն ավելի քան 3,5 միլիոն անդամ ունի, և որոնց մի զգալի մասն ապրում է արաբական տարբեր երկրներում (RFI ռադիոկայան, 2-ը հուլիսի, 2004թ.): Ահա թե ինչու առաջարկված ամերիկյան ժողովրդավարությունը չէր կարող բնակչությանն իր կողմը գրավել, թեև իրաքցիները ողջունում էին բռնապետության տապալումը:

Իրաքում կռակից հոն ուժերի դեմ պայքարում են հիմնականում ա) Սադամի կողմնակիցները, ովքեր կարողացել են վերակազմավորվել, բ) Իրաքում և նրա սահմաններից դուրս գտնվող իսլամ արմատական ուժերը, որոնք բացել են բավական լայն ճակատ: Ամերիկյան 135-150 հազարանոց զորքի ներկայությունը Իրաքում, տարբեր երկրների իսլամ արմատականներին, ովքեր նպատակադրված են Իրաքում Միացյալ Նահանգներին պարտության մատնել, այստեղ է բերում: Բացի այդ, հոգևոր առաջնորդները, ովքեր ղեկավարում են ուրբաթօրյա աղոթքները, Իրաքի ողջ տարածքում կրոնական կառույցներից հակաամերիկյան տրամադրություններ ունեցող հսկայական կազմակերպություն են ձևավորել՝ բացառությամբ քրդաբնակ շրջանների: Այլ կերպ ասած՝ Իրաքում ահաբեկչական գործո-

ղությունների և իսլամ արմատականության անմխադեպ աճն ի դերն է հանում նաև ԱՄՆ նախագահ Ջորջ Բուշի այն տեսակետը, թե Միջին Արևելքում ահաբեկչություն ծնող աղբյուրները բռնապետական վարչակարգերն են: Այս միտքը նա հայտնել է սեպտեմբերի 11-ի ահաբեկչության երրորդ տարեկիցին նվիրված իր ելույթում, որտեղ մեկ անգամ ևս պաշտպանել է անգլո-ամերիկյան ուժերի հարձակումն Իրաքի վրա՝ «ընդդեմ ահաբեկչության» (RFI ռադիոկայան, 8-ը սեպտեմբերի, 2003թ.): Ավելին՝ ԱՄՆ Կոնգրեսում սեպտեմբերի 11-ի դեպքերի ուսումնասիրությունների նպատակով ձևավորված հանձնաժողովը, որը, ըստ ֆրանսիական «Լը Մոնդ» օրաթերթի (17-ը հունիսի, 2004թ.), ուսումնասիրել է շուրջ մեկ միլիոն տեղեկատվական նյութ և զրույց է վարել քաղաքական, անվտանգության և ռազմական ոլորտների ավելի քան հազար գործիչների հետ, իր հրապարակած զեկուցագրում շեշտել է, որ որևէ փաստ չի հայտնաբերել Իրաքի բռնակալ Սադամ Հուսեյնի, Ուսամա բեն Լադենի և սեպտեմբերի 11-ի դեպքերի միջև կապի վերաբերյալ: Մինչդեռ նաև նման կապի առկայությամբ էր Բուշը պատճառաբանում Իրաքի վրա հարձակման անհրաժեշտությունը: Հավելենք, որ Լոնդոնի ռազմավարական ուսումնասիրությունների տրվյալների համաձայն՝ Իրաքի վրա հարձակումից հետո կտրուկ ավելացել է նաև «Ալ Կաիդայի» կողմնակիցների թիվը: Ավելին՝ փորձագետներից շատերի, այդ թվում՝ ամերիկացի Ահմադ Սադրի կարծիքով, բռնապետական վաչակարգերը որևէ առնչություն չունեն ահաբեկչության հետ, ավելի ճիշտ՝ դրանք դերակատարություն չունեն ահաբեկչության դեմ պայքարում: Նշվածի վրա ապացույցն Իրաքում ստեղծված իրավիճակն է, որի ժամանակավոր Սահմանադրությունը գնա-

հատվում է իբրև Միջին Արևելքում ամենաժողովրդավարականը (BBC ռադիոկայան, 25-ը մայիսի, 2004թ.):

Այսուհանդերձ, մայիսի 1-ին նախագահ Բուշն իր ամենշաբաթյա ռադիոեկույթում շեշտել է, որ «Վաշինգտոնն Իրաքում իր գործն ավարտին կհասցնի, քանզի ժողովրդավարությունը հաղթելու է», և որ «ԱՄՆ-ը հաստատական է այդ հարցում»: Միաժամանակ նա ընդգծել է, որ «ահաբեկչության դեմ պայքարը շարունակվելու է»: Նույն օրը Պետքարտուղարությունը հրապարակեց «ահաբեկչությունը հովանավորող երկրների վերաբերյալ տարեկան հաշվետվությունը», որտեղ Իրաքը որակվել է իբրև «ահաբեկչության դեմ պայքարի գլխավոր ճակատ»:

Պարտադրված արժեքներն անընդունելի են

Ընթացիկ տարվա ապրիլից, երբ Իրաքում իրադրությունը կտրուկ սրվեց, Վաշինգտոնը մի շարք միջոցառումներ իրականացրեց՝ իրավիճակի կայունացման ուղղությամբ, այդ թվում՝ Լոնդոնի հետ համատեղ ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդին ներկայացրին բանաձև-նախագիծ, որով ձեռնարկվում էին Իրաքում կարգուկանոն հաստատելու «գործում» ներքաշել նաև այն երկրներին, որոնք դեմ էին Իրաքի վրա հարձակմանը և այդ կերպ հարցը միջազգայնացնել: Երկար սակարկումներից հետո, ի վերջո, Անվտանգության խորհուրդը հունիսի 8-ին միաձայն հաստատել է ներկայացված նախագիծը՝ թերևս ոչ էական փոփոխություններով: Համաձայն դրա՝ հունիսի 30-ին Իրաքում իշխանությունը հանձնվում է ժամանակավոր կառավարությանը, իսկ անվտանգության հարցերով զբաղվելու է Միացյալ Նահանգները՝ գլխավորելով բազմազգ ուժերը: Ձոն Նեգրոփոնթեն՝ ԱՄՆ-ի

նախկին ներկայացուցիչը ՄԱԿ-ում (այժմ այդ երկրի դեսպանն Իրաքում), նշյալ բանաձևի ընդունումը զնահատեց իբրև մեծ հաջողություն: Դա համապատասխանում է իրականությանը, որովհետև այդպիսով օրինականացվեց Իրաքի վրա հարձակումը: Իսկ հունիսի 28-ին Իրաքի ամերիկացի դեկավար Փոլ Բրոմերը, երկրի քաղաքական և վարչական իշխանությունը նախատեսվածից երկու օր շուտ հաճնելով վարչապետ Այադ Ալլափի գլխավորած կառավարությանը, հեռացավ այդ երկրից: Փորձագետներն այդօրինակ շտապողականությունը պատճառաբանեցին անվտանգության նկատառումներով, թեև Ալլափն դա պայմանավորում էր նախարարությունների ձեվավորման ավարտով:

Իսկ այն, որ իշխանության հանձնումը առերես է, վկայում է նաև ժամանակավոր կառավարության կազմը, որտեղ ընդգրկված են ՄԱՄ-ի հովանավորած ուժերի ներկայացուցիչները: Վարչապետ Ալլափն երկար տարիներ համագործակցել է ԿՅԿ-ի հետ, այդ պատճառով էլ նրան համարում են իբրև վերջինիս ներկայացուցիչն այդ երկրում: Ահա թե ինչու Իրաքի ժամանակավոր կառավարությունը ևս երկրում հեղինակություն չի վայելում, և կոալիցիոն ուժերի դեմ պայքարողները պայքարում են նաև կառավարության դեմ: Արդյունքում իշխանության «հանձնումն» իրաքցիներին ոչ միայն դրական ազդեցություն չունեցավ, այլև խորացրեց ճգնաժամը: Համաձայն ժամանակավոր Սահմանադրության հաջորդ քայլով ժամանակավոր կառավարությունը ձեռնամուխ եղավ Ազգայն խորհրդի ընտրությանը: Դա տեղի ունեցավ ազգային համաժողովի միջոցով, որին մասնակցում էր տարբեր ուժերի և ազգային փոքրամասնությունների ավելի քան հազար ներկայացուցիչ: Այսպիսով Ալլափն համաժողովի գումարումը զնահատեց իբրև ժողովրդավարական առաջին քայլ՝ Սադամի վարչակարգի խորտակումից հետո, իսկ շիա ապստամբների առաջնորդ Մոդթադա Սադրն այն որակեց իբրև ամերիկյան համաժողով և ոչ թե՛ ազգային (RFI ռադիոկայան, 10-ը օգոստոսի, 2004թ.):

Օգոստոսի 17-ին համաժողովն ընտրեց Ազգային խորհրդի (որը գործելու է իբրև օրենսդիր իշխանություն և վերահսկելու է կառավարության գործունեությունը) 100 անդամներին, ընդ որում 19-ը նախկին Կես անդամներ են: Սեպտեմբերի 1-ին Ազգային խորհուրդը գումարել է առաջին նիստը և ընտրել նախագահ: Այդ օրն ասիական թիմի դարձավ ոչ միայն նիստի գումարման վայրը, այլև Ազգային խորհրդի անդամ Չալաբին՝ նիստին գնալիս. զոհվեցին և վիրավորվեցին նրա թիկնապահները:

Նշյալ միջոցառումներից զատ, Իրաքում իրավիճակը շուտափույթ կայունացնելու նպատակով, Վաշինգտոնը նաև նահանջի և փոխադրման քայլեր է կատարել: Օրինակ՝ ապրիլի վերջին Ֆալուջայի իշխանությունը հանձնվել է Սադամի բանակի զեներալներից մեկին: Փորձագետներից ոմանք դա զնահատեցին իբրև իրատեսական քայլ: Այնուհետև օգոստոսի 27-ին Իրաքի շիաների առաջնորդ այաթուլա Ալի Միստանիի միջնորդությամբ, որը խիստ դեմ է օտարերկրյա ուժերի ներկայությանն Իրաքում, համաձայնություն ձեռք բերվեց ժամանակավոր իշխանության, ամերիկյան ուժերի և Սադրի միջև՝ Նաջաֆ քաղաքից (որտեղ շիաների կարևորագույն սրբավայրն է), Սադրի ուժերի դուրս բերման վերաբերյալ, քայլ, որն առավելապես զնահատվել է իբրև փոխադրում հանուն ՄԱՄ-ի ռազմավարական շահերի այդ երկրում, քանզի Միստանին, առանց որոշ արտոնությունների ակնկալիքի, չէր միջնորդելու («Յունամիտե» օրաթերթ, 28-ը օգոստոսի, 2004թ.):

Այսուհանդերձ դրությունն Իրաքում մնում է բարդ, անկայունությունը շարունակվում է, մինչդեռ ՄԱՄ-ում նախագահական ընտրություններին մնացել է շուրջ 50 օր, իսկ Իրաքի խնդիրն այդ հարցում թերևս կենսական մշակակություն ունի Բուշի վերընտրվելու տեսանկյունից: Ավելին՝ կան տեսակետներ, որոնց համաձայն ի սկզբանե ճգնաժամից դուրս գալու վերաբերյալ Վաշինգտոնի մշակած ռազմավարության մեջ հաշվի էին առնվել նախագահական ընտրությունները («Ֆիգարո», 4-ը նոյեմբերի, 2003թ.): Սակայն վերջինիս հազիվ թե հաջողվի այդ ընթացքում իրավիճակը բնականոնացնել, ուստի լավագույն դեպքում ջանքերն ուղղված կլինեն իրադրության վատթարացումը կանխելուն, հակառակ դեպքում բացառված չէ, որ Իրաքի «ժողովրդավարացումը» ճակատագրական դառնա Բուշի համար և չվերընտրվի: Մանավանդ որ վերջինիս մրցակից դեմոկրատ Ջոն Բերին և նրա կողմնակիցները խստորեն քննադատում են Բուշի վարչակազմի իրաքյան քաղաքականությունը: Դեռևս ապրիլի 17-ին Բերին, քննադատելով Բուշի իրաքյան քաղաքականությունը, նշել է, որ Վաշինգտոնն Իրաքում իրականացնում է միակողմանի և համառ քաղաքականություն, որի հետևանքով ՄԱՄ-ն ակնատես է մեկը մյուսի հետևից կատարվող ողբերգությունների, ուստի ժամանակն է հրաժարվել Իրաքում «Made in USA» պիտակից (BBC ռադիոկայան, 17-ը ապրիլի, 2004թ.): Վաշինգտոնի քաղաքականությունն Իրաքում քննադատել է նաև ՄԱՄ նախկին նախագահ Բիլ Բլինթոնը հուլիսի 17-ին «Լը Մոնդ» օրաթերթին

տված հարցազրույցում:

Սեպտեմբերի 3-ին ԱՄՆ-ի Հանրապետական կուսակցության համագումարում, որտեղ Բուշը պաշտոնապես հայտարարվեց այդ կուսակցության ԱՄՆ նախագահի թեկնածու, ի պատասխան իր մրցակցի և հակառակորդների՝ պաշտպանել է նախագահի պաշտոնում քառամյա գործունեությունը, այդ թվում՝ Աֆղանստանի և Իրաքի վրա հարձակումը՝ շեշտելով, որ այդ կերպ 50 միլիոն աֆղանցիներին ու իրաքցիներին ազատություն և ժողովրդավարություն է ընծայել: Ես հավելել է, թե իր որդեգրած նմանօրինակ քաղաքականության հետևանքով այսօր աշխարհն ավելի անվտանգ է:

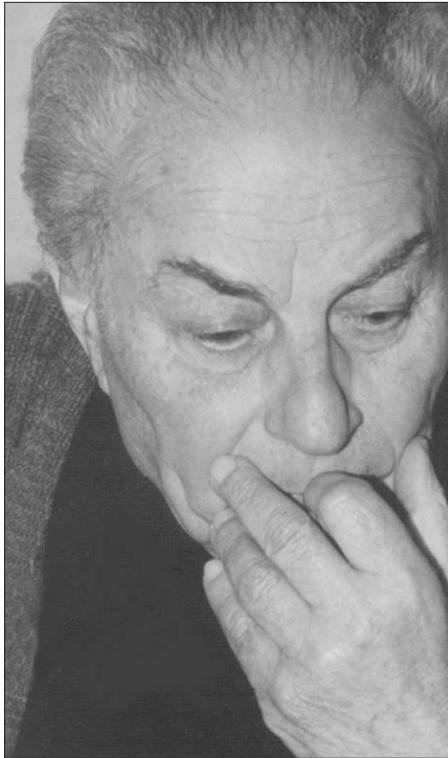
Թեև վերջին առնվազն 1,5 տարվա ընթացքում ՄԱՄ քաղաքականությունը թե՛ Իրաքում և թե՛ Աֆղանստանում կրում է նոյեմբերի 2-ի նախագահական ընտրությունների կնիքը, անգամ հոկտեմբերի 4-ին Աֆղանստանում նախագահական ընտրությունները մշակակվել են, երբ դեռևս դրա համար առկա չեն նպաստավոր պայմաններ, պայմանավորված է Բուշի նախընտրական քարոզարշավով, այսուհանդերձ այդ երկրների նկատմամբ Միացյալ Նահանգների քաղաքականության բուն նպատակը դրանցում արևմտյան, մասնավորապես՝ ամերիկյան արժեքների՝ «ժողովրդավարության» տարածումն է (ամերիկյանացումը), որն արժանանում է նաև մրցակից դեմոկրատների հավանությանը: Սակայն անկախ այն բանից, թե ռազմավարական ինչ նպատակներով են ներմուծվում կամ ավելի ճիշտ՝ պարտադրվում այդ արժեքները, քանի որ արմատներ չունեն տվյալ երկրի մշակույթում և ավանդույթներում, դատապարտված են չորանալու: Նույնիսկ եթե ճնշման և ուժի գործադրմամբ առերես յուրացվեն, ճնշում գործադրելն ինքնին հակասում է դրանց: Ինչ վերաբերում է Աֆղանստանին և Իրաքին, որտեղ հասարակությունը հաճախ առաջնորդվում է տոհմատիրական փոխհարաբերություններով, առավել ևս անընդունելի են պարտադրվող արժեքները:

Սիավասիկ Աֆղանստանում միջազգային ուժերի առաքելության ծախողումը, քանզի դադարել է «վերականգնման» գործընթացը, երկրի միասնականությունն առավելապես վրտանգված է: Նախորդ տարվա համեմատությամբ, ըստ միջազգային ՋԼՄ-ների հաղորդագրությունների, ափիոնի ցանքատարածությունն աճել է 18 անգամ, իսկ Վաշինգտոնի դրածո Համեդ Քյարզայը պատրաստականություն է հայտնել բանակցելու «չափավորական թալիբների» և իսլամ ծայրահեղական Հեքմաթյարի հետ:

Էմմա Բեգիջանյան
13. 09. 04

ԿՐԿՆԱԿԻ ԳԼԽԱՏՎԱԾ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ողբախառն սարկազմ

*“Понеже быстрым разумом Невтонам
размножаться недавно было...”*

Салтыков Щедрин

**(«Վասնզի սանձահարել
արագամիտ Նևտոնների* բազմացումը...»):
Սալտիկով Շչեդրին)**

Ներին և հունա-հռոմեական «ոճի» անպատկառներին. իրար վրա մազլցած սողուն են հատակով մեկ, ասես գարնանային գորտեր լինեն... «Ինքնատեղի ոսկուն» (բրոնզե մեդալ - խմբ.) կարոտ չենք. **թղթե կանաչի** գլխացավանքը լրիվ **բոլ ա:**

Կամ, ասենք, նույն մշակույթը: **Նալեցինք** մատուր Օհան Դուրյանին... Լա՛վ արեցինք. ժամերով թափ է տալիս ձեռքերը՝ առանց նուտաներին հայացք գցելու... Հաստատ **թրգում ա:** Դե,

հնար է սկզբունքորեն»: Ա՛խ, անհր-նա՞ր է... Այդ դեպքում ինչների՞ս է պետք հավերժ մուրացող այդ ձրիակերների բանակը: Բարի եղեք մատուցել նրանց ժամանակակից թանկարժեք սարքավորումներ: Ո՞նց չէ: Գալիլեյը ակնոցից բացի ոչինչ չուներ: Մարդը հեռադիտակ **մոզոնեց** ու սկսեց «գիտություն անել», դրա համար էլ հայտնվեց բանտախցում: Մենք ինկվիզիտորներ չենք, խարույկի վրա չենք այրի, բանտախուց չենք խցկի: Բայց **պատանի նյուտոններին** բազմանալ թույլ չենք տա: Պարզապես շատ են, իսկ պիտի լինեն քիչ: Ուստի...

Թալան N1: 1990-ական թվականների սկիզբ: Մի քանի երանելի խանդավառներ (տողերիս հեղինակը՝ նրանց թվում), նորարարության բացված հնարավորություններով և նորաթուխ առաջնորդների առաքինության նկատմամբ անսասան հավատով թև առած, առաջարկեցին բյուջեից գիտությանը տրամադրվող գումարի 15 տոկոսը հատկացնել առանձին փոքր թեմաների ֆինանսավորմանը՝ երիտասարդ գիտնականների ստեղծագործական նախածեռնությունը խթանելու նպատակով: Անիծվեր և՛ այդ օրը, և՛ այդ նորարարական «քոսը»: Ուրախությունը երկար չտևեց: Մի երկու տարի անց սպորտից, մշակույթից, կրթությունից հետո հերթը հասավ գիտությանը: Սեփականաշնորհումը, այսինքն՝ թալանն ու փլուզումը, և որպես հետեվանք՝ ողջ տնտեսության լծացումը, նոր ֆինանսական ներարկումների պահանջ առաջացրին: Հրաշալի է: Գիտությունը ֆինանսավորվում է երկու հողվածով. բազայինը՝ 85 տոկոս և երիցս «օրինյալ» թեմատիկը՝ 15: Բարի... *Հանեցին բազայինը՝ մեծահոգաբար պահպանելով միայն 15 տոկոսանոց թեմատիկը:* Նաև որպես հետևանք, ինստիտուտի տնօրենը գրկվեց ֆինանսական որևէ լծակից

Սկզբում ամենևին ոչ հռետորական հարց պե՞տք է, արդյոք, տիրացուին զուռնան, իսկ մեր նգովյալ ավետյացին՝ գիտությունը: Եվ ոչ միայն գիտությունը: Խնդրեն, ավերեցինք սպորտը, ցրեցինք առաջատարներին և, քառամյա «արգասավոր» ընդմիջումով, փառահեղորեն տապալեցինք օլիմպիական վերջին երկու խաղերը: Եվ ի՞նչ... Տուժե՞ց որևէ «սրտացավ» նախարար, կամ մեկը դարդից կախվե՞ց: Եվ չարժեր էլ... Եթե ինչ-որ կռվարարի «ուտում» է մեկ ուրիշի մոռթը **մարդամիջում** (ռինգում) «նախշելու» մաղձը, ապա մեզ մոտ սրանց համար ստեղծված են օրենքով պաշտպանված անսահմանափակ հնարավորություններ՝ հանրահավաքներում կամ, ասենք, «վաստակել» են անտառային «խըրճիթ-տներին» «պահակի» կարգավիճակ: Վերջին դեպքում պարտադիր են մարմնի վերին սափրած «կոշտուկը»՝ գլուխը, ուսերի լայնության վիզը և ցուլի «նրբանկատությունը»: Իսկ եթե չմահավան որևէ կռվարարի դա դուր չի գալիս, թող **ռադը քաշի** որևէ **գյոռլանդիա** և այնտեղ զբաղվի մոռթների քաղաքակիրթ «մշակմամբ»: Եվ վատ չի լինի, եթե իրենց հետ տանեն **բեռնակիր-շտանգիստ-**

ուրեմն, թող Եվրոպայի ու Մոսկվայի «կախականներին» հիացնի: Մեր նրբաճաշակ «ազգընտիր» «ջոջերը» նման էժան խայծ կուլ տվողը չեն: «Պողիկոտոսով» Եվրոպան հիացրած Տիգրան Լևոնյանին հասցրինք գերեզման... Հետո՞ ինչ. ո՞ր է բողոքի համաժողովրդական ցասումը: Չըկա՞... Ուրեմն ժողովուրդը համամիտ է. դասական «ձանձրաթմբի» և ժողովրդական «կուսամիամիտ» ու ջինջ «մեղուսի» փոխարեն բացօթյա անթիվ սրճարաններից և փակ կազինոներից մինչև զիշերվա երկուսը, երբեմն՝ մինչև լույս, որոտածայն նվագակցությամբ, ստամոքսի խորքից ելնող նվոցով **զուգա** են տալիս ու **ջիզյար քրքրում** երկարաձիգ մուղաները և շուկայածին ինքնուսների «գլուխգործոցները»: Այդ **կակաֆոնիայի** դեմ զուր են բողոքում շրջակա շենքերի դիվահարվող ու դանդաղ խելագարվող, զգայուն նյարդերի տեր «նրբիկները», քանզի անգամ բացօթյա սրճարաններն ունեն հուսալի «տանիքներ»:

Գիտությունն էլ պակասը չէ: Մինչ օրս ո՛չ գերզենք, ո՛չ էլ գոնե մի քնձըռոտ հավերժական շարժիչ: Խոսքները մեկ են արել. «Գերզենքը միայն գերպետություններին է հասու, իսկ հավերժական շարժիչը, կներքեք, ան-

(թեմատիկի գումարը տնօրինում է մրցույթում հաղթած թեմայի ղեկավարը): Վզակոթին հասցված այդ «փաղաքշանքի» հետևանքով գիտությունը կորցրեց ֆինանսավորման էական մասը:

Ի՞նչ եք կարծում, ո՞ւմ է մինչ օրս **փնտվում** գիտական հասարակությունը... Առաջին նախագահի թիկնազորի՞ն... Ամենևին... Ջավե՛շտ... Ասես հավկուրության անհայտ տեսակով ախտահարված՝ բոլորը նախանձելի անառարկելիությամբ նզովում են վայ-նորարարներին (՝): Միաժամանակ իշխանավորների դժգոհությունն է առաջացնում հատկապես **ժամկետանց նյութոսների** զայրացուցիչ կենսունակությունը: 16 հազար դրամանոց «աստղաբաշխական» ռոճիկով «երջանկացած» այդ «կոտոշավորները» ծվարել են իրենց միջնադարյան լաբորատորիաներում ու ինչ-որ բան են բզբզում: Թվում էր՝ վաղուց պիտի մոռացած լինեին շունչը փչած բազայինը: Բայց ո՛չ: **Ջահլա են տանում** իրենց նվնվոցով: Դե լավ... մեղքը ձեր վիզը. ավարտենք այն, ինչը չհաջողվեց առաջին թիկնազորին՝ հասցնենք դրանց կոտոշներին...

Եվ ահա ս.թ. ապրիլի մեկին, սակայն ամենևին ոչ որպես ապրիլմեկյան **ձեռառնոցի**, բարբառեցին կեն-

...«արտամղել»

**գիտահետազոտական
ինստիտուտներից այն
համառներին, ովքեր,
հանուն գիտության հետ
իրենց կապերի
պահպանման, համաձայն
են այդ խորհրդանշական
ողորմությանը:**

սաթոշակային ֆոնդին հատկացվելիք ողջ գումարը պահել ոչ միայն լրիվ, այլև կես ու քառորդ դրույքներից: Ասենք՝ ռոճիկը 4 հազար դրամ է, իսկ կենսաթոշակայինի պահումը՝ 5 հազար: Դա նշանակում է՝ «արտամղել» գիտահետազոտական ինստիտուտներից այն համառներին, ովքեր, հանուն գիտության հետ իրենց կապերի պահպանման, համաձայն են այդ խորհրդանշական ողորմությանը: Ավելին՝ կենսաթոշակային հատկացումները պետք է փոխանցվեն ֆոնդ ոչ ուշ, քան յուրաքանչյուր

ամսվա 20-րդ օրը: Եվ եթե ֆինանսների նախարարությունը ուշացրել է աշխատավարձի փոխանցումը (ասենք՝ պետք է պատեցնել դրամները հերթական **վեզիրի** առատածեռնությամբ խաղատանը թողած **դումա...**, ներողություն, գումարը՝ բյուջե վերադարձնելու համար), **ապա տուգանքը վճարում է... տարաբախտ գիտահետազոտական ինստիտուտը** (կեցցե՛ ԶԶ Աժ-ն՝ ընդունած իմաստուն օրենքի համար):

Սակայն դա էլ չօգնեց, նվնվում ու ճռում են, բայց արի ու տես՝ շնչում են... Ա՛խ, այդպե՛ս...

Թալան N2: Ստքի պայծառացումը երկրորդ թիկնազորի մոտ վրա հասավ «մեդիտացիոն» ոչ տևական ճգնուճի հետևանքով (անշուշտ՝ ոչ մենաստանում): Բազայի՞նն եք ուզում, խնդրեմ, ստացե՛ք. **վերանվանել այսօրվա թեմատիկ ֆինանսավորումը բազայինի՝** նախապես այն կրճատելով 40 տոկոսով և միջին աշխատավարձը 16 հազար դրամից բարձրացնել 27 հազարի: Քանի որ սպասարկող անձնակազմի կրճատումն արդեն հասել է իր սահմանագծին, դա փաստացի նշանակում է գիտաշխատողների եղած թվաքանակի կրկնակի կրճատում: Կերա՞ք... **Երկու թալանների հաղթական գումար-արդյունքը գիտության ֆինանսավորման տասնապատիկ կրճատումն է:** Լուր տարածեցին՝ իբր թեկնածուներին ու դոկտորներին տրվելու է «հեքիաթային» հավելավճար՝ 5 և 10 հազար դրամ համապատասխանաբար: Առայժմ լուռ են: Իսկ երիտասարդ, **հեռանկարային նյութոսները**, հետևելով բռնցքամատիկներին,

տրտում ու գլխիկոր սփռվում են աշխարհով մեկ...

Վերջաբանի փոխարեն: Ժամանակին վիրտուալ (ինչպես բաց թողնեմ մոդայիկ բառով փայլելու առիթը) Վասիլի Իվանովիչին են վերագրել «սոցիալիստական դրախտի» ուրույն պատկերացումը. «**Կկառուցե՛նք, Պետենկա, կոմսերվատորիաներ, որ երեխաները կուշտ փորով կոմսերվաներ** (պահածոներ - խմբ.) ուտեն, իսկ եթե փորիկները խանգարվեն, **օքսերվատորիաներ** (աստղադիտարաններ - խմբ.) **կկառուցե՛նք** (նրա համոզմամբ վերջիններում լուծն են բուժում - Ռ. Ղ.): Գիշերային խաղա- և զվարճատների սընկաբնույթ բազմացումը, որոնցում **հայրենամպաստ** զվարճանում են **սփյուռքացիք** ու **նորաբույծ հաստաքսակները**, ականա մտածում ես, որ մեր **բարեբար հայրերը** մտածում են Վասիլի Իվանովիչի **կատեգորիաներով:** Հուսանք, որ նրանց համար, ում փորիկները կխանգարվեն կամ մեկ այլ բան, կկառուցվեն վե՛ն- և ՁԻԱՀ (AIDS) «սթափարաններ»: Ու բոլորովին չարժե գլխացավ ու անքնություն վաստակել՝ տանջվելով այն մտքից, թե ինչպիսի Հայաստանում են ապրելու և այն գովերգելու մեր սերունդները:

Ավարտելով՝ ավելացնեմ(՝):

Յ. Գ. - Dixi et animam levavi, այսինքն՝ ասացի ու հոգիս թեթևացրի:

Ռաֆայել Ղազարյան
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

* Նյութոսներ

ՄԱԿԱՎ ԷԻՆ ՆՐԱՆՔ, ՈՎՔԵՐ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԶԻՆՎՈՐՆԵՐ ԷԻՆ

Զրույց՝ «Կարին» ազգագրական և «Ծովակ» մանկապատանեկան խմբերի հիմնադիր և գեղարվեստական ղեկավար, «Մահապարտների» գումարտակի X հատուկ կործանիչ դասակի անդամ Գագիկ Գինոյանի հետ

- **Պատմեք, խնդրեմ, Ձեր արմատների մասին:**
 - Տոհմիկ կարնեցու ժառանգ եմ: Պապերս Էրզրումից վերապարած, Ախալցխայում հաստատված հայեր եմ: Հայնեցի դաստիարակությունը ժառանգել եմ իմ ծնողներից: Ե՛վ պապս, և՛ հայրս հրաշալի տիրապետում էին մաթեմատիկային. նրանցից էլ ժառանգել եմ այդ ընդունակությունները: Իմ պապից հատկապես ժառանգել եմ պարելու ձիրքը: Ախալցխայում նա բավական ճանաչված պարող և երգասաց է եղել, նաև՝ դիոլահար: Պապիս 11 թռուներից միակ պարողը ես եմ:

- **Բայց Դուք ժամանակին ոչ թե պարարվեստի ուսումնարան ընդունվեցիք, այլ պոլիտեխնիկական ինստիտուտ (այժմ՝ ճարտարագիտական համալսարան):**
 - Պոլիտեխնիկականում (կիբեռնետիկայի ֆակուլտետում) սովորելուն զուգընթաց մասնակցում էի երջանկահիշատակ Հայրիկ Մուրադյանի «Վան» ազգագրական խմբին, որը գործում էր մեր ինստիտուտում: «Ազատագրական բանակի» հրամանատար, ցավոք, արդեն հանգուցյալ դարձած Լեոնիդ Ազգալոյանի զինակիցներից մեկը բավական տպավորիչ է արտահայտվել իր հրամանատարի մասին. **«Նա միայնակ ավելի շատ ազգի գինվոր է դաստիարակել, քան մի քանի ռազմական ուսումնարան՝ միասին վերցրած:**

Ըստ իս՝ ես Հայրիկ Մուրադյանի մոտ անցել եմ ավելի լուրջ և ամենակարևոր դպրոցը՝ հավատարիմ մնալ ազգային ամաղարտ արվեստին:

- **Փաստորեն բարձրագույն կրթություն ստանալուց հետո կարճ ժամանակ աշխատեցիք մասնագիտությամբ: Ի՞նչ «դպրոց» անցաք մինչև Արցախի ազատագրական կռիվներին մասնակցելը:**

- Ավարտելուց հետո չորս տարի աշխատել եմ Երևանի ֆիզիկայի ինստիտուտում՝ որպես կիբեռնետիկ-ինժեներ (ավագ գիտաշխատող էի): Իսկ երբ սկսվեց Արցախի ազատամարտը, մեր փոքրիկ լաբորատորիայում սկզբում փորձեցինք զենք արտադրել:

Ճակատագրական մի հանդիպում էլ մեծ ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանի նույնանուն թռուան հետ էր այդ ինստիտուտում: Նրա մեջ տեսնելով ինձ համար շատ ընդունելի և այնքան երանելի մարդկային ու ազգային հատկանիշներ, հավատալով ու վստահելով նրան՝ հասկացա, որ ես այդուհետ իրավունք չունեմ զբաղվելու սոսկ գիտությամբ, որ գուցե թե այդ առումով իմ գործունեությունն առավել անհրաժեշտ է Արցախում, քան լաբորատորիայի փորձարարական սարքավորումների ետևում:

- **Ի՞նչ «համալսարան» անցաք Արցախում:**

- Մի քանի գիտաշխատողներով, որոնց մեջ գիտաստիճան չունեցողը միայն ես էի, ընդգրկվեցինք «Մահապարտների» գումարտակում: Կատարում էինք հատուկ նշանակության աշխատանքներ: Փորձեցինք ապացուցել, որ հայոց բանակը բանվորագյուղացիական չէ. այն պետք է լինի եթե ոչ մտավորականներից բաղկացած, զոնե մտավորականների ղեկավարած բանակ: Փորձեցինք հայ գյուղացուն, հայ զինվորին ցույց տալ, որ այդ պայքարում իրենք մենակ չեն, որ մտավորականները, հանձին Լեոնիդ Ազգալոյանի, իրենց կողքին են, առաջնորդում են իրենց, նաև՝ արյուն թափում, և, որ ամենակարևորն է, նրանց մեջ այդ հավատն այնքան հզորացավ, որ նրանք ավելի վերարժևորեցին իրենց կռիվը և հասկացան, համոզվեցին, որ եթե գիտնականները, մի կողմ թողնելով իրենց գիտական կոչումներն ու գործը, հասել են մարտի դաշտ և արյուն են թափում, իրենց հետ հավասար կրում այդ լուծը, ճիշտ են արել, որ իրենք ևս եկել են Արցախ: Այսինքն՝ երկնչողների թիվը նվազեց: Հասկացան, որ մարտի դաշտում հավասարապես զինվորներ են և՛ գիտնականը, և՛ գյուղացին: Ցավոք, այսօր մեր բանակում շատ քիչ են իրոք մտավորականները, նրանք, ովքեր մտածում են զինվորի մասին՝ ազգային մտավորականի պես և քարոզում են ազգային զաղափարախոսություն...

- Մարտի դաշտում հակառակորդի երկու տանկ եք ոչնչացրել: Դա ի՞նչ ազդեցություն ունեցավ Ձեր մարտական ընկերների տրամադրության և հետագա գործունեության վրա:

- Շատ սակավաթիվ էին գաղափարականները: Ոչ մեկին չհասնացնելու համար ասեմ, որ կան մարդիկ, ովքեր իրոք ազգային, մաքուր զգացմունքներից մղվելով էին իրանի մարտի դաշտ: Ցավոք, կային նաև հետին նկատառումներով եկածներ: Նույնիսկ նրանք, ովքեր եկել էին, ազգային ալիքի պոռթկումի վրա շատ ավելի մեծ ոգևորություն ապրեցին, քան մենք, որովհետև ռազմաճակատի այդ հատվածում առաջին անգամ տանկ ոչնչացվեց: Դա կրկնակի, գուցե երեքակի լիցք հաղորդեց մարտիկներին, հասկացան, որ չպետք է խուսափել տանկից, չարժե տանկից փախչել...

Չգարմանաք՝ ես ոչ մի էական զգացում չունեցա. հավանաբար, լարվածության և արդեն բազում ընկերներ կորցնելու պատճառով: Կարելի է ասել՝ այդ պահին ժամանակ չկար մտածելու: Բայց երկրորդ տանկը շատ ավելի լարված իրավիճակում խփեցի: Այն արդեն կրակում էր մեր խրամատի ուղղությամբ, որտեղ 5-6 հոգով պատըսպարված էինք: Մի ներքին վախ կար մեր մեջ, որ հաջորդ թիրախը մենք ենք լինելու: Այդ պահին պետք էր հստակ կողմնորոշվել և վերջնական վճիռ կայացնել՝ կամ՝ ես, կամ՝ նա: Հասկանալով, որ պատասպարվելն այլևս անհնար է, պետք է գործել, դուրս եկա խրամատից և կրակեցի տանկի վրա: Ութ վայրկյանում, որի ընթացքում հրթիռը պետք է հասներ տանկին, վերհիշեցի իմ կյանքի բոլոր կարևոր դրվագները և «վերադարձա» պայթյունից հետո: Մի տեսակ չէի հավատում, կարծում էի, որ ավելի շուտ տանկը կոչնչացնի մեզ, քան ես՝ իրեն: Տարիներ անց, տեսնելով տանկի նկարը, իմ ընկերներից մեկն ասաց՝ շատ խորհրդանշական է՝ տանկի մեջ մոշ է աճել: Սարկազմով փոխադարձեցի՝ կամ պետք է տանկի մեջ աճեր, կամ ինձ վրա: Այսինքն՝ այդ պահը շատ օրհասական էր, և առավել հասկացա ու զգացի տանկը ոչնչացնելու կարևորությունը:

- Ձինադարձարից բավական ժամանակ է անցել: Հավանաբար առիթներ եք ունեցել խորհելու ռազմական այդ գործողությունների մասին: Իսկ առիթ ունեցե՞լ եք շրջելու Ձեր մարտնչած վայրերում:

- Մեկ անգամ զննցել եմ Քանձասար՝ մեր մղած ռազմական գործողությունների հետքերով: Վերջերս ընկերներս հնարավորություն ընձեռեցին կրկին վերադառնալ այդ վայրերը՝ Սարսանգի ջրամբար, որի մատույցներում կռվել ենք, Չլդրան գյուղ, որտեղ ոչնչացրել եմ այդ տանկերը, Քարվաճառ, որի ազատագրմանը մասնակցել է նաև մեր ջոկատը և շատ այլ վայրեր: Այսինքն՝ հնարավորություն եղավ շրջել Արցախում և մի ոչ ավելորդ անգամ վերազնահատել Արցախի գեղեցկությունը արվեստագետի աչքերով, ոչ թե զինվորի: Արցախը մեր հարստությունն է: Ես նորովի տեսա, թե ինչ ենք վերագտել և երբեք, ոչ մի դեպքում, ոչ մի պայմանով, փոխադարձ ոչ մի շահադիտական նկրտումով այդ հողերը վերադարձնելու իրավունք չունենք: Առավել ևս Լեոնիդի, Մոնթեի, Թաթուլի (որի հետ բախտ եմ ունեցել մեկ տարի պարել), Մովսես Գեորգիսյանի և մյուսների արյամբ վերաազատագրված հողերը չի կարելի վերադարձնել: Երբեք:

- Մարտական հիշողություններից վերադառնանք բեմահարթակ, որի վրա սիրում եք և՛ պարել, և՛ պարել սովորեցնել: Արդյո՞ք շատ սխալված կլինեմ, եթե ասեմ՝ պարը Ձեր կոչումն է:

- Երբ սկսեցի պարել Հայրիկ Մուրադյանի խմբում, մի քանի ամսվա ընթացքում սովորեցի բոլոր այն պարերը,

մյուսները դրանք յուրացրել էին մի քանի տարվա ընթացքում...

- Չունենալով համապատասխան կրթություն...

- Բայց ունենալով համապատասխան գեներ: Այն ժամանակ պարն ինձ համար կոչում չէր, այլ ընդամենը իհարկ: Եվ երբ այդ ամենը վերագնահատվեց, վերաբեքավորվեց որպես ազգային գաղափարախոսության և հայապահպանության բաղկացուցիչ մաս, այդ ժամանակվանից պարը դարձավ շատ ավելի լուրջ զբաղմունք, գուցե՝ ճակատագիր: Քանի դեռ չէի հասկացել պարի կարևորությունը ազգային խնդրում, դա ընդամենը պար էր, ինչպես շատ շատերի համար ռեպն է, ստեպը և այլն. մարդիկ ուղղակի պարում են, որպեսզի իրենց զգացմունքներն ու տրամադրությունը վերարտադրեն շարժումների միջոցով:

Մեր պարերն առնվազն երկու հազար տարվա պատմություն ունեն. ո՛չ այն պարերը, որոնք շատ հաճախ տեսնում ենք էկրաններին՝ կապույտ եթերից, որտեղ ահավոր շատ են օտար տարրերը...

- Հաճախ երաժշտությունը մերը չէ:

- Նույնիսկ դիոլի ռիթմը տարբեր է:

- Դուք պարել եք նաև Մարո Մուրադյանի ղեկավարած «Ակունք» խմբում և զբաղվել եք բանահավաքչությամբ: Որը որի՞ն է հերթագայել:

- Հայրիկ Մուրադյանը վատառողջ էր, երբ «Վանի» մի փոքր կազմով տեղափոխվեցինք «Ակունք»: Հետագայում, երբ հնարավորություն ստեղծվեց վերականգնելու Էրզրումի պարերը, որոնք այսօր ՀՀ-ում գրեթե չեն պա-

րում, ես ինձ պարտավորված զգացի զբաղվելու այդ պարերի ճակատագրով: Էրզրումցիների համահավաք բնակավայրերը Ջավախքը, Ախալցխան և Ծալկայի շրջաններն են: Այդ երկրամասը ոչ միայն դուրս է մնացել ՀՀ-ից, այլև ինչ-որ տեղ նաև օտարացել է մեր արվեստագետների համար: Միակ մասնագետը, որը փորձել էր նրանց պարերը գրառել, ազգագրագետ Ժենյա Խաչատրյանն է, որի մոտ ես սկսեցի սովորել պարային կինետոգրամաները՝ պարերի գրառման ձևերը:

- Քանի՞ նմուշ եք գրառել Էրզրումի պարերից:

- Շուրջ երեսուն, որից առնվազն տասը մեր խմբի պարացանկում է: 2003թ. դեկտեմբերի 5-ին Երևանում՝ մեր անդրանիկ մենահամերգում (Ախալցխայում յոթ մենահամերգ ենք ունեցել) դրանց մեծ մասը ցուցադրեցինք:

- Դուք զբաղվում եք նաև Կոմիտասի գրառած պարերի վերծանությամբ: Ի՞նչ պարեր են դրանք, որտե՞ղ է այդ ամենը գրառել:

- Ցավոք, այդ աշխատանքը բավական ձգձգվեց՝ ոչ իմ մեղքով: Պարային մասը վերծանված է: Հստակ է պարերից երկուսի երաժշտությունը: Կոմիտասը գրառել է չորս

հազար երգ և ընդամենը ութ պար (բոլորն էլ Ապարանի շրջանում): Այդ պարերը հարսանյաց ծեսի բաղկացուցիչ մասն են: Ձեռագիրն անասելի բարդ է: Կոմիտասը գրառել է հարսանեկան ինը երգ, որոնք այդ պարերի հետ ամբողջացնում են հարսանյաց ծեսը: Ուզում եմ՝ այդ պարերը վերջնական տեսքի բերվեն իրենց երաժշտությամբ, հետո միայն բեմադրենք: Ոչ հեռավոր ապագայում հավանաբար այդ ամենը կներկայացնենք հանդիսատեսին:

- **Պարի մասին Ձեր մի խոստովանություն գրավել է իմ ուշադրությունը. «Վերջին տարիներին սկսել եմ ավելի գիտականորեն ուսումնասիրել ազգային պարը»: Բացատրե՞ք Ձեր միտքը՝ մեկ հավելմամբ: «Գոլոս Արմենիի» թերթին տված հարցազրույցում մտավախություն էիք հայտնել, որ ազգային պարը վաղը գուցե կդառնա «գրաբար»:**

- Երկիմաստություն կա վերջին արտահայտության մեջ: Ըստ իս՝ գրաբարը շատ ավելի գեղեցիկ լեզու է, քան աշխարհաբարը: Ցավոք, այն միայն մասնագետներն են հասկանում: Ավելին՝ դա նեղ մասնագիտություն է: Այսօր, ցավոք, պարագետների մեջ էլ հայկական պարի գիտակցության թիվը խիստ սահմանափակ է, այդ պատճառով հայ ազգային պարը միտում ունի «գրաբար» դառնալու: Ի տարբերություն մյուս խմբերի՝ յուրաքանչյուր պար սովորելուց առաջ մեր սանը լսում է այդ պարի նախապատմությունը, անվանման մեկնաբանությունը, ծագումնաբանությունը, աշխարհագրությունը, ծեսի ո՞ր մասն է կազմել, ինչո՞ւ են պարել այն, ի՞նչ խորհուրդ է ունեցել, որպեսզի պարողն ինքը հասկանա՝ ի՞նչ է կատարելու և ինչպե՞ս: Պարը պետք է մեկնաբանվի, պարը պետք է մարսվի: Պարն ինքնանպատակ չէ, և եթե «էջմիածին» պարելիս հոգևոր մաքրության չես հասնում կամ «Յարխուշտա» պարելիս ոգեղենություն չես ստանում ու պատրաստ չես մարտի գնալ, կամ «Իշխանապարից» հետո իշխանակերպությունը չի մտնում քո մեջ, անիմաստ է պարելը:

- **Ի՞նչ տարբերություն կա ազգագրական և ժողովրդական պարերի միջև:**

- Տարբերությունը բեմականացման մեջ է: Ազգագրական պարը չունի բեմականացում: Այդ պարը հանդիսատեսի համար չեն պարել: Իսկ ժողովրդական պարը պետք է ներկայացվի ժողովրդին մշակված, բեմին հարմարեցված, պարային շարժումները պահպանած: **Շարժումների մեջ է պարի գաղափարախոսությունը: Կոմիտասի բառերով ասած՝ պարը միակ արվեստն է, որն ազդում է ենթագիտակցության վրա:** Եվ եթե կարողանաս մարդուն հասցնել այն վիճակին, որ ինքը կատարի այդ շարժումները, որոշ ժամանակ այդ պարը պարելուց հետո, եթե անգամ ինքը չհասկանա, ենթագիտակցորեն կընդունի այդ կերպը:

- **Զգիտե՞մ ով, բայց պատկերավոր է ասել՝ «Ձեռքերը պարի աչքերն են»: Իսկ ոտքե՞րը...**

- Համաձայն չեմ: Պարի աչքը նախ և առաջ հոգին է: Կարելի է ասել՝ պարի աչքերը նաև ոտքերն են: Ձեռքերն ընդամենը օժանդակող դեր ունեն: Առաջին հերթին հոգին է պարում: Ըստ իս՝ հայկական պարի մեջ հատկապես ոտքերը շատ ավելի կարևոր են, քան ձեռքերը: Մեր նորօրյա վերարժարծումների, մեկնաբանությունների մեջ գուցե շատ տեղ է տրվում ոտքերին, բայց կրկին պիտի հիշեմ Կոմիտասին. **«Ազգային պարի հիմքը գիտային շարժումներն են»:** Առանց պարային զսպանակների, որոնք ոտքերով են կատարվում, անիմաստ է ազգային պարը: **Առանց զսպանակների հայկական պար գոյություն չունի: Հայկական պարի ամբողջ խորհուրդը զսպանակներն են, որի ամենամեծ խորհուրդը դեպի վեր, դեպի Աստված ձրգտումն է:** Հայկական պարը պարում են միայն թաթերի

վրա:

- **Պուք մի ժամանակ մտադրություն ունեիք ստեղծել ազգագրության թատրոն:**

- ՀՀ-ում այնքան բարդ է ստեղծելը, արարելը... Այդ մտքից չենք հրաժարվում: Առաջին սցենարն արդեն կա. դժվարություններ կան ֆինանսական առումով: Դեկտեմբերի 5-ին մենք փորձեցինք ներկայացնել ազգագրության թատրոնի փորձ. ոչ լիարժեք այն սցենարով, որ ուզում էինք ներկայացնել (վերջինիս համար անհրաժեշտ են բեմիկեր, նկարներ և այլն): Այնտեղ չկար հաղորդավար. խոսքը, երգը և պարը հաջորդում էին միմյանց: Ամենակարևորն այն է, որ հանդիսատեսը չկարողանա հոգեպես դուրս գալ այդ ներկայացումից: Այն պիտի ունենա սկիզբ, զարգացում, ավարտ:

- **Գեղարվեստական գործի կառուցվածքը լավ եք պատկերացնում: Դա, հավանաբար, այն պատճառով, որ նաև գրում եք:**

- Զգիտե՞մ՝ որքանով լուրջ գրող եմ: Գրում եմ այն, ինչ զգում եմ: Պարն ստիպեց գրել: Աֆորիզմներ էին: Առաջին գրավոր խոսքս, որ տպագրեցի մամուլում, Լեոնիդ Ազգալոյանի մասին էր: Նրա մասին չգրել չէի կարող...

Իմ առաջին գրական փորձը նվիրված էր պարի այսօրվա ոչ բարվոք վիճակին. խոհեր են՝ ինչ կերպ կարելի է հայկական պարը վերադարձնել ժողովրդին: Այսօր շատ պարային խմբեր կան: Եվ եթե անգամ բոլորը ճիշտ պարեն, միևնույնն է, ազգային պար չի կարելի անվանել, քանի դեռ դա չի պարում ամբողջ ժողովուրդը: Այսինքն՝ **եթե ժողովուրդն իր խնջույքներում, հարսանիքներում, մյուս ծեսերում չի պարում իր ազգային պարը, այդ պարն ազգային համարվել չի կարող...**

- **Պուք նաև գրական մրցանակ եք ստացել:**

- Ինձ համար ամենաանկանխատեսելին այդ մրցանակն էր: Ես առհասարակ չէի ուզում մասնակցել մրցույթին: Ավ. Իսահակյանի անվան երիտասարդ ստեղծագործողների գրական և երաժշտական մրցույթ էր: Իմ ընկերների «ճնշմամբ» մասնակցեցի առաջինին և զարմանալիորեն առաջին մրցանակ ստացա: Բայց ես գրող չեմ, իսկ եթե գրիչ եմ վերցնում, միայն հոգու ճիչ, հոգու ցավ արտահայտելու համար: Երբեմն ինձ «բռնում» եմ այն պահերին, երբ նոր, պատկերավոր ձևակերպում եմ գրել:

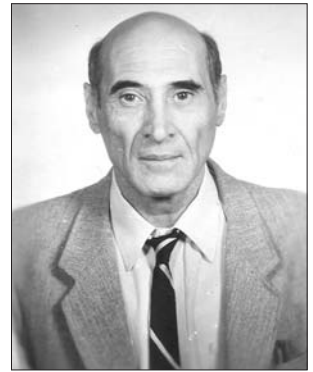
- **Արվեստագետը, մտավորականն առհասարակ, առանց լուրջ, ձևավորված աշխարհայացքի չի կարող գործել:**

- Ցավոք, այսօր մտավորականության մի սովոր մասն էլ չունի այն գաղափարախոսությունը, որը հարիր է փոքր ազգին: Իմ ամբողջ աշխատանքի հիմքը, ապրելու նպատակը հետևյալն է՝ ծառայել ազգին, օգտակար լինել նրան: Ըստ իս՝ մարդու կյանքը պետք է մնան լինի բռնկման, մարդը պետք է մշտական ինքնայրման ենթարկվի, որպեսզի դեպի իրեն եկողները չխարխալեն: Ազգային գաղափարախոսությունը պետք է լինի ամեն ինչի հիմքը. համամարդկային գաղափարների հիմքում էլ ազգայինն է: Եթե մարդը չի զգում իր ազգային արմատներն ու ոգին, երբևէ լուրջ հայտ չի կարող ներկայացնել՝ համամարդկային արժեքներ ստեղծելու համար:

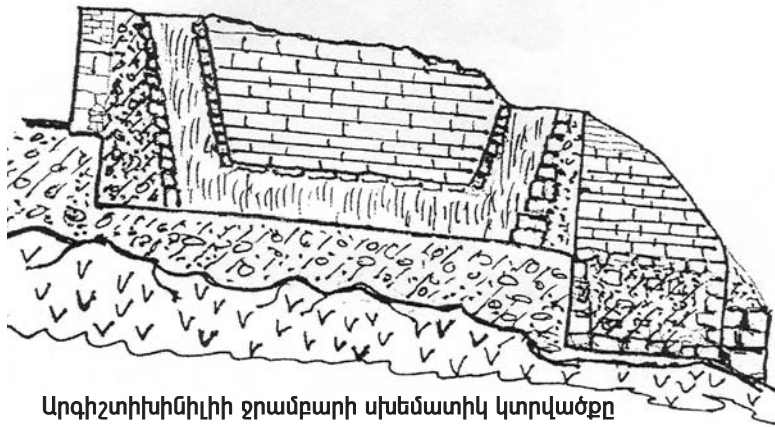
Մենք շատ հաճախ շփոթում ենք ժամանակակիցը ժամանակավորի հետ: Պետք է հավատարիմ մնալ սեփական ազգային արմատներին, և ամեն մի դժվարություն բավական հեշտ հաղթահարելի կլինի: Նա, ով գիտե, թե որտեղից է գալիս, գիտե, թե ուր է գնում:

Հասմիկ Գուլակյան
Օգոստոս, 2004

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀՆԱԳՈՒՅՆ ԲՆՕՐՐԱՆ

Վահագն Իսրայելյան
Տեխնիկական գիտությունների դոկտոր

Արգիշտիսիսի ջրամբարի սխեմատիկ կտրվածքը

Հայկական լեռնաշխարհը կամ բարձրավանդակը հընագույն ժամանակներից համարվել է շինարարական բարձր արվեստի մի ուրույն բնակավայր, որտեղ գոյություն են ունեցել (մասամբ էլ պահպանվել են) բազմաթիվ մեծ ու փոքր շինարարական կառույցներ:

Հայաստանի հուշարձաններից շատերը հաղթահարել են ժամանակի ու տարերքի փորձությունները և մեզ են հասել տարբեր աստիճանի պահպանվածությամբ: Դա պայմանավորված է շինանյութի ընտրությամբ և տեղանքի երկրաբանական առանձնահատկությունների խոր իմացությամբ:

Դրանք տարբեր ժամանակաշրջանների պատմաճարտարապետական, ինժեներական, հիդրոտեխնիկական և այլ տիպի կառույցներ են, կարելի է ասել՝ մեր ազգային պարծանքն ու հպարտությունը, որոնք միաժամանակ համամարդկային քաղաքակրթության առաջընթացի ու զարգացման հենակետային արժեքներ են:

Իսկ ինչո՞վ է պայմանավորված այս երևույթը: Հայկական լեռնաշխարհի առանձնահատկություններից մեկը նրա «Քարաշխարհն» է: Սա մի արտակարգ հարուստ, բազմաձև աշխարհ է՝ պայմանավորված երկրաբանական բարդ և տարաբնույթ երևույթ-

ներով: Խորանուխ չլինելով տարածքի երկրաբանական զարգացման պատմության մեջ՝ ասենք, որ այս «Քարաշխարհում» ներկայացված են երկրաբանական բոլոր հասակների տարաբնույթ ապարները: Առավել քարմ և լիարժեք են պահպանվել չորրորդական հասակի և նորագույն հրաբխային գոյացումները: Քարերի աշխարհն անհիշելի ժամանակներից շրջապատել է մարդուն և դարձել նրա հավատարիմ, անմռունչ բարեկամը: Հայկական լեռնաշխարհի տեղաբնիկներն իրենց «աչքերը բաց են արել» այս աշխարհում: Մարդը քարանձավը դարձրել է իր առաջին կացարանը, իր կուռքերն ստեղծել է քարից, ժայռապատկերների տեսքով քարին է ապավինել իր հույզերը, զգացմունքները, հաշվարկները: Քարե գործիքով է հայթայթել հացն իր հանապազօրյա, քարե զենքով է պաշտպանվել թշնամուց կամ հարձակվել նրա վրա: Այս ամենը հրաշքով պահպանվել են ներկայիս ՀՀ տարածքում:

Այս առումով ևս Հայաստանը Մերձավոր Արևելքի տարածքի քաղաքակրթության առաջընթացում կատարել է իր դերը:

Ի թիվս հրաբխածին ապարների՝ բազալտի, խարամի, տուֆի, պեմզայի, պեռլիտի և այլնի շարքում իր առանձնահատուկ տեղն ունի օբսի-

դիանը՝ հրաբխածին ապակին: Ինչպես փաստում են շատ գիտնականներ՝ քաղաքակրթությունն սկիզբ է առել և զարգացել այն տարածքներում, որտեղ եղել են կայծքար և օբսիդիան:

Չարմանահրաշ այս ապարը, որ Միջերկրածովային ավազանին հայտնի դարձավ օբսիդիան անվամբ, Հայաստանում ուներ իր «անհատական» անվանումը՝ վանակատ և բավական լայն տարածում ունի: Հավանաբար շատերը գիտեն ՀՀ-ում Գեղամա լեռների, Հատիսի, Գուբանսարի, Արտեմիի, Սիսիանի, Ծաղկունյացի, Նուռնուսի և այլ վայրերի բազմազույն, արտակարգ երանգներով օբսիդիանների տարատեսակների մասին: Ամերիկյան գիտնականները, ովքեր հետազոտել են մ.թ.ա. դեռևս X հազարամյակում միջցեղային կամ միջազգային կապերը կամ «կոմունիկացիաները», ապացուցել են, որ օբսիդիանը Հայաստանից արտահանվել է Պարսից Ծոց, արևմտյան Ամատոլիա և այլուր (Dixon J & others. Obsidian and the origins of trade. Scientific American. March 1968): Նրանք հետազոտել են հնագիտական պեղած օբսիդիանները և հնարավոր հանքավայրերը, որտեղից դրանք կարող էին ներկրվել:

Ցրված և հազվագյուտ տարրերի սպեկտրասկոպիական հետազոտությունների տվյալները ցույց են տվել, որ ամենից շատ այն տարվել է Հայաստանից՝ Վանա լճին մերձակա Նեմրուս սարից, քիչ ավելի պակաս քանակությամբ՝ Ուրմիա լճի մերձակայքից:

Այսինքն՝ ժամանակակից լեզվով ասած՝ «բարտերը» գոյություն ուներ մ.թ.ա. X հազարամյակից: Համենայն դեպս այդ ժամանակներից օբսիդիանն արտահանվել է Հայաստանից (օբսիդիանի՝ բնության մեջ մասնակիորեն փքված տարբերակը՝ պեռլիտը, այսօր նույնպես ՀՀ-ից արտա-

հանվում է: Ի դեպ, մենք դրանցից մշակել ենք բազմաճյուղային և թանկարժեք տարբեր նշանակության տեխնոգեն նյութերի արտադրության բազմաթիվ տեխնոլոգիաներ և կարող էինք արտահանել համապատասխան գներով):

Ինչո՞ւ են մեր հուշարձաններն այսքան եզակի և երկարակյաց:

«Քարաշխարհում» ապրող մարդը դարեր շարունակ պրպտելով կարողացել է ըմբռնել բնությունը, նրա էությունը, առանձնահատկությունները: Հայկական լեռնաշխարհին բնորոշ են խիստ ցամաքային բնակլիմայական պայմանները, բարձունքների միջերի զգալի տատանումները, այսինքն՝ պայմաններ, որոնք մարդուն երկնքից «մանանա» չէին հրամցրնում: Բավարար կենսապայմաններ ապահովելու համար պահանջվում էր մտքի և մկանների քրտնաջան աշխատանք: Այս ամենն արտահայտվել է նաև տարբեր կառույցների տեսքով: Բերենք հիդրոտեխնիկական կառույցներից մեկի՝ Մեծուայի ջրանցքի (մ.թ.ա. I հազարամյակ) օրինակը: Ըստ Մովսես Խորենացու՝ «ջրանցքի ավերն այնքան ողորկ էին, որ թվում էր, թե վրան ճարպ է քսված: Այդ պատերն այնքան ամուր էին, որ պարսատիկի քար անգամ անհնար էր պոկել»: Այն կառուցվել է կրաշաղախով (կրի գյուտն արդեն հայտնի էր Հայաստանում): Որպես լցանյութ՝ օգտագործվել են հրաբխածին ապարներից ստացված ավազներ: Միայն մի քանի դար անց Միջերկրածովային ավազանում ստացան կիրը: Էտրուսկները նույնիսկ մարմարյա արձաններն էին օգտագործում՝ կիր ստանալու համար: Հետագայում կիր-ավազային խառնուրդը լայնորեն տարածվեց. միջազգային գիտական գրականության մեջ այն անվանվեց «ռոմանցեմենտ» և բացատրվում է Ռոմեական հզոր կայսրության գոյության փաստով: Նման մի պատմություն էլ կապված է Վանա կատվի անվանման հետ. աշխարհին այն հայտնի է որպես պարսկական կատու:

Հիդրոտեխնիկական մի այլ կառույց հայտնաբերվեց Արգիշտիխինիլի պեղումների ժամանակ՝ 1973 թրվականին: Դա մ.թ.ա. I հազարամյակի ջրամբար է, որը ցնցող տպավորություն թողեց նյութերի ընտրության և հակասեյսմիկ միջոցառումների իմաստով: Այն կառուցված էր բազալտի մի «լեզվակի» վրա: Պատերը շարված էին տուֆով, իսկ դրանց

արանքը լցված էր կավով: Բացի այն, որ մեր նախնիները բավական լավ ծանոթ էին տուֆի, և մասնավորապես հրաբեկորային տարատեսակների ֆիլտրող (զտող - խմբ.) հատկություններին և հնուց ի վեր Արարատյան դաշտում դրանցից պատրաստված «ձագարներով» արտեյան ջրերը մաքրում էին խմելու ջուր ստանալու համար, նրանք ոչ պակաս ճանաչում էին նաև կավը:

Մեր կատարած ֆիզիկաքիմիական համալիր հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ ջրամերժ էկրանում (տուֆերի արանքում) օգտագործվել է երկու տեսակի կավ՝ մոնտորիլոնիտային և կաոլինիտային՝ մոտավորապես 1.5:1 հարաբերությամբ:

Իսկ ինչո՞ւ էր պետք նման խառնուրդը: Հայտնի է, որ մոնտորիլոնիտային կավերի բյուրեղական եռաշերտ ցանցերը ջրահագեցման ժամանակ ուռչում են, իսկ կաոլինիտային խմբի կավերը զուրկ են նման հատկությունից: Վերջիններս այս խառնուրդում սահմանափակել են մոնտորիլոնիտային կավերի ուռումը՝ կանխելով ջրահագեցման և ջրազրկման հետևանքով կծկման երևույթները: Ուշագրավն այն է, որ ջրամբարի տարածքում կաոլինիտային կավեր չկան: Այսինքն՝ այն հատուկ բերվել է, ամենայն հավանականությամբ, Արարատի շրջանից: Եվս մեկ ապացույց, որ մեր նախնիները շատ մեծ նրբությամբ են ընտրել շինանյութերը: Կայուն և սահուն համակառուցվածքը (կոնսիստենցիա) լիովին ապահովում էր էկրանի հիդրոֆոբությունը (ջրամերժություն - խմբ.), իսկ սրա համար ջրի անհրաժեշտ քանակությունը ստացվում էր տուֆերի մագնոթային ծակոտիներով: Ավելորդ ջուրը հեռանում էր պատի մյուս կողմից: Հետաքրքիր է նշել, որ ճիշտ նույն կաոլինիտ-մոնտորիլոնիտային խառնուրդ են նախընտրել 3000 տարի անց՝ Կամայի ջրամբարի ջրամերժ էկրանի համար:

Որպես հակասեյսմիկ միջոցառում՝ բազալտի վրա ստեղծված էր կավային «բարձիկ»: Այսօր էլ այդ ջրամբարը կարող է ծառայել իր նը-

պատակին:

Ապրելով երկրաբանական առումով անհանգիստ երկրամասում՝ մեր նախնիները հոգացել են բոլոր տեսակի կառույցների սեյսմակայունությունն ապահովելու համար: Նման լուծում ունի, օրինակ, Գառնիի տաճարը: Այն կառուցված է բազալտի հրաշագեղ, սյունածն անջատումներով ավարտվող «հրվանդանի» վրա: Տաճարը վերականգնելիս նրա հիմքում ի հայտ եկավ հրաբխային խարամի շերտ, որը տեղում չէր կարող առաջանալ, առավել ևս՝ պահպանվել: Խարամը հատուկ բերվել է փրվել է կառույցի տակ որպես միջանկյալ՝ բազալտի կոշտ հիմնատակից տաճարի կոշտությունն անջատող շերտ՝ կլանելու, թուլացնելու, մարելու, տարաբաշխելու համար սեյսմիկ հարվածների ազդեցությունները:

Սեյսմիկ ազդեցությունը մեղմելու նպատակով նման մեթոդ է կիրառվել նաև մեկ այլ եզակի կառույցում՝ Տաթևի համալիրում: Սա, ինչպես և Գառնին, տեղադրված է բազալտային հոսքի ծայրին: Շինության հիմքում կա նման «բարձիկ» կամ «ներքնակ», միայն թե՛ ավազից: Ավազի

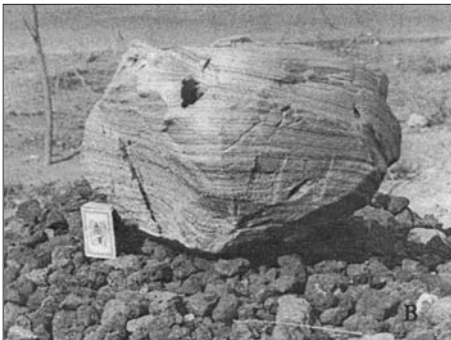
Փքված օբսիդիան, որն ստացվել է երևանի քարի և սիլիկատների գիտահետազոտական ինստիտուտի լաբորատորիայում: Հեղինակ՝ Վահագն Իսրայելյան:

պետրոգրաֆիական (ավալային ավյունիմասիլիկատային միացություններ), ֆիզիկաքիմիական մանրազնին ուսումնասիրությունները բացահայտեցին նրանց քվարց-պլագիոկլազային (մանրադիտակային ուսումնասիրությունների) կազմը, որը տեղում ոչ մի պարագայում չէր կարող առաջանալ: Այս փաստը խոսում է այն մասին, որ ավազը հատուկ է օգտագործվել. տեղադրված են եղել հիմնատակի և կառույցի կոշտությունները միմյանցից մեկուսացնելու նպատակով:

Դատելով վերը բերված օրինակ-

ներից՝ կարելի է ենթադրել, որ նման միջոցառումներ հնարավոր են նաև այլ հուշարձաններում: Միաժամանակ վստահորեն կարելի է ասել, որ դրանք ներկայումս օգտագործվող հակասեյսմիկ «բարձիկների» նախատիպերն են:

Եթե այս հանճարեղ շինությունների օրինակներով համոզվում ենք, որ տասնյակ դարեր առաջ իրականացվել են հակասեյսմիկ միջոցառումներ, որոնց հիմքում ընկած է եղել դիմամիկ հարվածի թուլացման գաղափարը և կոշտությունները միմյանցից մեկուսացվել են միջանկյալ այլ նյութերի տեղադրմամբ, մեկ այլ հանճարեղ կառույցում՝ Ջվարթնոցի տաճարի դեպքում, հակասեյսմիկ միջոցառումը կապված է եղել կառույցի զանգվածի նվազեցման հետ: Սա իրականացվել է կրող կառուցվածքների վրա ընկնող ծանրության նվազեցմամբ, որի համար օգտագործվել

Ջվարթնոցում օգտագործված փքված օբսիդիանի կտորներ

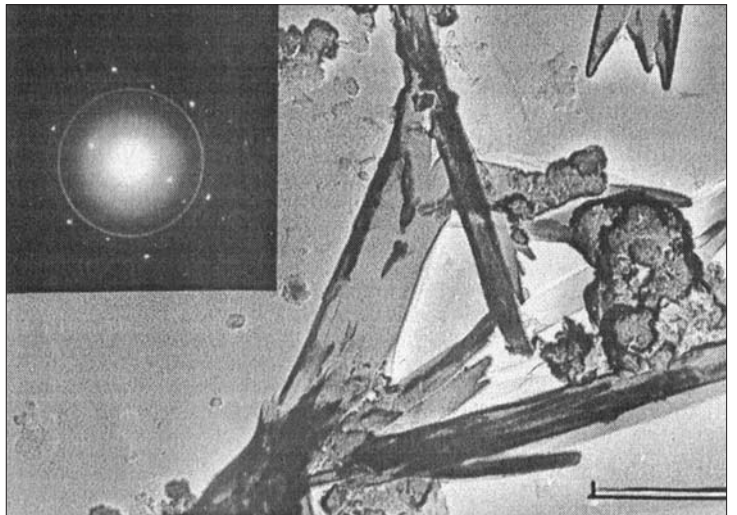
է այն ժամանակվա համար անսպասելի, անհավատալի, սակայն Հայաստանում հայտնի շատ պարզ եղանակ: Այստեղ օգտագործվել է արհեստականորեն փքված օբսիդիանը: Մեր մանրակրկիտ ուսումնասիրություններն ապացուցեցին այդ փաստը: Միաժամանակ պարզեցինք նաև այն հանքավայրը, որտեղից բերվել էր ապարը (օբսիդիանը): Իսկ Քասախի Բազիլիկայի (IV դ.) վերականգրումից առաջ հայտնաբերեցինք, որ շաղախի մեջ, որպես կապակցման կարգավորիչ, օգտագործված է եղել գիպսը: Գիպսի այս հատկությունը եվրոպայում, Ռուսաստանում և այլուր հայտնաբերեցին X-XI դդ.:

Այսօր, երբ ձեռքդ ես վերցնում, շոշափում մ.թ.ա. III-II հազարամյակներով թվագրվող պեղածո ապակյա ուլունքները, ագաթից, այլևայլ քարերից ու ոսկուց պատրաստված զարդերը, աչքերիդ չես հավատում: Կատարելության ի՛նչ նրբություն և

վարպետություն: Բնականաբար, այս ամենը չէր կարող մնալ միայն Հայաստանում: Ինչպես օբսիդիանն ու ցորենը, այնպես էլ տեխնոլոգիաները, հմտություններն ու իմաստությունները, այդ թվում՝ լեզուն, արտահանվել են, նպաստել հարևան ժողովուրդների, մը-

շակույթների զարգացմանը: Հայաստանն այս առումով, իհարկե, ինչպես հանգամանորեն հիմնավորել է անգլիացի գիտնական Լինչը, եղել է քաղաքակրթության բնօրրաններից մեկը: Ի լրումն ասվածի նշենք, որ մեր Լեռնաշխարհից արտահանվել է օբսիդիանից ոչ պակաս կարևոր մեկ այլ բան՝ «վայրի ցորենը»: Նիկոլայ Վավիլովի հետազոտությունները ցույց են տվել, որ այն բավական լայն տարածում է ունեցել Հայաստանում՝ ծովի մակերևույթից 800-1000 մ բարձր տարածքներում, անգամ՝ Երևանի շրջակայքում: Այնուամենայնիվ զարմանալի է, որ Ջեյմս Մելարտը իր «Մերձավոր արևելքի հնագույն քաղաքակրթությունները» («*Ādāāī āēēā öēāēēēāōēēē Āēēāī āāī Āī nōī ēā. Ī āōēā, Ī ī nēāā, 1982*») գրքում «Հայկական Լեռնաշխարհ» արտահայտությունը գրել է միայն մեկ անգամ: Նույնը՝ Թամազ Գամկրելիձեն և Վյաչեսլավ Իվանովը՝ իրենց համահեղինակած «Հնդեվրոպական լեզուն և հնդեվրոպացիները» գրքում: Բայց Ադրբեջան, Քրդստան և քոչվոր այլ ցեղերի ու ցեղախմբերի գրաված տարածքներ նշված են բազմիցս: Իսկ մենք՝ հատկապես պատմաբան-հնագետ-լեզվաբաններս, չենք արձագանքել այս կարգի անբարոյականություններին...

Բարեբախտաբար ի հայտ եկան բնական գիտությունների մասնագետներ, ովքեր անդրադարձան հատկապես այս հարցերին: Վերջիններիս առավելությունն այն է, որ նրանք կաշկանդված չեն այլազգի հեղինակությունների աղավաղումներով: Այսպես՝ դեռևս 1970-ական թվականներին, Մեծամորի պեղումներից

Գիպսի բյուրեղները՝ Քասախի բազիլիկայի շաղախներում (էլեկտրոնային մանրադիտակով)

հետո, երկրաբան Սուրեն Այվազյանը բավական լրջորեն անդրադարձավ այս հիմնախնդիրներին:

Նշենք նաև, որ Հայկական Լեռնաշխարհի բնիկները՝ հայերը, միայն «ոտքի տակ» չէին նայում: Նրանք հավասարապես ուսումնասիրում էին երկինքն ու տիեզերքը: Այս առթիվ դիպուկ է նկատել ակադեմիկոս Պարիս Չերունին. «Անանիա Շիրակացին նկարագրեց, մեկնաբանեց Արևը, նրա համաստեղությունները՝ VII դարում, իսկ դրանից 1000 տարի անց եվրոպացիներն իրենց այրելով կրկրնեցին նրա ասածները...»:

Պարիս Չերունու ուսումնասիրած աստղադիտարանները նույնպես պատրաստված էին քարից: Իսկ որպես ոսպնյակ (որոնք չեն պահպանվել), հնարավոր է դարձյալ օգտագործված լինի օբսիդիանը: Մենք ունենք դրանց թափանցիկ, տոպագաման տարատեսակները ևս: Իսկ գրեթե և լեզվի մասին համոզիչ է երկրաբան Վիլեն Սաֆարյանի ուսումնասիրությունը: «Շումերական» հիերոգլիֆները բավական վստահությամբ նա կարողում է հայերեն, իսկ դյակոնովները՝ «պսևդոհիերեթեն»: Նման հետևության է եկել նաև մեկ այլ մասնագետ, այս անգամ՝ տեսական մեխանիկայի բնագավառից՝ Էդմոն Խուրշուրյանը: Եզրահանգումները, անկախ միմյանցից, նույնն են, ինչ Վիլեն Սաֆարյանինը և Սուրեն Այվազյանինը:

Այս թեմաներով կարելի է խոսել անվերջ: Սակայն ժամանակն է. որ մեր մասնագետներն աշխատեն թև թևի տված, ստեղծեն մի հզոր խումբ և աշխարհին ներկայացնեն մեր նվաճումներն ու նրանց դերը համամարդկային առաջընթացի գործում:

Լեզուն բոլոր ժամանակներում եղել և մնում է ազգի գլխավոր ցուցիչը և անսխալական արտահայտիչը: «Ներկայիս ժամանակում, - գրել է Մեսրոպ Թաղիադյանը, - մեր ազգության ապացույց և նշանն միայն մեր լեզունն է, եթե այն ևս միջիցն բառնա՞ք, էլ հայ չենք»:

Նույնն է վկայում նաև մեր մեծ լուսավորիչ Խաչատուր Աբովյանը. «Մեկ ազգի պահողը, իրար հետ միացնողը լեզունն և ու հավատը: Լեզուդ փոխիր, հավատդ ուրացիր, էլ ընչո՞վ կարես ասիլ, թե որ ազգիցն ես»:

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒՄՈՒՅՑ

Այսօր, թերևս, ոչ մեկի համար գաղտնիք չէ, որ ինչպես Մայր հայրենիքում, այնպես էլ սփյուռքում բավական մեծաթիվ են մեր այն հայրենակիցները, ովքեր ճակատագրի բերմամբ անհաղորդ են մնացել իրենց նախնայաց լեզվին, որը ոչ միայն ոգի է, այլև ազգային ոգու և փորձի փոխանցման միջոց: Հայկական տարերքից կտրված այդ մարդկանց համար, որքան էլ ցավալի է և տարօրինակ, հայերենը օտար լեզու է, ինչպես մեզ համար՝ անգլերենը, ֆրանսերենը, ռուսերենը և մյուս լեզուները: Հայերեն չիմանալը հայի մեղքը չէ, այլ դժբախտությունը: Ուստի կարծում ենք՝ մեղադրելուց ավելի կարևոր և մարդասիրական կլինի այն, որ օգնենք մեր քույրերին ու եղբայրներին, գոնե՝ ցանկացողներին, վերադառնալ մայր ժողովրդի գիրկը:

Մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակումից հետո, երբ մեր երկիրը ներգրավվել է համաշխարհային գործընթացի մեջ, անդամ դարձել միջազգային մի շարք կառույցների, գնալով մեծանուն է հետաքրքրությունը հայերիս ու մեր երկրի նկատմամբ, և շատ օտարերկրացիներ ևս ցանկանում են հայերեն սովորել, մեզ հետ հաղորդակցվել մեր լեզվով:

Հայերենը որպես օտար լեզու ուսուցանելու բնագավառում եղած բացը լրացնելուն է կոչված հայոց լեզվի մեր էլեկտրոնային նոր ինքնուսույցը (հեղինակակից՝ Գրիգոր Վահանյան): Այն ստեղծվել է 1998-2003թթ. «Որոնում-Հայկնետ» հիմնադրամում (այժմ՝ «Հայկնետ» ուսումնագիտական հիմնադրամ)՝ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության ֆինանսական աջակցությամբ:

Սա լազերային սկավառակի վրա գրանցված եռալեզու (հայերեն, անգլերեն և ռուսերեն) էլեկտրոնային դասագիրք է, որի հայերեն տեքստերը նաև հնչում են: Այս ինքնուսույցով անգլախոս կամ ռուսախոս յուրաքանչյուր ոք, հայերեն չիմացող հայ կամ օտարերկրացի, կարող է կարճ ժամանակամիջոցում յուրացնել մոտ 2000 բառ և տիրապետել լեզվական այնպիսի հմտությունների, որոնք նրան հնարավորություն կտան միջին մակարդակով ազատ հաղորդակցվել հայկական միջավայրում:

Լեզվի ուսուցման մեր մեթոդի հիմքում խաղն է՝ որպես դարերով փորձված միջոց: Այսինքն՝ ուսուցման նպատակը թաքնված է սովորողից: Դիտողական և խոսքային միջոցների օգնությամբ ստեղծվում է բնականին մոտ միջավայրի պատկեր, և սովորողին թվում է, թե ինքը ոչ թե լեզու է սովորում, ոչ թե քերականական հասկացություն կամ խոսքային միավոր է յուրացնում, այլ առօրյա կյանքում հանդիպող խնդիր է լուծում կամ առաջադրանք կատարում: Այստեղ չկան քերականական բացատրություններ. քերականությունն ուսուցանվում է գործնական վարժություններով, որոնք, բնույթով հաղորդակցական լինելով, միաժամանակ թեմատիկ և իրադրական ուղղվածություն ունեն:

Ներկա ինքնուսույցի կառուցվածքը պարզ է: Այն բաղկացած է 34 թեմատիկ դասերից, որոնցից առաջին 9-ը կազմված են միայն բանավոր վարժություններից. նկատի ենք ունեցել այն հանգամանքը, որ մարդը նախ խոսել է սովորում, ապա՝ կարդալ ու գրել: X – XII դասերը նվիրված են գրուսուցմանը, մնացածները՝ գիտելիքի խորացմանը և

ամրակայմանը: Սկսած XIII դասից՝ երկխոսությունները ծառայում են նաև որպես ընթերցանության նյութ: Ընթերցանության և գրավոր վարժությունների ներգրավումն օգնում է բանավոր ճանապարհով հաղորդված լեզվական նյութի և կառուցվածքի յուրացմանն ու ամրապնդմանը:

Յուրաքանչյուր դասն իր հերթին բաղկացած է երեք մասից: Առաջին մասում տրվում է լեզվաքերականական այն նյութը, որի ուսուցումը տվյալ դասի նպատակն է: Երկրորդ մասում, որը վերնագրել ենք «Ձրուցարան», բերվում են այդ նյութն ընդգրկող կամ պարունակող երկխոսություններ, երրորդ մասում՝ բանավոր և գրավոր վարժություններ: Վերջում կա գիտելիքների ստուգման հարյուր բալանոց մի հարցարան, որի միջոցով սովորողը, ընտրություն կատարելով զույգ՝ ճիշտ և սխալ ձևերի միջև, կարող է ինքնուրույն որոշել հայերենի իմացության իր մակարդակը՝ լեզու սովորելու այս նախնական փուլում:

Սովորողի գործը հեշտացնելու համար, որ անընդհատ «չվազի» բառարանի հետևից, հայերենի բոլոր տեքստերը թարգմանել ենք անգլերեն և ռուսերեն. բավական է սլաքը դնել ԱՄՆ-ի կամ ՌԴ-ի դրոշի վրա, և էկրանին անմիջապես հայտնվում է նույն տեքստի անգլերեն կամ ռուսերեն թարգմանությունը:

Իսկ ինչ վերաբերում է տեսալսողական նյութերի հարստությանը, դրա ապացույցն ինքնուսույցում զետեղված ավելի քան հազար նկարներն ու պատկերները և տեքստերի ձայնագրություններն են:

Նորագույն տեխնոլոգիաներն, իրոք, հրաշքեր են գործում, և մեր ինքնուսույցի էլեկտրոնային տարբերակի հնարավորությունները, չենք երկնչում ասել, անսահմանափակ են: Նախ՝ սովորողը կարող է համակարգչի վահանակի կոճակը սեղմելով իր ցանկացածի չափով լսել և կրկնել իր ուզած բառը, բառակապակցությունը նախադասությունը, երկխոսությունը կամ այլ տեքստ, կարող է կրկին ու կրկին վերադառնալ նախորդ էջին կամ դասին, նորից աշխատել այդ նյութի վրա, իսկ եթե օգնության կարիք է զգում, կարող է կանչել «Մեթոդական ուղեցույցը»:

Ի տարբերություն հրապարակում եղած հայերենի մյուս ինքնուսույցների՝ սա որևէ ծրագրի թարգմանությունը կամ հայացումը չէ, այլ մեր ստեղծածը, և շարունակական բնույթ ունի: Իսկ դա նշանակում է, որ այն կարող է հարըստացվել նորանոր նյութերով, թեմաներով ու դասերով: Այսպես՝ նպատակ ունենք նույն տեքստը փոխադրել նաև արևմտահայերենի, թարգմանել ֆրանսերեն, գերմաներեն, իտալերեն և իսպաներեն լեզուներով, իհարկե, համապատասխան ֆինանսական միջոցների առկայության դեպքում:

Ինքնուսույցը, որը հասցեագրված է թե՛ մեծահասակներին, թե՛ փոքրահասակներին, լայն հեռանկարներ է բացում նաև հեռահաղորդակցական ուսուցման համար, որը համակարգչի միջոցով կկապի աշխարհի տարբեր ծագերում ապրող հայերին իրար և Մայր հայրենիքի հետ:

*Սամվել Իսկանդարյան
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու*

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՂԱՐԱԲԱՂԱՑՈՒՄ, ԹԵ՞ ԹՐՔԱՑՈՒՄ...

Անդրադարձ

Պատմական գիտությունների թեկնածու Գևորգ Յազըճյանի «Ազգային պատմության ղարաբաղացո՞ւմ, թե՞ թրքացում...» հոդվածով «Շրջադարձ» ամսագրի համարումը 1999թ. Մոսկվայի «Այրո XX» հրատարակչության «Ֆրիդրիխ Նաումանի հիմնադրամի» հովանավորությամբ լույս տեսած «Ազգային պատմությունները խորհրդային և հետխորհրդային պետություններում» խորագրով ռուսերեն ժողովածուում ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի նախկին դեկան, այժմ՝ հայոց պատմության ամբիոնի վարիչ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, Բաբկեն Զարությունյանի և ԶԼՄ-ների կովկասյան ինստիտուտի (Երևան) փոխտնօրեն Ալեքսանդր Իսկանդարյանի համահեղինակած «Հայաստան. ազգային պատմության «ղարաբաղացումը»» հոդվածին («Շրջադարձ», 2004, թիվ 2, թիվ 3):

Ի պատասխան աղմկահարույց այս հրապարակման անդրադարձների՝ «Գոլոս Արմենի» հուլիսի 29-ի՝ «Պրոֆեսոր Բաբկեն Զարությունյանը հերքում է» հոդվածում ներկայացրել է պատմաբանի մերժումը. ժամանակին ինքն այլ հոդված է հանձնել Ա. Իսկանդարյանին՝ այլ խորագրով, սակայն վերջինս փոխել է տեքստը՝ առանց իր հետ համաձայնեցնելու: Նաև պարզաբանել է, որ «Գոլոս Արմենիում» Ա. Գրիգորյանի սույն թվականի ապրիլի 4-ի հրապարակումից հետո ինքը պահանջել է Իսկանդարյանից բացատրություններ տալ մանուկում և ստացել «սովորաբար ես մման հրապարակումներին չեմ պատասխանում. դա համարում եմ արդարացում» պատասխանը: Պրոֆեսորը չի թաքցնում իր զայրույթը կատարվածի առնչությամբ և գրել է, որ մտադրություն ունի ամենամոտ ապագայում «առանց փոփոխությունների» հրատարակել իր այն հոդվածը, որն «ինքը հանձնել է Ա. Իսկանդարյանին» և «վերջակետ դնել այս պատմությանը»:

ԿԱՐԵՎՈՐ Է ԹՎՈՒՄ

Բաց նամակ պրոֆեսոր Բաբկեն Զարությունյանին

Հարգելի պրոֆեսոր

Քաջ գիտակցելով, որ պատմությունը, այդ թվում՝ այդ տխրահռչակ հոդվածի հետ կապված Ձեր պատմությունը, բացառում է ստորադասական եղանակը, այնուամենայնիվ կփորձեմ դատողություններ անել այն մասին, թե ինչ պետք է անել Ձեր փոխարեն ԵՊՀ պրոֆեսորը:

Եվ այսպես՝ 1999 (SIC!) թվականին անաչառության և գիտականության հավակնող Ֆրիդրիխ Նաումանի հիմնադրամի հրատարակչությունում լույս է տեսնում հոդված, որի բովանդակության հետ, ինչպես գրել է «Գոլոս Արմենի» թերթը 2004թ. հուլիսի 29-ի համարում, Դուք «ոչ մի առնչություն չունեք»: Առեղի մատենագրությամբ հանդերձավորված այդ հոդվածում, որը, բնականաբար, ներկայացված է «գաղափարների» կշիռն ավելացնելու համար, խեղաթյուրվել է հայ ժողովրդի պատմական ըմբռնումը (խոսվում է, օրինակ, «գերաճած էթնոկենտրոնության» մասին), կասկածի տակ է առնվում արցախյան ազգային-ազատագրական պայքարի արդարացիությունն ու օրինականությունը և այլն, և, որ ամենագլխավորն է, հոդվածի հեղինակներից մեկը Դուք եք: Ընդ որում, «Տեղեկություններ հեղինակի մասին» բաժնում թվարկված են Ձեր գերարտոնությունները՝ պրոֆեսոր, ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի դեկան, բնականաբար, իհարկե, ամամոթ հակագիտական զրպարտության հեղինակությունն ապահովելու նպատակով: Իրականում Դուք գրել եք. «Նյութը հանձնել եմ այն ժամանակ մոսկվաբնակ Ալեքսանդր Իսկանդարյանին՝ «Պատմական գիտությունը Հայաստանում 1988-1996թթ.» վերտառությամբ և բոլորովին այլ բովանդակություն

ուներ: Ա. Իսկանդարյանը, առանց ինձ հետ համաձայնեցնելու, տեքստը փոխել և հրապարակել է հիշյալ ժողովածուում: Այդ մասին իմացա ժողովածուի լույս տեսնելուց հետո» (մեկ անգամ ևս հիշեցնեմ, որ առաջին հրապարակումը 1999 թվականին էր):

Ինչպիսի՞ն պետք է լինել Ձեր վերաբերմունքը:

Սկզբում, անկասկած, տեղեկացնել հայ հասարակայնությանը, որ Ձեզ նողկալի ձևով դավել են: Դա պետք էր անել դեռ այն ժամանակ՝ 1999-2000թթ. և ոչ հիմա, երբ Ձեր բացատրությունները պայմանավորված էին, եթե չասենք՝ անհրաժեշտ էին, որպես արդարացի քննադատություն՝ այդ հոդվածի առնչությամբ: Այնուհետև Դուք պետք է ժողովածուի հրատարակիչներից պահանջեիք հոդվածից պաշտոնապես հետս կոչել Ձեր ստորագրությունը և հիմնադրամի հրատարակչություններից մեկում (իսկ դրանք լույս են տեսնում բավական կանոնավոր) արտահայտել Ձեր իսկական տեսակետը՝ հոդվածում արժարժված հիմնահարցի վերաբերյալ: Այդ կերպ Դուք միանգամից «երկու մապաստակ կսպանեիք»: Մի կողմից՝ ոչ մեկի թույլ չէիք տա, ինչպես գրել եք, Ձեր դեմ ծավալել «սույն հալա-

ПРЕДСТАВЛЯЕТСЯ ВАЖНЫМ

Открытое письмо профессору Б. Арутюняну

Уважаемый профессор! Прекрасно понимая, что история, в том числе и Ваша история с этой злощастной статьей, не терпит сосагательного наклонения, попытаюсь тем не менее порассуждать на тему о том, что должен был делать на Вашем месте профессор Ереванского государственного университета.

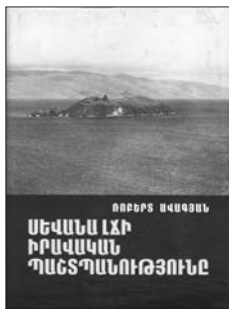
ИТАК, в 1999 (SIC!) ГОДУ в претендующем на беспристрастность и научность издании фонда Фридриха Наумана выходит статья к содержанию которой, как Вы пишете в "Голосе Армении" от 29. 07. 04,

Նոր հրապարակություններ

■ Ռոբերտ Ավագյան, «Սևանա լճի իրավական պաշտպանությունը», ժողովածու: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, 2003, 777 էջ, չափեր՝ 25 սմ x 17 սմ:

Գիտական, գործնական և ճանաչողական նշանակություն ունեցող այս ժողովածուն ընդգրկում է անվանի գիտնականի իրավագիտության և հասարակական կյանքի առաջնահերթ հիմնահարցերին նվիրված գիտական հրապարակումներն ու հրապարակախոսական նյութերը: Բաղկացած է «Գիտական հրապարակումներ», «Հրապարակախոսություն», «Գրախոսականներ» բաժիններից: Ներկայացված նյութերն ընդգրկում են շուրջ 40-ամյա ժամանակաշրջան:

Հրատարակվել է ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի գիտխորհրդի որոշմամբ:

«Ջորյան» հաստատության (Կանադա) Ցեղասպանության ուսումնասիրության բաժնի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ, ցեղասպանագետ, սոցիոլոգ, դոկտոր, պրոֆեսոր Վահագն Տատրյանը դասախոսության ընթացքում առանձնացրել է չորս առանցքային հարցեր՝ ա) Հայոց ցեղասպանության սոցիալական և պատմական ազդակները, բ) Հայոց ցեղասպանության կազմակերպումն ու իրագործումը, գ) թուրքական ուրացումները, դ) Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հեռանկարները:

Հրատարակության է երաշխավորել ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտը:

■ Արտեմ Օհանջանյան, «1915 թվական. անհերքելի վկայություններ (Ավստրիական վավերագրերը Հայոց ցեղասպանության մասին)» (անգլերեն): Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի հրատարակչություն, Երևան, 2004, 253 էջ, չափեր՝ 23,5 սմ x 17 սմ:

Սենագրությունը պատրաստվել է Վիեննայի պետական արխիվների վավերագրերի հիման վրա: Բնագիրը (գերմաներեն) լույս է տեսել 1995թ.: Այնուհետև թարգմանվել է հայերեն և պարսկերեն:

Բոլոր հրատարակությունները կարելի է ձեռք բերել Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի գրախանութում: Հեռ.՝ 39-09-81:

■ «Հայոց ցեղասպանության դատապարտումը Մեծ Բրիտանիայի խորհրդարանում (1915-1918թթ.)», փաստաթղթերի ժողովածու: Երևան, «Նահապետ» հրատարակչություն, 2004, 94 էջ (A-5):

Կազմել և խմբագրել է պատմական գիտությունների դոկտոր Լավրենտի Բարսեղյանը:

Գրքի հրատարակությունը երաշխավորել է ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի գիտխորհուրդը՝ «Հայոց ցեղասպանությունը և միջազգային հանրությունը» մատենաշարով (թիվ 5): Թարգմանել է Հասմիկ Հայրապետյանը:

Գիրքը կարելի է ձեռք բերել Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի գրախանութում: Զանգահարել 39-09-81 հեռախոսահամարով:

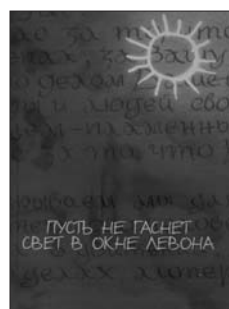
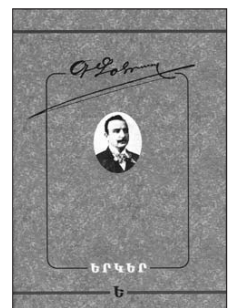
■ Ռուպերտ Հատտեճեան, «Բնակարաններ» (Յուշատետր-44), ժողովածու: Ստամբուլ, 2004, 383 էջ, չափեր՝ 18,5 սմ x 13 սմ:

Ամփոփված են պոլսահայ արձակագիր, հրապարակախոս, լրագրող հեղինակի՝ բնության գեղեցկություններին նվիրված 128 հոդվածներ, որոնք «Մարմարայի» մեջ հրատարակվել են 2001թ. փետրվար-օգոստոս և 2001թ. հոկտեմբեր - 2003թ. փետրվար ժամանակահատվածներում:

■ Գրիգոր Զօհրապ, «Երկերի լիակատար ժողովածու» (չորս հատորով), հատոր Դ: Երևան, Գրականության և արվեստի թանգարանի հրատարակչություն, 2003, 656 էջ (A-5):

Ընդգրկում է մեծ գրողի նամակները, ընծայագրերը և օրագրությունները: Նամակների մեծ մասը, իսկ ընծայագրերը՝ ամբողջությամբ, տպագրվել են առաջին անգամ: Ֆրանսերեն նամակները թարգմանել է Արուսյակ Բոյաջյանը, թուրքերենը՝ Ավետիս Փափագյանը: Խմբագիր՝ Գրիգոր Հակոբյան:

Հատորն ունի առաջաբան, ծանոթագրություններ և բառարաններ: Գիրքը տպագրվել է ԱՄՆ Հայաստանյայց Առաքելական եկեղեցու Արևելյան թեմի հայոց առաջնորդարանի հոգածությամբ՝ Դոկորես Լիպմըն-Զօհրապի կտակի հիման վրա:

■ «Թող Լևոնի պատուհաններում չմարի լույսը», ժողովածու (ռուս.): Ռուս-հայկական համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 2004, 304 էջ (A-5):

Գիրքը նվիրված է Ռուս-հայկական (Սլավոնական) պետական համալսարանի հիմնադիր և առաջին ռեկտոր, ակադեմիկոս Լևոն Մկրտչյանի հիշատակին:

ժողովածուն բաղկացած է երկու մասից: Առաջին մասում ամփոփված են հուշեր՝ գիտնականի մասին, երկրորդում՝ նրա ծննդյան 70-ամյակի առթիվ 2003թ. իր հիմնադրած համալսարանում տեղի ունեցած գիտաժողովի զեկուցումները:

Կազմել և նախաբանը գրել է գրքի խմբագիր Մագդա Ջանփոլադյանը:

Ժողովածուն կարելի է ձեռք բերել Ռուս-հայկական համալսարանի հրատարակչությունում: Հեռ.՝ 27-70-52:

■ Արտյուն Հանջյան, «Մուհամմադ և անհայտ էջեր Վահան Տերյանի կյանքից»: «Վարք» հրատարակչություն, Երևան, 2003, 32 էջ (A-5):

Կոմիտասի անվան պանթեոնին նվիրված իր գրքում հեղինակը (տեխն. գիտ. թեկն.), Տերյանին վերաբերող տեղեկություններն ամբողջացնելու նպատակով, «Հայաստանի կոոպերացիա» հանդեսի 1920թ.

13-րդ համարում ցանկանալով ծանոթանալ 1920թ. Դավիթ Անանունի՝ Տերյանի մասին գրած հուշերին, պարզել է, որ ամսագրի գրական բաժինը, որտեղ պիտի կարդար հուշագրությունը, «կողոպտված է»: Նրան հաջողվել է վերադարձնել այդ «ավարը»:

Հրատարակվել է հեղինակի միջոցներով:

■ Մուհամմադ Ջունաս Յամադե, «Պետրոս Ներսեսի Կոնդուրաջյան՝ մի ժողովրդի դատ և մի արվեստագետի կյանք. բացակայության ներկայությունը» (արաբ.): «Դար Արդ-էլ-Մունեն» հրատարակչություն, Հալեպ, 2004, 241 էջ, չափսը՝ 17սմ x 24սմ:

Եղեսիայում (Ուրֆա) ծնված, Սիրիայում և Ֆրանսիայում ապրած հայրենադարձ գեղանկարիչ Պետրոս Կոնդուրաջյանի (1905-1956) կյանքի ու ստեղծագործության պատմությունն է՝ հայոց պատմության, մասնավորապես Հայոց ցեղասպանության համաշարադրանքում: Լույս է տեսել Ուրֆայի «Վերածնունդ» միության (Հալեպ) հովանավորությամբ:

■ Կիմ Ղահրամանյան, «Օջախի գիրք. հողը կանչում է» (ռուս.): «Ձանգակ-97» հրատարակչություն, Երևան, 2004, 550 էջ (A-5):

Եռագրության երկրորդ գիրքն է Հյուսիսային Արցախի մասին: Մանրամասն ներկայացված է երկրամասի պատմությունը, որը գրեթե «վրիպվել էր» հայ պատմագրության ոլորտից: Բարձրացված են հարցեր՝ հրճագույն շրջանից մինչև մեր օրերը: Հեղինակը քննարկում է տարածաշրջանային և միջազգային քաղաքական այն գործընթացները, որոնք արտացոլվել են այս փոքրիկ երկրամասի կյանքում:

Աշխատության հիմքում Կիմ Ղահրամանյանի դոկտորական ատենախոսությունն է՝ «Հյուսիսային Արցախ (պատմության քննական վերլուծություն)» թեմայով:

Խմբագրել է ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Հրաչիկ Սիմոնյանը: Թարգմանել են Լևոն Միքայելյանը և Դավիթ Զիլին-

գարյանը: Հրատարակվել է Վիտալի Գրիգորյանի մեկենասությամբ:

■ «Պարսից պոեզիայի ընտրանի»: «Մուղնի» հրատարակչություն, Երևան, 2004, 126 էջ:

Գիրքը բաղկացած է երեք մասից: Առաջինում բանասիրական գիտությունների դոկտոր Արմանուշ Կոզմոյանը արժևորում է միջնադարի պարսիկ միստիկ բանաստեղծների ստեղծագործությունները: Երկրորդ բաժնում տեղ են գտել նմուշներ՝ այդ բանաստեղծություններից, երրորդում ծանոթագրություններն են:

Պարսկերենից տողացի թարգմանել, առաջաբանը գրել և ծանոթագրել է Արմանուշ Կոզմոյանը, թարգմանել է Սիլվա Կապուտիկյանը:

Տպագրվել է ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի գիտխորհրդի որոշմամբ, Անահիտ և Հերոս Քաջբերունիների մեկենասությամբ:

■ Արամ Սեփեթեան, «Զոհր», (արաբ.): «Դար Նոունան լիլ-սաքաֆա», Ջունի (Լիբանան), 185 էջ, չափսը՝ 17 սմ x 24 սմ:

Հատորը բաղկացած է հեղինակի երկու աշխատություններից՝ «Լիբանանյան ճգնաժամի արձագանքները լիբանանահայ բանաստեղծության մեջ» գրականագիտական ուսումնասիրությունից և «Զոհր» կամ «Հողի համար» վեպից, որտեղ հեղինակը քննարկում է Լիբանանի 1975-1991թթ. քաղաքացիական պատերազմի մարդկային և սոցիալական երեսակները:

Հայերենից արաբերեն է թարգմանել վաստակաշատ թարգմանիչ Նիզար Խալիլին:

Հատորը լույս է ընծայել լիբանանցի բանաստեղծ և գրահրատարակիչ Նաժի Նոունանը՝ 2003թ. իր հիմնադրած մատենաշարի ծիրում:

■ Ֆլորա Ղազարյան, «Քրիստոնեական բարոյականության առանձնահատկություններ»: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, 2004, 157 էջ (A-5):

Հեղինակը քննարկում է քրիստոնեությունը՝ որպես սոցիալ-մշակութային երևույթ, փորձում ներկայացրել քրիստոնեական բարոյականության ձևավորման առանձնահատկությունները, մարդու բարոյա-հոգեբանական վերափոխումները քրիստոնեության համատեքստում և այլն:

Աշխատությունը հրատարակության է երաշխավորել ԵՊՀ կրոնների պատմության և տեսության ամբիոնը:

■ Աշոտ Աղաբաբյան, «Ռեզիդենտը», վեպ: Հեղինակային հրատարակություն, Երևան, 2004, 448 էջ, ներդիր՝ 32 էջ (A-5):

Գրքում ներկայացված է հայ ժողովրդի արժանավոր զավակներից մեկի՝ պետամվտանգության գեներալ-մայոր, քիմիական գիտությունների դոկտոր, 1938-41թթ.

Հայկական ժամանակագրություն

Օգոստոսի կարևորագույն իրադարձությունները

1 - Իրաքում պայթյուններ տեղի ունեցան մի քանի քրիստոնեական եկեղեցիների, այդ թվում՝ հայկական եկեղեցու մոտ: Կան վիրավորներ:

2 - Բերնար Կազոնին (Ֆրանսիա) նշանակվեց ՀՀ ֆուտբոլի հավաքականի գլխավոր մարզիչ:

3 - Վանաձոր-Ալավերդի ճանապարհին սպանվեց Վանաձորի բնակիչ, Աժ նախկին պատգամավոր Էդիկ Մարտիրոսյանը:

3-12 - ԼՂՀ պաշտպանության բանակի զորամիավորումներն անցկացրին հրամանատարաշտաբային զորավարություններ:

4 - Այովա նահանգում ԱՄՆ նախագահի թեկնածու Ջոն Բերրիի ընտրարշավի ժամանակ հրապարակվել է ամերիկացի հայտնի գործարարների հայտարարությունը՝ Ամերիկայում բիզնեսի խթանման և բարգավաճման վերաբերյալ:

8 - ԼՂՀ-ում տեղի ունեցան տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ:

12 - Ռոդ Ալյենդի միջազգային կինոփառատոնի շրջանակներում ցուցադրվեց ամերիկահայ ռեժիսոր Մայքլ Հակոբյանի «Գերմանիան և գաղտնի ցեղասպանությունը» վավերագրական կինոնկարը:

14-23 - Երևանում անցկացվեց մանկապատանեկան թատերական արվեստի «Նռան հատիկ» փառատոնը:

15-22 - ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում տեղի ունեցավ առաջին համահայկական «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ» փառատոնը:

17 - Քաֆեսճյան թանգարանում բացվեց երիտասարդ հայ նկարիչների ցուցահանդես:

22 - Տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրությունների երկրորդ փուլում Ստեփանակերտի քաղաքապետ ընտրվեց ընդդիմադիր թեկնածու Էդուարդ Աղաբեկյանը:

23 - Հասարակածային Գվինեայում սկսվեց հայ օդաչուների դատավարությունը: Նրանք մեղադրվում են պետական հեղաշրջման փորձին մասնակցության համար:

24 - Ծաղկաձորում բռնության ենթարկվեցին «Առավոտ» օրաթերթի թղթակից Աննա Իսրայելյանը և «Ֆոտոլուր» գործակալության լուսանկարիչ Մխիթար Խաչատրյանը:

24-27 - «Բաղրամյան» ուսումնական կենտրոնում անցկացվեցին հայ-ռուսական ռազմահավաքներ:

30 - Պրահայում, ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների մասնակցությամբ, հանդիպեցին ՀՀ և Ադրբեյջանի ԱԳ նախարարները՝ հերթական անգամ բանակցելու Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման հարցի շուրջ:

- ՀՀ պատվիրակությունը 28-րդ օլիմպիական խաղերից (Աթենք, օգոստոսի 13-30-ը) վերադարձավ առանց մեդալների:

Սեպտեմբերի կարևորագույն իրադարձությունները

1 - Ահաբեկչական հարձակում կատարվեց Բեսլան քաղաքի (ՌԴ) թիվ 1 դպրոցի վրա: Պատանդների թվում կային նաև հայեր:

- ԼՂՀ-ում տեղի ունեցան անկախության օրվան նվիրված տոնական միջոցառումներ:

- «Նյու Յորք Լայֆ» ապահովագրական ընկերությունը (New York Life Insurance Co) վեց ամսվա ընթացքում՝ սկսած սեպտեմբերի 1-ից, կվճարի 1915 թ. Եղեռնի զոհ դարձած այն հայ ավանդատուների ավանդները, ովքեր նախապես ապահովագրվել էին իրենց ընկերությունում: Ջոնվածների ժառանգները կարող են դիմել հայցով՝ իրենց հասանելիք գումարներն ստանալու համար:

3 - ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքը հրապարակեց բաց մամուլի ՀՀ նախագահին, ՀՀ ԱԺ-ին և ՀՀ կառավարությանը՝ պահանջելով «գիտական աշխատանքի համար ստեղծել գոնե նվազագույն բնականոն պայմաններ»:

- Ի պատասխան Բեսլանում տեղի ունեցած ահաբեկչության՝ ՌԴ-ն փակել է վրաց-ռուսական սահմանի «Վերին Լարս» անցակետը:

4 - ՀՀ-ում ԱՄՆ-ի նորանշանակ դեսպան Ջոն Էվանսն իր հավատարմագրերը հանձնեց ՀՀ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանին:

5-7 - ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի այցը Լեհաստան: Պայմանավորվածություն ձեռք բերվեց Իրաք ուղարկել ՀՀ 50 քաղաքացի՝ Լեհաստանի հրամանատարության ներքո միանալու Ամերիկյան կոալիցիայի զորքերին:

8-9 - Պաշտոնական այցով ՀՀ-ում էր Իրանի Իսլամական Հանրապետության նախագահ Սեյեդ Մոհամմադ Խաթամին: Հայ-իրանական հարաբերությունները նա անվանեց «օրինակելի բոլոր նրանց համար, ովքեր ապրում են կողք-կողքի»:

10 - Ազգային ժողովի պետաիրավական հարցերի մշտական հանձնաժողովն անհարգելի համարեց գարնանային մատաչրջանում անցկացված քվեարկությունների մեծ մասից բացակայած «Արդարություն» և «Ազգային միաբանություն» խմբակցությունների բոլոր անդամների (23 հոգի), ինչպես նաև բոյկոտի ընթացքում «Ազգային միաբանությունից» դուրս եկած և անկախ պատգամավորի կարգավիճակ ստացած Հմայակ Հովհաննիսյանի բացակայությունները:

10-13 Երևանում տեղի ունեցավ «Արմենիա-էքսպո - 2004» ցուցահանդեսը:

13 - Ի պատասխան Ադրբեյջանի իշխանությունների՝ Բաքվում կայանալիք ՆԱՏՕ-ի զորավարություններում հայ զինվորականների մասնակցության նպատակով պահանջվելիք մուտքի արտոնագրերի մերժման՝ Հյուսիս-Ատլանտյան դաշինքի ղեկավարությունը չէր պահանջում Ադրբեյջանում ծրագրված զորավարությունները:

- Երևանի պարարկացուցիչ ուսումնարանի մանկավարժական կոլեկտիվը գործադուլ սկսեց՝ ընդդիմանալով ուսումնարանում նոր տնօրենի նշանակմանը:

14 - Լեռնային Ղարաբաղի հարցով ԵՄԽՎ նոր զեկուցող է նշանակվել Դեյվիդ Աթքինսը:

- Համաշխարհային բանկը ՀՀ-ն ներառել է ձեռնարկատիրական գործունեության համար բարենպաստ պայմաններ ունեցող երկրների երկրորդ խմբում:

- Պատանի հանդիսատեսի թատրոնում բացվեց Մոնոներկայացունների միջազգային «Արմոնո» փառատոնը: Մասնակցեցին 14 երկրների դերասաններ, ներկայացվեց 29 բեմադրություն:

15 - ՆԱՏՕ-ի գլխավոր քարտուղար Յասայ դը Հոոպ Սխեֆերը Անդրկովկասում և Կենտրոնական Ասիայում ՆԱՏՕ-ի հատուկ ներկայացուցիչ նշանակեց Ռոբերտ Սիմոնսին:

- ԵՄԽՎ դիտորդական հանձնաժողովի նիստում հաստատվեց ՀՀ զեկուցող Յեթի Յասկերնիայի նախնական զեկույցը:

16 - Ղազախստանի մայրաքաղաք Աստանայում ավարտվեց ԱՊՀ հերթական գագաթնաժողովը: Քննարկվեցին ահաբեկչության դեմ պայքարի և ԱՊՀ բարեփոխումների հարցեր:

- ՀՀ և Ադրբեջանի նախագահներ Ռ. Քոչարյանը և Ի. Ալիևը բանակցել են Աստանայում՝ ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինի միջնորդությամբ:

- Առաջին անգամ Անդրկովկաս ժամանեց Եվրահանձնաժողովի նախագահ Ռոմանո Պրոդին:

- Բանտից ազատել են Լեռնային Ղարաբաղի պաշտպանության բանակի նախկին հրամանատար Սամվել Բաբայանին:

- «Արդարություն» դաշինքը համաժողովում մեկ անգամ ևս վերահաստատեց իր պահանջը՝ կատարել 2003 թ. ապրիլի 16-ի Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ ամրագրված վստահության հանրաքվեի անցկացումը երաշխավորող օրենսդրական փոփոխությունները և անցկացնել նախագահ Քոչարյանի վստահության հանրաքվե:

- Գլխավոր դատախազ Աղվան Հովսեփյանը հայտարարեց «Արդարություն» դաշինքի և ՀՀ պաշտպանության նախկին նախարար Վաղարշակ Հարությունյանի դեմ հարուցված քրեական գործերի դադարեցման մասին:

21 - Նշվեց ՀՀ անկախության 13-րդ տարելիցը:

23 - ՀՀ ֆինանսների նախարարությունը թողարկեց մինչև օրս պետական պարտատոմսերի պատմության մեջ ամենաերկարաժամկետ (7-30 տարի) պարտատոմսերի առաջին խմբաքանակը:

- «Ֆրիդըմ Հաուսի» էլեկտրոնային էջում զետեղված տարեկան զեկույցում ՀՀ-ն ստացել է վարկանիշային 4 միավոր՝ թե՛ քաղաքական իրավունքների, թե՛ քաղաքացիական ազատությունների համար: Ձեկույցում ՀՀ-ն դասվեց «մասամբ ազատ պետությունների» շարքը:

26 - «Եռաբլուր» պանթեոնում նշվեց Բուդապեշտում գազանաբար սպանված Գուրգեն Մարգարյանի ծննդյան օրը:

- ՀՀ կառավարությունը հաստատեց հատուկ նշանակության պետական օբյեկտների ցուցակը, որոնց հարևանությամբ արգելվում է անցկացնել զանգվածային միջոցառումներ:

26-30 - ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի պետական այցը Չինաստան:

28 - Նյու-Յորքում տեղի ունեցավ ՀՀ և Թուրքիայի արտգործնախարարների՝ Վ. Օսկանյանի և Ա. Գյուլի չորրորդ հանդիպումը:

Սուրեն Մամուկյան
Պատմ. գիտ. թեկնածու

ծանքը», իսկ մյուս կողմից, որ պակաս կարևոր չէ, թեկուզ մասնակիորեն, բայց անկասկած կնվազեցնեիք այն հսկայական վնասը, որ այդ հրապարակմամբ հասցվեց հայ պատմագիտության հեղինակությանը՝ Ռուսաստանի գիտական հասարակայնության աչքում, ինչպես նաև պատմությանն անտեղյակ ռուսալեզու հայ ընթերցողին, ով համակ ուշադրությամբ և խորին վստահությամբ է վերաբերվում ԵՊՀ պրոֆեսոր համարվող մարդու խոսքին:

Եթե Նաումյանի հիմնադրամը չբավարարեք Ձեր արդարացի խնդրանքը, Դուք բարոյական և իրավական իրավունք ունեիք դիմել դատարան՝ մեղադրելով Ա. Իսկանդարյանին և գրքի հրատարակիչներին՝ ստոր խարդավանքի համար:

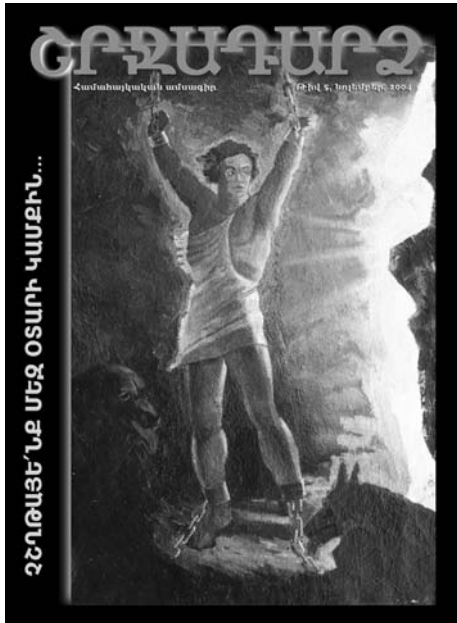
Սակայն Ձեր քառամյա լռությունն ընդունված է համարել համաձայնության նշան, որն էլ նպաստել է 2003թ. այս հոդվածի վերահրատակմանը, իհարկե, Ձեր հարակից ստորագրությամբ:

Ասվածին ավելացնելու ոչինչ չունեմ: Ասացվածքը՝ «Լավ է ուշ, քան երբեք», այնքան էլ հանգստացուցիչ չէ, որովհետև այսօր՝ այդ հոդվածի հրապարակումից հետո, բազմաթիվ «գիտնականներ» են հղումներ կատարելու դրանցից՝ փորձելով ապացուցել հայերի «զերած էթնոկենտրոնության» մասին թեզը և նման այլ զազրաբանություններ: Չնայած ես կասկած չունեմ, որ Ձեր ստորագրությունը հետս կոչելը Նաումյանի հիմնադրամի հրատարակություններից մեկում (հատկապես այնտեղ և, եթե անհրաժեշտ լինի, դատարանի միջոցով), Ձեր շարադրությամբ Ձեր իսկական տեսակետն այնտեղ արտահայտելն այսօր էլ կարևոր է թվում:

*Ալեքսանդր Գրիգորյան
Փիլիսոփայական գիտ. թեկնածու
Մոսկվայի պետական համալսարան
«Գոլոս Արմենի», 31. 08. 2004*

«Շրջադարձ» - Պրոֆ. Բ. Հարությունյանը պետք է հրապարակավ հանդես գար ոչ թե «Գոլոս Արմենիում» Ալեքսանդր Գրիգորյանի ապրիլի 4-ի հրապարակումից հետո, այլ իր բողոքն ու ցատունը հայտներ առաջին ժողովածուի լույս աշխարհ գալուց հետո՝ արժանի հակահարված հասցնելով մեր պատմությունը նենգափոխողներին: Մենք ևս այն կարծիքին ենք, որ ստեղծված իրավիճակում նա կարող է և պետք է իր պատիվը մասամբ պաշտպանի դատարանում: Իսկ ո՞վ է պաշտպանելու մեր պատմությունը՝ հիշյալ «ժողովածուներից» հղումներ կատարող «գիտնականներից»...

SHRJADARDZ IN BRIEF

Editorial

“Quo vadis, Armenia?”

The authorities of the Republic of Armenia have no right to falsify the present and the future of our nation by means of pursuing short-sighted policy.

The Annual General Meeting of the Armenian Assembly of Europe

According to the press release the meeting was held on September 25-26, in Brussels, in the building of the European Parliament. On September 27, the exhibition: “Armenian Architectural Monuments in Southern Caucasus and Middle East”, was opened in the building of the European Parliament.

“Complaint and Condemnation”

Under this title the announcement of Iraqi Armenian Cultural Benevolent Union and the message of the 8th gathering of the Forum of Intellectuals of the Republic of Armenia addressed to the Arabic nations and states are published. Both the announcement and the message are against the intention of the Republic of Armenia to send a regiment of the Armenian Army to Iraq.

Emma Begjianian,

“Contacts between Teheran and Yerevan are Strengthened”

This publication refers the official visit of Mohammad

Khatami, President of the Islamic Republic of Iran, to the Republic of Armenia. The perspectives of cooperation and economic ties and contacts between the Islamic Republic of Iran and the Republic of Armenia are analyzed.

“We in the Foreign Press”

Under this permanent title of the journal regular bibliographical information concerning Armenia and the Armenian nation in the materials and articles published in the Armenian and foreign press are presented.

Amalia Yedigarian,

“The Body was wounded but the Heart Remained Impregnable”

In this publication issues related the restoration of Martakert region of Nagorno-Karabagh Republic and the region’s priorities of the post-war period are presented.

Emma Begjianian,

“Coalition Forces don’t Control the Situation”

The measures taken by the USA with the goal of stabilization and normalization of the situation of Iraq haven’t practically recorded any tangible results. According to the author, the policy of the USA directed to the spreading of American values and especially “democracy” in the East is condemned to failure.

Rafayel Ghazarian,

“Twice Beheaded Science”

The author, Academician R. Ghazarian, with sarcasm speaks about the tragic state in which the Armenian science is at present.

Hasmik Goulakian,

“Few were Those, Who were the Captives of Idea”

Gagik Ginossian, founder and artistic director of ethnographic group “Karin” and juvenile group “Tsovak”, also member of the destructive platoon “X” of the battalion “People condemned to death” (“Mahapartner”), tells about his participation in the war and his activity directed the spreading of the ethnographic dance.

Vahagn Israyelian,

“Armenia: the Most Ancient Birthplace of Civilization”

The author, who is Doctor of Technical Sciences, brings factual examples to show to what degree of devel-

opment reached the art of construction (and not only it) in the ancient Armenia.

Samuel Iskandarian,

“Electronic Teach-Yourself Manual of the Armenian Language”

Coauthors Samuel Iskandarian and Grigor Vahanian have prepared an electronic three-lingual self-teach manual in Armenian, English and Russian, the Armenian texts of which also sound. According to the authors anyone, both Armenian and foreigner, who doesn't know Armenian, can learn almost 2000 words in a short period and communicate in an Armenian environment.

“Karabaghization or Turkization of the National History?”

The publication presented under this title is a reference to the article of Babken Haroutyunian, entitled: “Karabaghization of the National History”, published in

the collection book “Histories of the Soviet States and the States Formed in the Post-Soviet Period” by the printing house “AURO-2000”, in 1999. This time we have published the open letter of Alexander Grigorian, Candidate of Philosophical Sciences, addressed to Prof. Babken Haroutyunian.

“New publications”

Under this title the journal has presented the bibliographical data of the new books published in the Republic of Armenia and in abroad during the recent several months.

Souren Manoukian: “Armenian Chronology”

The author, who is Candidate of Historical Sciences, presents the most important events occurred in August-September, 2004.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Редакционная

Куда идешь, Армения? . .

Власти Армении не имеют права, проводя недалековидную политику, подвергать опасности настоящее и будущее нашей нации. Намерение отправить в Ирак армянский контингент чревато подобной опасностью.

Ежегодное общее собрание Армянской ассамблеи Европы (ААЕ)

Согласно сообщению прессы, 25-26 сентября в Брюсселе, в здании Европарламента состоялось ежегодное общее собрание ААЕ. 27 сентября в Европарламенте открылась выставка “Армянские архитектурные памятники на Южном Кавказе и Среднем Востоке”.

Осуждают. . .

Под этой рубрикой опубликованы заявление Благотворительного культурного союза армян Ирака и обращение Форума интеллигенции РА к арабским народам и государствам, осуждающие намерения властей РА отправить воинский контингент в Ирак.

Эмма Бегиджян.

“Укрепляются связи Тегеран-Ереван”

Публикация посвящена официальному визиту президента ИРИ Мохаммеда Хатами в РА. Анализируются перспективы сотрудничества и экономических связей между двумя странами в контексте региональных проблем.

Мы - в зарубежной прессе

В постоянной рубрике журнала представлены очередные библиографические сведения об опубликованных в зарубежной прессе материалах, посвященных Армении и армянскому народу.

Амалия Едигарян.

“Тело истерзано, но сердце осталось неуязвимым. . .”

В статье рассказывается о восстановительных работах и приоритетных задачах Мартакертского района НКР в послевоенный период. Руководитель администрации района Слава Овсепян, спустя 12 лет после освобождения Мартакерта, представляет ситуацию в районе.

Армен Овсепян.

“Европеизация как верный путь?”

По мнению автора-политолога, наша политическая элита, безмерно восхищающаяся всем европейским, в то же время не во всем сумела разобраться. На фоне подобной политической “грамотности” он пытается ответить на два им же поставленных вопроса: для чего нам ужна Европа и для чего Европе нужна Армения?

“Танер Акчам вновь говорит об армяно-турецком противостоянии и путях его решения”.

В интервью, перепечатанном из газеты “Мармара” (Ту-

рция), турецкий историк отвечает на вопросы, связанные с Геноцидом армян. Акчам - первый турецкий историк, признающий факт Геноцида.

“Барельефы храма Ахтамар стали мишенью”

Газета “Мармара” в номере от 8 ноября опубликовала информацию корреспондента “Миллиет” о том, что барельефы храма Ахтамар были избраны посетителями в качестве мишени для обстрела.

Эмма Бегиджян.

“Оагионные силы не контролируют ситуацию”

Усилия США по нормализации ситуации в Ираке не дают ощутимого результата. По мнению автора, политика утверждения на Востоке американских ценностей, в том числе “демократии”, обречены на провал.

Рафаэл Казарян.

“Дважды обезглавленная наука”

Известный академик саркастически представляет трагическую ситуацию, в которой оказалась отечественная наука.

Асмик Гулакян.

“Их было мало - бойцов за идею”

Создатель и художественный руководитель этнографического ансамбля “арин” и детско-юношеского ансамбля “Цовак”, боец специального взвода истребителей батальона “смертников” Гагик Гиносян рассказывает о пройденном боевом пути, о своей деятельности, направленной на популяризацию этнографического танца.

Ваагн Исраелян.

“Армения - древняя колыбель цивилизации”

Автор, доктор технических наук, на убедительных примерах показывает, какого высочайшего уровня достигло строительное искусство (и не только) античной Армении.

Самвел Искандарян.

“Электронный самоучитель армянского языка”

Автор вместе с Григором Ваганяном создал армянский, английский, русский трехязычный электронный учебник, армянские тексты которого к тому же озвучены. По мнению авторов, каждый с помощью учебника может в короткое время усвоить около 2000 слов и свободно общаться в армянской среде.

“Карабахизация или туркизация национальной истории?”

Открытое письмо кандидата философских наук, москвича Александра Григоряна адресовано проф. Б. Арутюняну. Автор письма вновь обращается к статье Бабкена Арутюняна и Александра Искандаряна “Армения: “карабахизация” национальной истории”, опубликованной в выпущенном в свет в 1999г. московским издательством “Айро-20” сборнике “Национальные истории в советском и постсоветских государствах”.

Новые издания

В постоянной рубрике журнала представлены библиографические данные о новых книгах, изданных в Армении и за рубежом.

Сурен Манукян. “Армянская хронология”

Автор, кандидат исторических наук, представляет важнейшие события августа и сентября 2004 года.

P R E C I S

L'éditorial

Qui vadis, l'Arménie ?

Le gouvernement arménien doit faire preuve de perspicacité pour ne pas mettre en danger le présent et l'avenir de la nation. Alors que l'envoi des troupes arméniennes en Irak est générateur de dangers pour toute la nation.

La réunion annuelle de l'Assemblée des Arméniens d'Europe (l'AAE)

L'AAE informe que sa réunion annuelle a eu lieu le 25-26 septembre dernier, dans l'une des salles du Parlement Européen. Le 27 septembre, toujours au Parlement

Européen, les participants ont assisté à l'inauguration de l'exposition intitulée «Les monuments d'architecture arménienne au Moyen Orient et dans le Caucase du Sud» organisé par l'AAE.

Plaintes et accusations

Dans leurs lettres respectives adressées aux pays arabes l'Union culturelle de bienfaisance des Arméniens d'Irak et le Forum des intellectuels arméniens expriment leur désaccord par rapport à l'envoi des troupes arméniennes en Irak.

Emma Beguidjanian,

Les liens entre Tehran et Erevan se renforcent.

L'article porte sur la visite récente du président de la République Islamique d'Iran Mohammad Khatami en Arménie. L'auteur de l'article analyse les perspectives de coopération économique entre l'Iran et l'Arménie, discutant aussi des enjeux régionaux.

Les Arméniens dans la presse étrangère

La bibliographie des articles parus récemment dans la presse étrangère sur l'Arménie et les Arméniens.

Amalia Edigarian

Le corps a été dévoré, mais le cœur est resté inaccessible

Dix ans après la fin de la guerre les travaux de la réhabilitation se poursuivent à Martakert (Nagorno Karabkh).

Emma Beguidjanian,

La situation échappe aux forces de la coalition

Les efforts des Etats-Unis de normaliser la situation en Irak se sont soldés par des résultats insignifiants. L'auteur est persuadé que l'injection des valeurs américaines, notamment celle de la « démocratie » en Orient, n'aboutira jamais.

Rafael Kazarian

La science décapitée par deux fois

L'auteur explique sur un ton sarcastique l'état lamentable dans lequel se trouve la science en Arménie.

Hasmik Goulakian

Les combattants convaincus étaient peu nombreux

Guaguik Guinossian, le fondateurs des groupes de dances «Karine» et «Tsovak», membre de la division des *kamikadz* durant la guerre de Karabakh, parle de son

expérience de la guerre et de ses activités actuelles dirigées vers la diffusion de la danse nationale.

Vahag'n Israelian

Arménie, le berceau le plus ancien de la civilisation

Docteur ex-sciences, Vahag'n Israelian, démontre le niveau très élevé des techniques de construction (et non seulement celle-ci) en Arménie antique.

Samvel Iskandarian

Manuel électronique d'Arménien

Ce manuel trilingue (arménien, russe, anglais) était créé par Samvel Iskandarian et Grigor Vahanian. Le texte arménien est également lu par l'ordinateur. Les auteurs affirment que n'importe qui n'ayant jamais entendu d'Arménien dans sa vie, peut apprendre rapidement 2000 mots et engager une conversation.

La «turquisation» ou la «karabakhisation» de l'histoire nationale

A l'occasion de la parution de l'article signé par Babken Harutunian et Aledxandre Iskandarian dans le recueil des articles «L'histoire nationale dans les pays de l'URSS, avant et après leur indépendance» (Moscou, Ayro-20, 1999), nous publions la réaction du philosophe Alexandro Grigorian adressé à Babken Haroutunian.

Nouvelles parutions

La liste des récentes parutions en Arménie.

Souren Mouradian

La chronologie arménienne

La liste chronologique des événements de la période septembre-octobre 2004 préparée par l'historien Souren Mouradian.

ÖZET İÇERİK

Editöryel

Ermenistan, nereye gidiyorsun...?

Ermenistan Cumhuriyeti (EC) idarecilerinin uzak görüşlü olmayan bir siyaset güderek, ulusumuzun bugününe ve geleceğine zarar vermeye hakları yok. Irak'a ermeni birlikleri yollanması düşüncesi böyle bir tehlike doğurmaya gebe.

Avrupa Ermeni Kongresi (AEK) Yıllık Genel Kurulu

Basında yer alan haberlere göre AEK Yıllık Genel Kurul toplantısı 25-26 Eylül'de Brüksel Avrupa Parlamentosu (AP) binasında yapıldı. 27 Eylülde AP'da "Güney Kafkasya ve Orta Doguda Ermeni Mimari Anitlari" segisi açıldı.

Emma Begicanyan,

“Tahran-Erivan ilişkileri güçleniyor”

Konu İran İslam Cumhuriyeti (IIC) devlet başkanı Mohamed Hatami'nin Ermenistan'ı resmi ziyaretine ilişkin. Makalede IIC-EC işbirliği ve ekonomik ilişkilerinin geleceği analiz altına alınmakta, bölgesel sorunlar önemsenmekte.

Yabancı basında Biz

Derginin bu kalıcı başlığı altında, ilgili periyotta yabancı basında Ermenistan ve Ermeni halkına ilişkin yayımlanan makalelere dair bibliyografik bilgiler yer almaktadır.

Amalya Edigaryan,

“Vücudu parça parça edildi ama kalbi değil...”

Makale, savaş operasyonları sonrasında Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (DKC) Martakert bölgesinin tekrar inşa çalışmaları ve öncelikli sorunlarına dair. Bölge yönetimi başkanı Slava Hovsepyan, Martakert'in kurtuluşundan 12 yıl sonra bölgenin durumunu değerlendiriyor.

Armen Hovsepyan,

“Dogru yol olarak Avrupalılaşmak?”

Siyaset uzmanı yazara göre, siyasi elitimiz Avrupa'nın herseyine o kadar hayran ki, hatta sözlerle ifade dildiğinde, herseyi o ölçüde de anlamış değil. Yazar, siyasi “okur yazarlık” fonunda, birincisi Avrupa bizim neyimize lazım?, ikincisi Ermenistan Avrupa'nın neyine lazım? Kendi önerdiği 2 soruya açıklama getirmeye çalışmakta.

“Taner Akçam tekrar Ermeni-Türk çatışması ve çözüm yollarına ilişkin konuşmakta”

“Marmara” gazetesinden (Türkiye) aktardığımız röportajda, Türk tarihçi Taner Akçam Ermeni Soykırımına ilişkin soruları yanıtlamakta. O, Büyük Ermeni Kiyimi gerçeğini kanıt olarak kabul eden ilk Türk tarihçi.

“Agtamar’ kilisesi kabartmaları silah atışlarına hedef oldu”

İstanbul'da yayımlanan “Marmara” gazetesinin 8 Kasım tarihli sayısında, Milliyet gazetesi muhabiri Sükrü Bakkan'ın, Agtamar kabartmalarının silah atış denemeleri yapan ziyaretçilerin hedefi haline geldiğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Emma Begicanyan,

“Koalisyon güçleri duruma hakim değil”

ABD'nin Irak'taki durumu normalleştirmeye yönelik etkinlikleri hissedilir sonuçlar kaydetmedi. Yazara göre; Amerikan değerleri, özellikle “demokrasinin” yayılması siyaseti Orta Doğu'da yenilmeye mahkum.

Rafayel Gazaryan,

“Bir kez daha bassız bırakılan bilim”

Bilimler akademisi üyesi yazar, mizahi bir üslupla, ülke biliminin içine bulunduğu trajik durumu göstermektedir.

Hasmik Gulakyan,

“Onlar ki düşünce askerleriydi, sayıca azdılar”

“Karin” Folklor ve “Dzovak” çocuk-gençlik gruplarının kurucusu ve sanat yönetmeni, “İntihar Komandoları” Birliği X Özel Tahrip Timi üyesi, Gagik Ginosyan askeri geçmişi ve halk danslarının yayılması amacıyla yoğunlaştırdığı çalışmaları hakkında anlatıyor.

Vahakn İsrayelyan,

“Ermenistan: Uygarlığın en eski diyarı”

Tarih bilimleri profesörü yazar, belgelerle, antik Ermenistan'da yapı sanatının (sadece yapı sanatı değil) nasıl bir yüksek gelişmişlik noktasına ulaştığını göstermektedir.

Samvel Iskandaryan,

“Elektronik Ermeni Dili Kilavuzu”

Meslektaşı Grigor Vahanyan'la beraber, Ermenice metinlerin aynı zamanda sesli olduğu, Ermenice, İngilizce ve Rusça üç dilli bir elektronik ders kitabı hazırladılar. Kilavuzu hazırlayanlar, Ermenice bilmeyen herhangi bir Ermeni veya yabancı, yaklaşık 2000 kelimeyi öğrenerek Ermenice konuşulan ortamlarda rahatça iletişim kurabilecekleri inancındalar.

“Ulusal tarihin Karabağlaştırılması mı Türkleştiril-mesi mi?”...

İlgili başlık altındaki metin, 1999'da Moskova “Ayro-20” Yayınlarının bastığı “Sovyet ve Sovyet sonrası devletlerde ulusal tarihler” seçkisindeki Babken Harutyunyan ve Aleksandr Iskandaryan'ın beraber hazırladığı “Ermenistan: Ulusal tarihin ‘Karabağlaştırılması’” makalesine dair. Bu kez Felsefe bilimleri adayı, Moskova'da yaşayan Aleksandr Grigoryan'ın Prof. B. Harutyunyan'a açık mektubunu yayımlıyoruz.

Yeni yayımlar

Bu daimi başlık altında dergi, son aylarda EC ve yurt dışında yayımlanan yeni kitaplara ilişkin bibliyografik bilgiler vermekte.

Suren Manukyan,

“Ermeni Kronolojisi”

Tarih Bilimleri adayı yazar, 2004 yılı Ağustos-Eylül aylarındaki önemli olayları sunmakta.

ՇՐՋԱԴԱՐԶ

Համահայկական ամսագիր

Լրատվական գործունեություն
իրականացնող՝

«Վերածննդի համախմբում» ՍՊԸ

Հասցե՝ 375002, Երևան,
Լեոյի փող. 13, բն. 7

հեռ.՝ (3741) 57 84 97, 53 93 13

հեռապատճեն՝ (3741) 53 93 44

www.shrjadardz.hayastan.com

Գրանցման վկայական՝ 03Ա 061322,
տրված է 19. 08. 2003թ.

Տպաքանակը՝ 2000 օրինակ, 44 էջ

Համարի պատասխանատու՝

Ալֆրեդ Նավասարդյան

Խմբագիր՝

Հասմիկ Գուլակյան

Համագործակցությամբ՝ «Ազատ ծայն»

(Կիպրոս), «Հայաստան» (Հունաստան),

«Նոր հորիզոն» (Շվեդիա) և «Սփիւռք»

(Լիբանան) պարբերականների և

«Վերածննդի համախմբում»

հայրենասիրական հ/կ-ի (Հայաստան)

ШРДЖАДАРДЗ

Всеармянский журнал

Учредитель:

“Верацннди амахмбум”

патриотическая общ. организация

Издатель:

ООО “Верацннди амахмбум”

Сотрудничество:

“Azat dzayn” (Кипр), “Այստան” (Греция),

“Нор оризон” (Швеция), “Спурк”

(Ливан)

Адрес: 375002, Ереван,

ул. Лео 13, кв. 7

Тел. (3741) 57 84 97, 53 93 13,

факс: (3741) 53 93 44

www.shrjadardz.hayastan.com

Редактор -

Асмик Гулакян

SHRJADARDZ

All-Armenian Magazine

Founder:

Veradzndi Hamakhmboum

Patriotic NGO

Publisher:

Veradzndi Hamakhmboum Co. Ltd.

With the cooperation of the periodicals

Azat Dzayn (Cyprus), Hayastan (Greece),

Nor Horizon (Sweden) & Spurk (Lebanon)

Editor - Hasmik Gulakyan

Address: 375002, Yerevan,

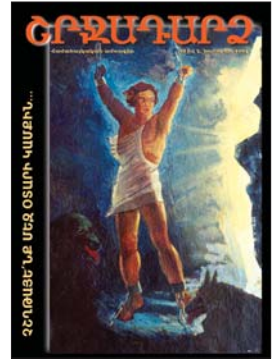
Leo str. 13, # 7

Tel.: (3741) 57 84 97, 53 93 13,

Fax: (3741) 53 93 44

www.shrjadardz.hayastan.com

Շապիկի առաջին էջում՝
«Արտավազը Մասյաց վիհում»
Նկարիչ՝ Վահան Ղարիբյան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբագրական

Հո՞ երթաս, Հայաստան...

...3

Բրյուսելում տեղի ունեցավ Եվրոպայի հայկական
համագումարի տարեկան ընդհանուր ժողովը

...4

Դժգոհում, դատապարտում են

...9

Ամրապնդվում են Թեիրան-Երևան կապերը

...10

Մենք՝ օտար մանուկում

...11

Մարմինը բզկտվեց, բայց սիրտն անխոցելի մնաց...

...12

Եվրոպականացումը որպես ուղի՞ղ ճանապարհ

...14

Թաներ Աբջան կրկին կը խօսի հայ-թուրք

հակամարտության ու լուծման եղանակներուն մասին

...17

«Աղթամար» եկեղեցու քանդակները

հրաձգության թիրախ են դարձել

...19

Կոալիցիայի ուժերը չեն վերահսկում իրավիճակը

...20

Կրկնակի գլխատված գիտություն

...23

Սակավ են նրանք, ովքեր գաղափարի զինվորներ էին

...25

Հայաստանը քաղաքակրթության հնագույն բնօրրան

...28

Հայոց լեզվի էլեկտրոնային ինքնուսույց

...31

Ազգային պատմության դարաբաղաճո՞ւն թե՞ թրքացում.
անդրադարձ

...32

Նոր հրատարակություններ

...33

Հայկական ժամանակագրություն

...36

Տպագրությունը՝ «Սամարկ» ՍՊԸ: Ամսագրի նյութերից արտատպումներ
կատարելիս հղումը «Շրջադարձին» պարտադիր է:

Գինը՝ ԳԳ-ԼԳԳ՝ 500 դ., Եվրոպա՝ 3 եվրո, ԱՄՆ-Կանադա՝ 5 ԱՄՆ դոլար,
ՌԴ՝ 50 ռ., Իրան՝ 1000 թուման, Լիբանան՝ 3000 լ. ո., Սիրիա՝ 75 ս. ո.